

ÓZBEKSTAN RESPUBLİKASI
JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI BİLİMLENDİRİW
MİNİSTRLİĞİ

ÁJİNİYAZ ATINDAG`I
NÓKİS MÁMLEKETLİK PEDAGOGİKALIQ İNSTİTUTI

«Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» kafedrası
5110800- «Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası»
tálım bag`darınıń 1-kursı ushın
«QÁLEM SÚWRET» páninen

OQIW METODİKALIQ KOMPLEKS

Dúziwshi: Qalmuratov B.

2021-2022 oqıw jılı

Mazmuni

1. Titul	
2. Mazmuni spiska	
3. Lektsiya.....	
3. A`meliy shınıg`ıwlar.....	
4. O`z betinshe shınıg`ıwlar.....	
5. Glossariy.....	
6. İlovalar.....	
6.1. U`lgılı pa`n da`stu`ri.....	
6.2. İsshi pa`n da`stu`ri.....	
6.3. Tarqatpa materiallar.....	
6.4. Testler.....	
6.5. Bahalaw kriteriyaları.....	
6.6. Qosımsha materiallar.....	

ÓZBEKSTAN RESPUBLİKASI
JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI BİLIMLENDİRİW
MİNİSTRLİĞİ

ÁJİNİYAZ ATINDAG'I
NÓKİS MÁMLEKETLİK PEDAGOGİKALIQ İNSTİTUTI

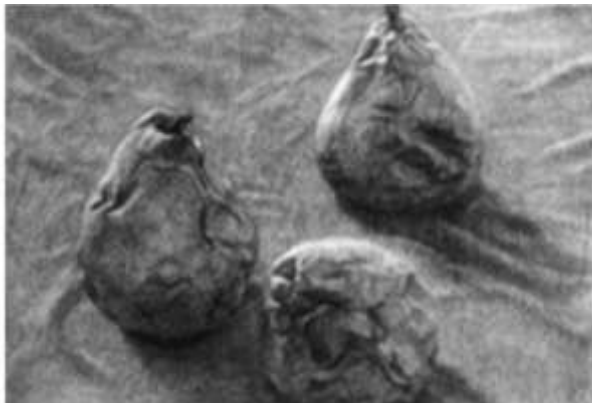
«Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» kafedrası

**5110800- «Súwretlew óneri hám injenerlik
grafikası» tálim bag`darınıń 1-kursı ushın
«QÁLEM SÚWRET» páninen**

LEKTSIYA TEKSTI

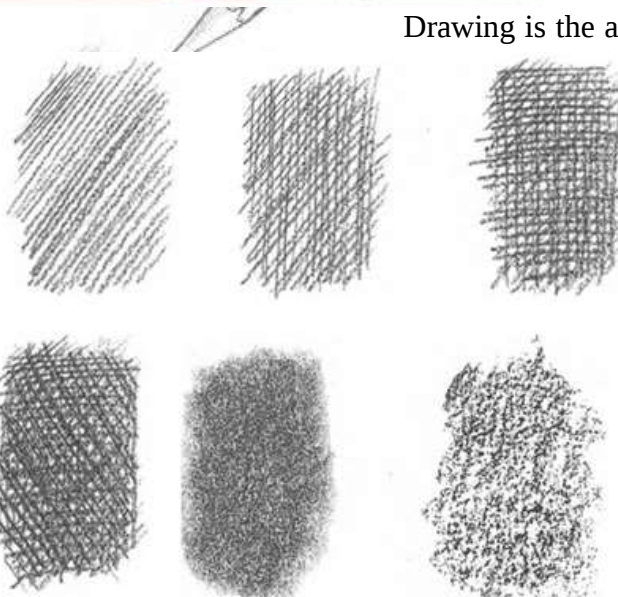
QÁLEM SÚWRET SÚWRETLEW ÓNERINIŇ TIYKARI SIPATINDA

Qálem súwret – bul sonday óner, tájiriýbeni anıq sáwlelendiriwshi qural. Turmistiń bir maqsetlerinen biri ózińdi bilıw bolsa, onda bul barlıqtı bilıwden baslanadı. Qálem súwret – bul ápiwayılıqtı ájayıp tárizde sáwlelendiriw yaki úyreniw.

Mevalar.P.Tomas, A.Taylor Drawing. London-2011, 6-bet

Qálem súwret – bul barlıq súwretlew óneriniń turleriniń tiykari esaplanadı. Súwretshi súwretlew óner túriniń qaysı birinde dóretilishilik qılıwdan qátiy názer, qálem súwretke tiykarlanadı. Ol óziniń baqlawları, úlken shıǵarma kompozitsiyaları ústindegi izlenisleri eń aldi menen qálemde dáslepki sıyıqlar menen sáwlelenedi. Kórkem óner shıǵarmaların jaratiwda usı orınlangan sıyıqlar súwretshige járdemshi bolıp xizmet qiladı¹.

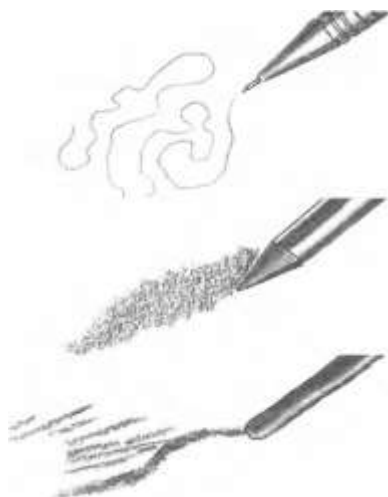

Shtrix turlari. B.Barber. "Full course of the drawing" 24-bet

Drawing is the art of being able to leave an accurate record of the experience of what one isn't, of what one doesn't know. If one of life is to know oneself, then a great deal of time is spent investigating on already knows. So a great drawing is either confirming beautifully what is commonplace, or probing authoritatively the unknown.

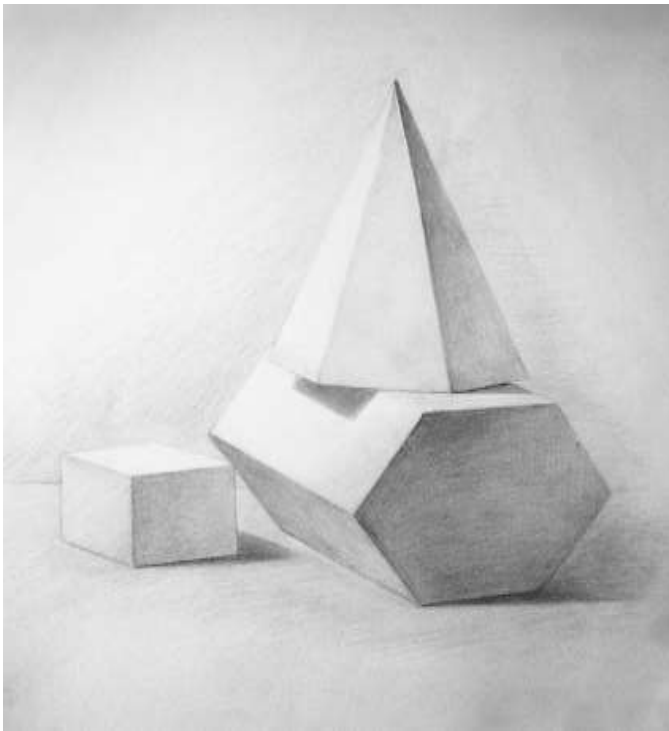
The term »drawing» encompasses a number of meanings. The word suggest both the physical act of making marks on a surface and like the Old English word dragon, from which it derives, of «pulling» or «dragging» an object. This notion of dragging is significant to our idea of drawing.

keyin usı kórkem shıǵarma reńler jilasi arqalı tamashagóyge estetikalıq zawiǵ baǵishlaydı. Basqasha qılıp aytqanda, qálem súwretsiz hesh bir súwretshi jetik halǵa keltire almaydı.

Qálem súwret basqa kórkem óner turleri arasinda ózbetinshe ráwishte tamamlanǵan dáskeklı kórkem óner shıǵarması hám bolıwı múmkin. Tush, sangina, pastel, sous, qálem menen orınlangan kópshilik kartinalar jáhanniń turlı kórkem óner muzeyi hám kórgizbelerinen jay alǵan. Qálem súwret shınıǵıwları kórip – baqlap tuwri súwretlew, barlıq qabil etiw, qol, oń hám seziw organların qalıplestiriwde tek ǵana bolajaq súwretshige, bálki turlı kásip tarawındaǵı kisilerge zárúr.

Oyaniw dáwiriniń ullı súwretshisi hám alımı **Leonardo da Vinchidiń «Reńli súwret nızamları»** atlı shıǵarmasında tiykarınan sonday degen edi: «Jaslar ózlerin ilim-pán,

súwretlew ónerinde sinamaqshi bolsalar, eń aldi menen súwret sızıwdı ideal bilıwleri tiyis».

Qálem súwret shınıǵıwları basqa qániygelik pánleri qatarında bolajaq oqitiwshi –súwretlerdi tayarlawda tiykarǵı ólshem esaplanadı. Qálem súwret sabaqları talabalarǵa I-IV kurslarda teoriyalıq hám ámeliy shınıǵıwlar arqalı alıp barıladı. Sonı aytip ótiw kerekki, ámeliy shınıǵıwlar qatarında teoriyalıq bilimler bolajaq qániygelerde olardıń keyingi pedagogikalıq, dóretiwshilik hám ilimiy xızmetlerinde zárúr.

Barlıqtı realistikalıq súwretlew talabalarǵa tek ǵana ámeliy bilimler berip ǵana qalmay, bálki olardıń ulıwma dúnyaqarashların óstiriwde úlken áhmiyetke iye. Realistikalıq súwretlew óneri, sonıń menen birge jaslarda barlıqtı

haqqanıy obrazlarda sáwlelelendiriw sheberliklerin rawajlantıradı.

Súwret sızıwdı úyreniw talabalarǵa átiraptaǵı denelerdiń kólemin haqqanıy súwretlew menen birge, olardıń estetikalıq talǵamların hám óstiriwde úlken áhmiyetke iye.

Súwret sızıw tiykarların úyreniw, nárseniń ózine qarap basqıshpa-basqısh tárızde súwretlew printsipinde qurılǵanlar. Tábiyatqa muhabbat hám baqlawshılıq, buyımlardı tuwri súwretlew siyaqlı pázıyetler hár bir súwretlew óner menen shuǵıllanatuǵın talabalarǵa tán bolıwı kerek.

Bolajaq súwretlew óner oqitiwshisiniń jetik qániygele iye bolıwında tek ǵana ámeliy bilimlerdi tereń ózlestirgen bolıwı, bálki súwretlew óneri tarawında teoriyalıq tayarlıqtıń puqtalıǵına hám baylanıslı.

Bolajaq pedagog-súwretshileri ullı súwretshi hám súwretlew óner tarawında kópshilik teoriyalıq, ámeliy bilimlerdi miyras qılıp qaldırǵan shaxslar turmısı hám dóretiwshilik xızmetleri menen tanistiriw, olardıń shıǵarmaların tereń úyreniw hám úlken áhmiyetke iye.

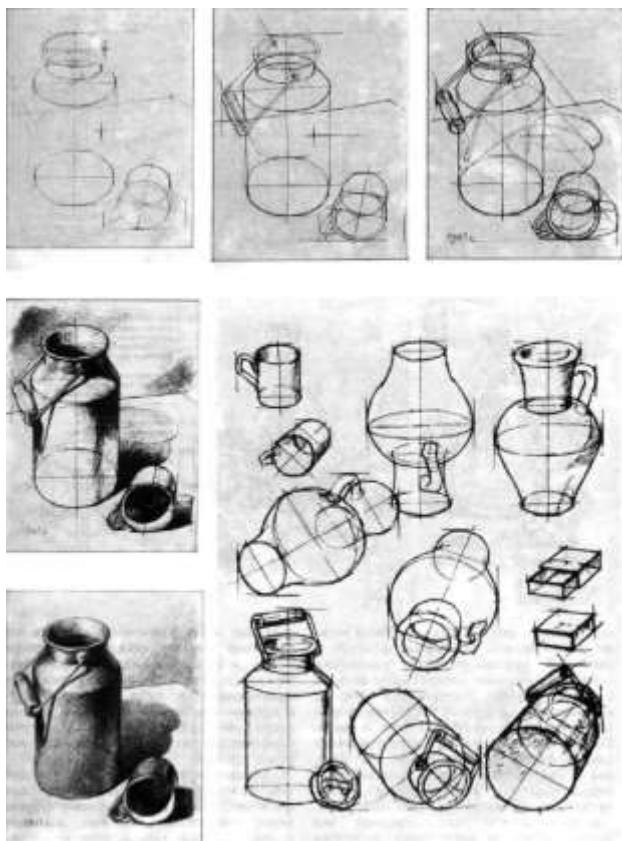
Qálem súwret shınıǵıwları Kórkem –grafika fakul'tetindegi qániyge oqıw pánleriniń tiykari sipatında bolajaq súwretlew óner oqitiwshilarına tómendegi tiykarǵı nızamlardı úyretiwdi maqset qılıp qoyadı.

1. Súwretlew ónerde kompozitsiya tiykarları.
2. Formalardıń sızıqlı konstruktivlik dúzilisi.
3. Buyımlardıń óz-ara qatnasları.
4. Súwretlew ónerinde perspektiva nızamları.
5. Formalardı jaqtılıq hám saya nızamlıqları.
6. Súwretti metodikalıq izbe-izlikte «analız» hám «sintez» qılıp tuwri orınlaw bul

kónikpe hám eplilikler talabaniń joqari oqıw orniniń barlıq basqıshları dawamında bilim alıw waqtında oqıw shınıǵıwların orınlaw arqalı qalıplesedi hám rawajlanadı. Sonıń menen birge, usı bolajaq oqitiwshi-súwretshiniń joqari oqıw ornın tamamlagannan soń, pedagogikalıq hám dóretiwshilik jumis protsessinde hám zárúr.

GIPS GEOMETRIYALIQ FORMALARDIŇ QÁLEM SÚWRETI

Gips geometriyalıq formalariniŇ qálem súwreti hám súwretlew óneriniŇ ápiwayidan quramalılıqqa metodikasinda ámelge asiriladi. BuniŇ ushin oqıw dástúrlerinde belgilengen gips geometriyalıq Formalardı súwretlew zárúr. Bul sonıń ushin zárúrki, bizdi orap turǵan predmetler dúnyasiniŇ barlıǵı geometriyalıq formalarǵa iye (shar, kub, prizma, konus, tsilindr hám basqalar). Formalar quraminiŇ gipsten bolıwiniŇ tiykargı sebebi, olar tiykargı hallarda tábiyǵiy emes jarıqtıshlar menen jarıtılıp, oqıw –shinivǵıw maqsetlerinde qoyiladi. Jariq saya jiyindisi (jaqti, saya, yarım saya, refleks, jeke hám túsiwshi saya, jaltıraqlıq) aq buyımlarda anıq kórinedi. Bunnan tisqari ápiwayı qara qálem quralında Formalardıń tus múnásibetlerin sheshiw arqalı talabani tártip menen is juritiwge úyretedi. En zárúrlısı dásturde kórsetilgen

quramalı waziypalardı (arxitekturalıq bólegi, gips naǵıs elementi, insan portreti hám gewdesi) ápiwayı geometriyalıq formalar, tegislikler menen súwretlew ushin tiykar bolıp xızmet qiladi.

Joqarida keltirilgen barlıq kónikpeler menen qatarda, geometriyalıq formalar qálem súwretin orınlaw shınıǵıwları tiykarında talaba buyımlardıń keńliktegi keńislik halati, jaqti – saya múnásibeti hám óz-ara qatnasları siyaqlılar haqqında tolıq maǵlıwmatqa iye boladı.

Gips geometriyalıq formalar súwretin sızıw menen parallel ráwishte talaba usı formalar nusqasin simdan jasadıp alıwı hám buyım tegisligine turlı halatlarda qoyıp, onıń jaylasıw, konstruktivlik dúzilisin, perspektivalıq qısqaıwın, Formalardıń kóriner hám kórinmes táreplerin anıq oylawı, hámde óziniŇ bilimlerin jánede tereńlestiriwı múmkin. Ayırıqsha, bul topar geometriyalıq Formalardı súwretlewde usı usıl talabaǵa jeńillik tuwdıradi. Bar forma ekinshi bir formanı tosıp turǵanda, olardıń jaylasqan jeri, birlesken jayları (múyeshleri), óz-ara qatnasları anıq kórinedi.

Sonısı zárúrki, auditoriyada islegen shınıǵıwlar menen bir qatarda úyde usı geometriyalıq formalar úlgisin vatman qagazınan jasadıp alıp, olardı ayırıqsha hám eki, úsh, tórt buyım qatnasıwında turlı kompozitsiyalar dúzip súwretlew zárúr. Formalardı turlı halatlarda

qoyıw hám jaritiwarqalı sızıwshiniŇ keńislik hám kólem barısındaǵı bilim hámde oylawları rawajlanadi.

Tómende keńislik sızıǵınan tóménirek jaylasqan hám joqari ald tárepinen jarılǵan kubtiń 5 metodikalıq basqıshlarında orınlangan úlǵısın kórip shıǵamasız.

1 – basqısh. Formanıń eń shekke tárepleri tiykarında oni qaǵaz sirtında kóriner hám kórinmes qirlarin oylaǵan halda jaylastiriw hámde, tárepleriniń qatnaslari, biyıklıǵı, háreket halatına qarap perspektivalıq kórinisiniń dáslepki belgilerin aniqlaw.

2 – basqısh. Formanıń konstruktivlik dúzilisin jeńil sızıqlar menen súwretlep, tutas tochka arqalı jan tárepleriniń perspektivalıq qisqariwin keńislik sızıǵına kóre aniqlaw.

3 – basqısh. Kub tárepleri qatnaslari hám perspektivalıq kórinislerin qoyıw sızıqlar menen aniqlaw, oniń buyım tegisligidegi túsiwshi sayasin belgilew.

4 – basqısh. Formadagi qayta tutas sayalar ornın belgilep túslew (jeke, túsiwshi sayalar)... buyım ushin qoyılǵan fondı tuslew.

5 – basqısh. Kub formasiniń barlıq jaqtı-saya múnásibetlerin belgilew ... tárepleri qatnasların aniqlap, refleks, jaltıraq bóleklerin tawıp wazıypanı bir pútin tutaslıqqa keltiriw.

Tómende tsilindr, shar formaların súwretlew hám kub formasın súwretlew basqıshları tiykarında alıp barıladi. Bunda olardıń óz-ara múnásibetler, súwretlewde járdemshi sızıqlar ótkerip is juritiw metodi, perspektiva nızamlarına tiykarlanıw siyaqlılardı kóriwimiz múmkin.

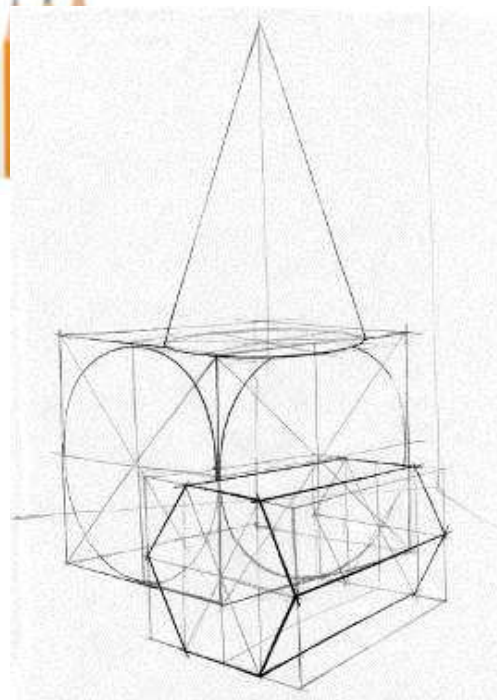
Geometriyalıq Formalardı súwretlewde olardı ápiwayıdan baslaw kerek. . . soń áste-seykin quramalıǵına ótıledi.

O`tilgen temalarǵa salıstırıp talaba úyde ózbetinshe kópshilik ústirtin súwret hám qálem sızıqlar orınlawı zárúr áhmiyetke iye. Auditoriyada orınlangan hár bir wazıypa parallel ráwishte6 úyde islengen shınıǵıwlar talabaniń oqitiwshi basshılıǵında kompozitsiya alǵan keńislik oylaw, sızıqlı konstruktivlik dúzilis, jaqtı-saya múnásibetleri, perspektiva nızamı, qatnasların tuwri belgilew hám ayırıqsha, súwretlew kónikpelerin rawajlantıradi. Buniń ushin úydegi turlı formalarǵa iye bolǵan qutı, yashık, bidon, gúze, shaynek, kese, stakan hám basqa kópshilik úy úskene hám buyımları kipaya.

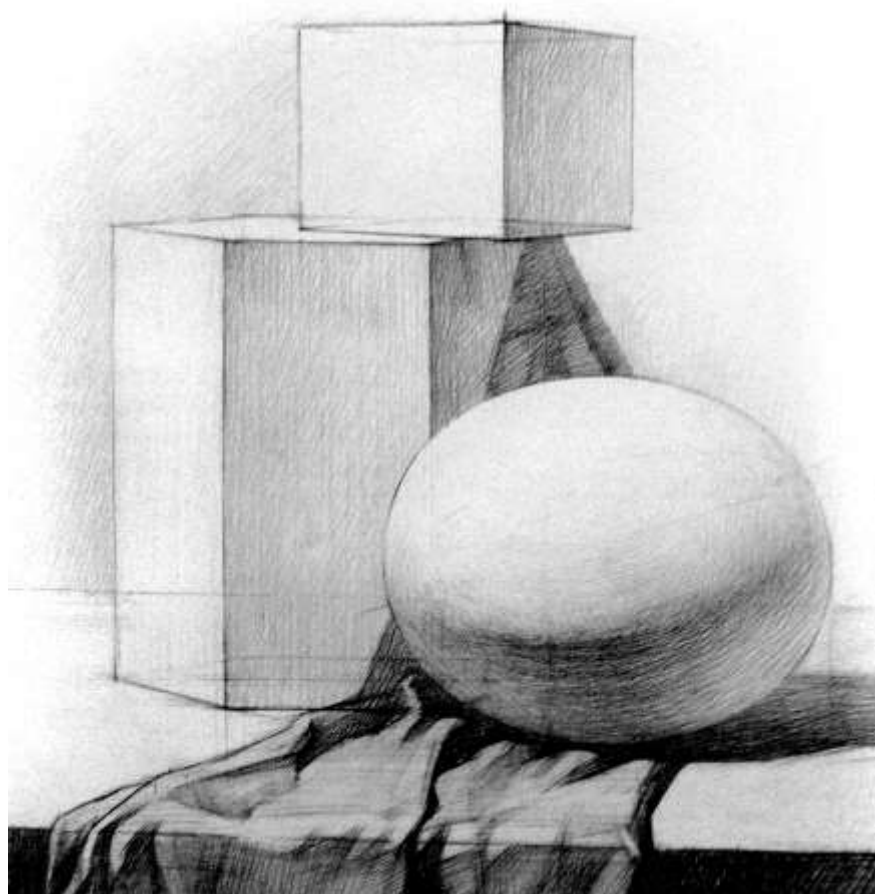
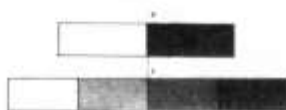
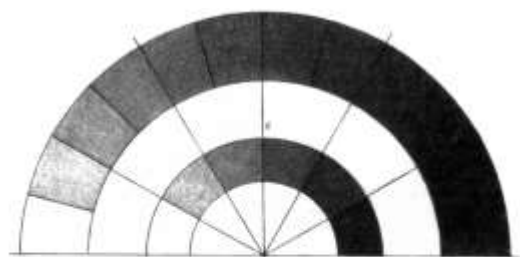

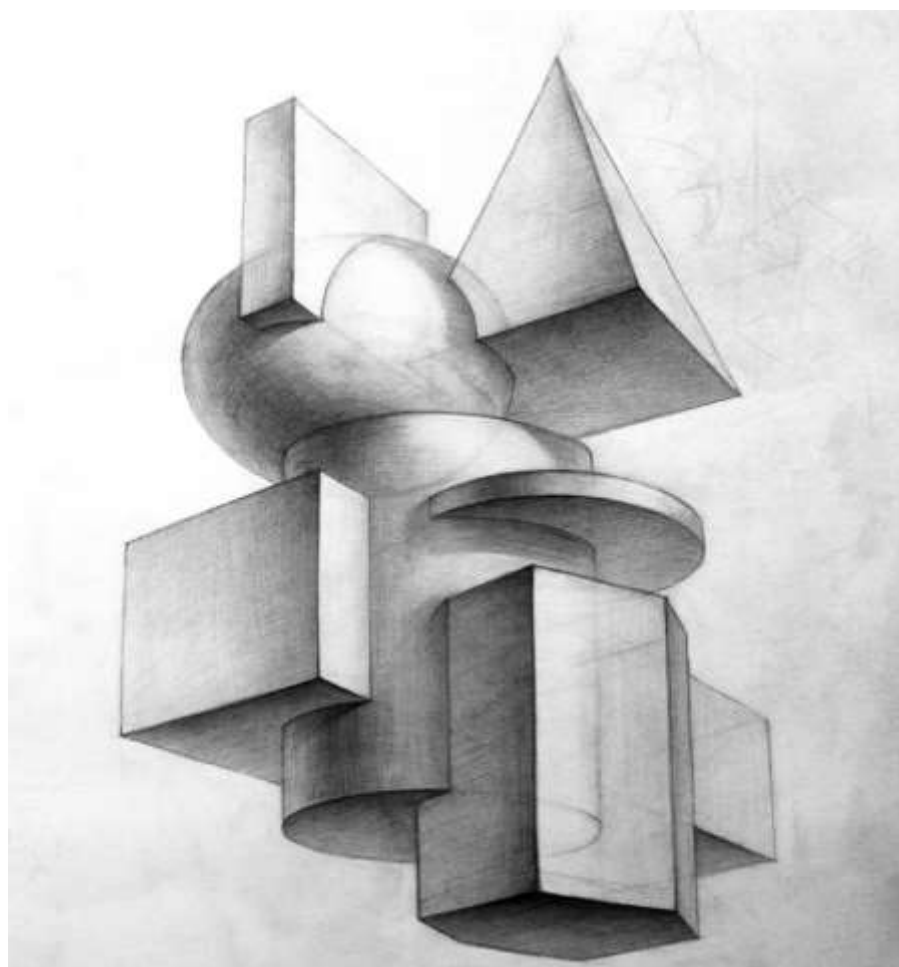
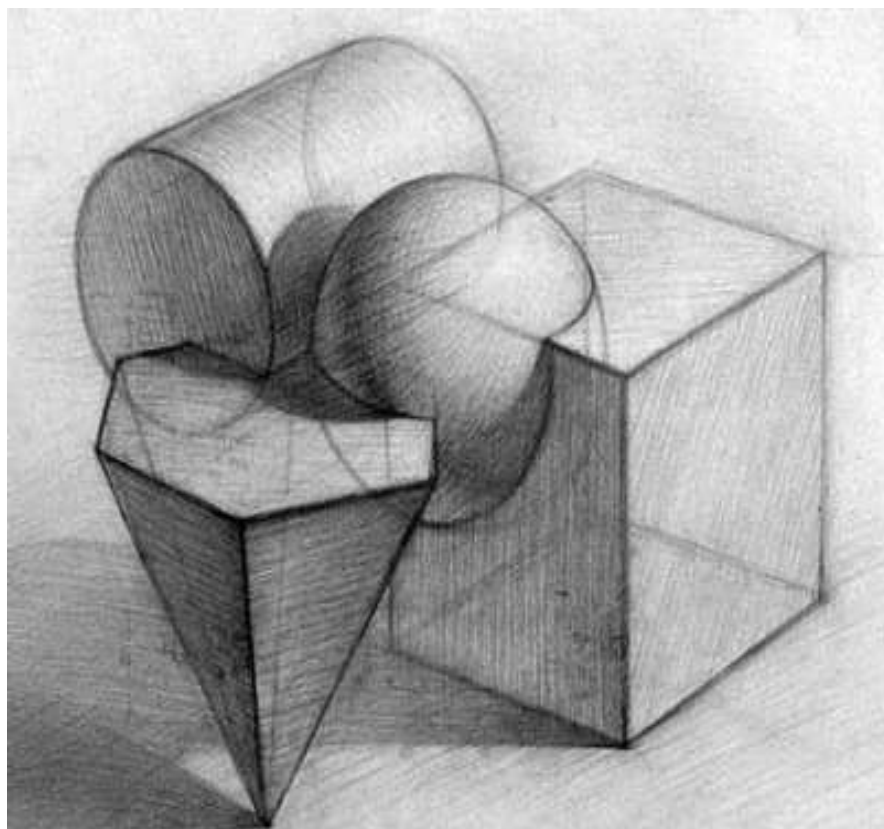
Grafit qálemleriniń tuslerdegi parqın kórsetiwshi súwret. Qálemlerdiń ottız qıylı qattı-jumsaqlıq kórinisleri bar.¹

Range of graphite pencils, showing the differing intensities of their leads. A professional range of pencils can include thirteen different values, as shown in this spectrum.

¹ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 117-bet

Ótilgen tema júzesinen alıńǵan bilimmlerdiń nátimyjelerin anıqlawda «BBB» metodınan paydalaniw

Bilemen	Bılıwdı qáleymen	Bılıp aldım

2-tema	Gipsh rozetkadan quralğan natyurmort.
--------	---------------------------------------

Sızıqlı hám hawa perspektivası haqqında tiykargı túsiniqler

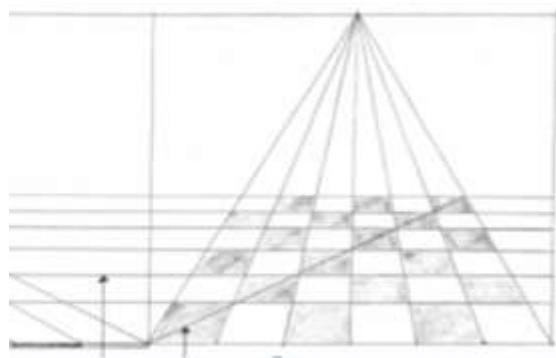
Perspektiva nızamı. Jas su`wretshilerdi na`rseni o`zine qarap, este saqlaw ha`m oylawdan su`wret sızıwǵa u`yretiwde realistikalıq su`wretlew o`ner nızam-qagıydaların teoriyalıq tiykarların bilıwleri u`lken a`hmiyetke iye.

Buyım tegisliginde deneni haqqanıy su`wretlew ushın, onın bizge ko`rinis turg`an bo`legi, ondag`ı ta`n bolg`an to`mendegi barlıq xarakterlı ta`repleri ha`m o`zgesheliklerin oylawımız tiyis :

1. Konstruktsiya ta`repinen du`zilisi
2. Qatnası ;
3. Ko`lemi;
4. Materiallıq o`zgesheligi;
5. Ken`islikte jaylasıwı.

A`tırıpımızdag`ı bizdi qorshap turg`an barlıq buyımlar su`wretlew o`nerinin tiykarg`ı nızamlarınan biri bolg`an perspektivalıq qısqarıwǵa iye. Su`wretlenip atırg`an buyımlar, usı buyımın qaysı ta`repinen su`wretleniwinen qa`tiy na`zer (uzaqtan, jaqınnan, to`mennan, tuwrıdan yaki shekkeden) sızıwshıǵa perspektivalıq o`zgeriw ko`rinisin baqlaymız temir jollardı, sım ag`ashlar ha`m ken`liktegi basqa

formaların bizden uzaqlasqan sayın kishireyip, bir tochkada tutasqanın ko`riwimiz mu`mkin. Turmısta bul o`z-ara parallel bolg`an relsler hesh qashan ushırashmasalarda, perspektiva nızamına ko`re olardı bizden uzaqlasqan sayın bul halattı ko`riwimiz mu`mkin. bul perspektiva nızamı tiykarda payda boladı. ko`shenin` ortasında kete turıp aynalar, ko`she shetindegi tereklerge qarasaq, olar qısqarıp baratırg`anday. Tiykarında olardıń o`lshemi o`zgermeydi. Uzaq aralıqlarda ju`da u`lken ko`lemdegi deneler ha`m kishireyip, anıq emes belgiler, sızıqlar ha`m bo`lekler formasında ko`rinedi. Denelerdin` bunday o`zgeriwi ma`lım nızamlarg`a boysınadı. Usı nızamlar insannın` ko`riw qa`biletine, denelerdin` aralıq o`zgeriwi protsessinde qısqarıwı na`tiyjesinde payda boladı. Bulardı su`wretlew o`nerinde perspektiva nızam dep ataladı. Bizin` dene haqqındag`ı oylawlarımız, usı deneni baqlap atırgan waqtımızdag`ı sha`rt-sha`rayatlar (aralıq, ko`lem, hawa o`zgeriwi, jıl ma`wsimi ha`m basqalar) tiykarında o`zgeredi. Deneler formasının` ko`z aldımızda o`zgeriwi perspektiva nızamları boysınadı. Uzaqtag`ı deneler formasının` perspektivalıq qısqarıwı a`yyemnen ma`lım bolıp, Oyanıw da`wirinde ullı su`wretlew o`ner namoyandalaridan **Leonardo da Vinchi** o`zinin` «Su`wretlew o`ner haqqında 3 kitap» atlı shıǵ`armasında sızıqlı ha`mde ken`islik perspektiva nızamları tuwrısında ayıp o`tken edi. Usı nızamnın` teoriyalıq ta`repinen rawajlanıwı nemis su`wretshisi ha`m teoritiği **Albrext Dyurer** atı menen baylanıslı. Aralıq, dene masshtabının` o`zgeriwi, denenin` ko`zden uzaqlasıwı menen tek g`ana onın` ken`ligi ha`m biyikligi emes, ba`lki terenligi ha`m o`zgeredi. Sonın` menen birge dene biyikligi ha`m ko`lemi ha`m ken`liktin` o`zgeriwi na`tiyjesinde kishireyedi. Uzaqtag`ı na`rseler usı jaqınlasıp qalg`anday ha`m olardı ajratıp turg`an boslıq- aralıq ko`rinmey baratırgan tuyiledi. Deneler ha`m ko`z ortasında dag`ı aralıq ja`nede artqanında deneler bir-birleri menen bir tochkag`a birlesip ketedi. Dene formasın qabil etiw perspektivalıq su`wretke qarag`anda ko`birek aldınnan ma`lım bolg`an dene du`zilisine baylanıslı. Usı sebeblı, biz parallel sızıqlar uzaqlasqanı sayın bir-birleri menen qosılıp ketkenlerin ko`rsekde, ma`lımki, bizin` ko`z aldımızda turg`an parallel sızıqlar kesisiwi

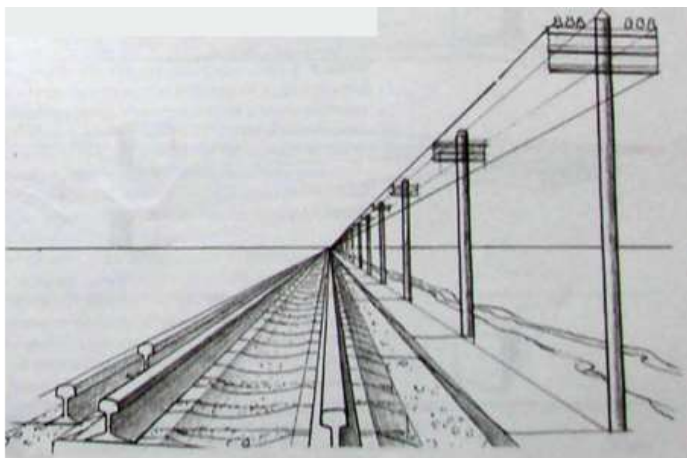
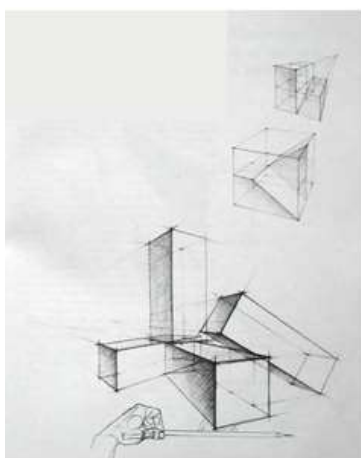

Chiziqli perspektiva

mu'mkin emes. 6 su'wretke qaran'. ta'biyatta vertikal bag'darina iye bolg'an barlıq na'rseler (misalı, sim ag'ashlar, terekler, binalar ha'm basqalar) su'wrette ha'm vertikal ko'riniste boladı. Ta'biyattag'ı barlıq formalardın' su'wretin sıziwda olardı ken'islik sıziğına qarag'anda jaylasıwın anıqlaw za'ru'r : formalar ken'islik tegisliginen to'mende, joqarıda yaki ken'islik tegisligi da'rejesinde jaylasqanlıg'ın anıqlaw tiyis.

Ken'islik perspektiva dep buyımlardın' ken'islik (boslıq) ta'sirinde o'zgerip (qısqarıp) ko'rinisine aytiladı. Ken'islik – tınıq ortalıq. Biraq, onın' tınıqlıg'ı turli qubılısları ta'sirinde o'zgerip turıwı mu'mkin. Misalı : hawa ıg'allıg'ı, atmosfera basımının' o'zgeriwi, hawadagg'ı shan'-tozannın' ta'sirinde ha'm basqalar. Sonın' ushın su'wretlenip atırg'an ob'ekttin' kenislik boslıg'ında qay da'rejede teren' jaylasqanına qarap ren', qatnas, tus ha'm ondag'ı ayırıqsha bo'leklerdin' (anıq yaki ko'rinmes) ko'rinislerine keskin ta'sir etedi.

Ken'islik perspektivasi ob'ekttin' ku'nin' qaysı waqtında su'wretlenip atırg'anlıg'ına (azanda, ku'nduzi, keshte) jıl ma'wsimleri (bahar, jaz, gu'z) ha'mde atmosfera o'zgerisine (quyash yaki bu'lt) qarap ha'm o'zgeredi.

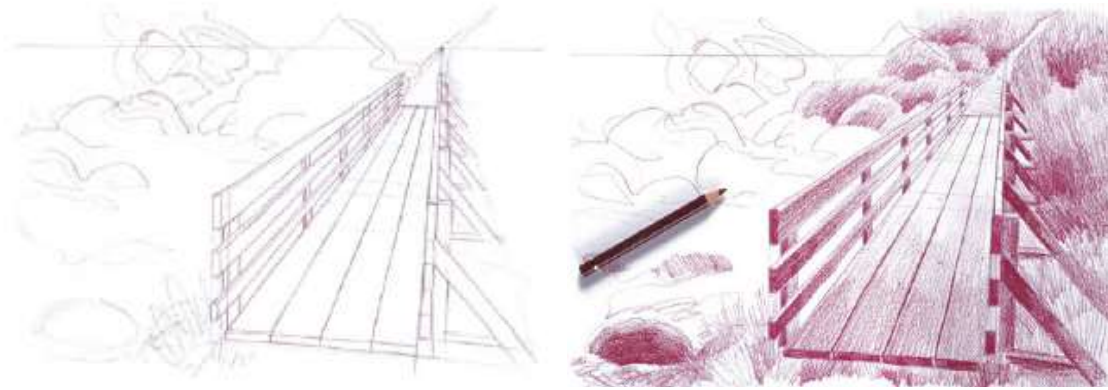
Frontal perspektiva yaki ko'rinistin' tuwrıdan ko'riw perspektivasi.

Usı perspektiva parallel na'rselerdin' tuwrısınan (Frontal ta'repi) su'wretlewde qollanıladı. Natura su'wretin qag'azg'a jaylastırılğ'anda gorizont sıziğı qag'azdın' orayınan to'menirek yaki biyigirekte ekenligi menen xarakterlenedi. Su'wret sızganda frontal perspektivanı su'wretlew ko'rsetiw mashqalasın sheshiw ushın onın' teoriyalıq nızamlıqların bilıw ha'm hawa perspektivasi menen baylanışlı halda su'wretlew tiyis².

Frontal perspective, or one point perspective.

This is the perspective that results when one of the sides of the object is parallel (in a frontal view) to the ground plane. The vanishing point, always located on the horizon line, coincides with the point of view, which naturally places it more or less in the middle of the paper. For this very reason, frontal perspective fails when the object is drawn far from the vanishing point; in this case, it would be more logical to represent the object with oblique perspective.

² P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

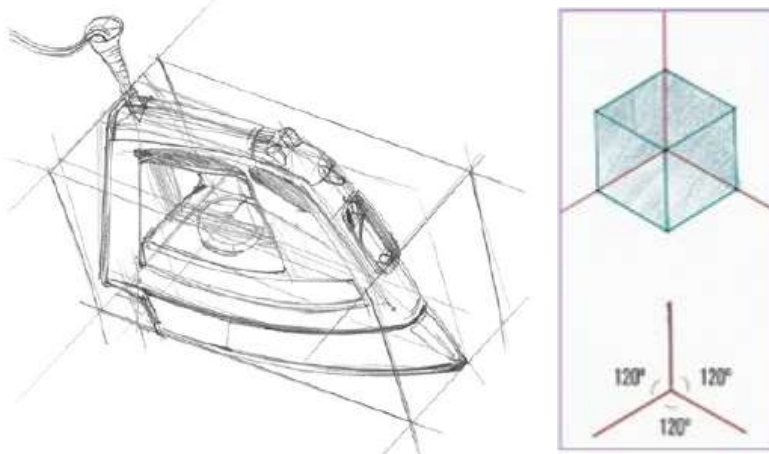

Qag`az orayında jaylasqan tuwrıdan ko`rinistin` sızıqlı perspektivası su`wretinde uzaqlıq sa`wlelengen, biraq tamamlang`an su`wrette onın` ko`birek sa`wlelengenlign ko`riwimiz mu`mkın³.

The frontal nature of perspective with just one vanishing point does not require that this point stay in the center of the paper: it may move, but too much displacement will distort the image.

Izometriyalıq perspektivanın` frontal perspektivadan parqı, ol  $120^0$  qo`sherler a`tirapında qurıladı. Ba`zı qurıw talıqlawlarda usı perspektiva a`pzal esaplanıp, onı «haqiqıy» ma`niste isletedi. Bul arxitektukra interierlarinde xarakterlı ekenin ko`riwimiz mu`mkın. Bu`gingi ku`nde komp`yuter da`stu`rleri iliminde ken` paydalanımaqta⁴.

Isometric perspective does not represent frontal faces, and the three axes of the drawing form angles of 120^0 . Each axis' reduction is identical (by a factor of 0.82) and affected by the perspective, meaning there is no "true" dimension. It is characteristic of representations of architectural interiors. Today it is widely used for computer-generated scenes.

İslep shıg`arıw injenerlıgında ha`m mexanimka diagrammalarında izometriyalıq su`wretlewın` bo`lekleri⁵.

Sketches for industrial engineering and elaborate diagrams of mechanical parts rely heavily on isometry.

Quramalı bolmag`an formadag`ı gips nag`ıslı rozetkanın` qa`lem su`wreti

Gips nag`ıs rozetkasın su`wretlewden tiykarg`ı maqset talabalardı joqarı kurslarda quramalı elementlı ob`ektlerdin` formaları ha`m bo`rtpe nag`ıslardı su`wretley alıwg`a u`yretiwın` tiykari esaplanadı. Qoyılğ`an wazıypanı a`melge asırıwda rel`eflı ornamentı orınlaw

³ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

⁴ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

⁵ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

maqsetke muwapiq. Rozetkanın konstruktivlik qurılısı ha'm onı sayajaqtı tu'sin belgilew oqıwshılardan diqqat-itibardı talap qıladı. Rozetka sızıwshılarg'a qarag'anda ko'z biyikligine ash ku'l ren' fonda jaylastırıladı. Oqıwshılar rozetkanı jan ta'repinen baqlap, ayırım perspektivalıq qısqaırwlarının su'wretin orınlawları maqsetke muwapiq boladı. Nag'ıs rozetkasının ulıwma formasın orınlaw protsessinde onın tiykarg'ı qatnasları boyının uzınlıg'ına ha'mde eni ha'm teren'ligige qarag'anda tuwrı belgilep alınıwı za'ru'r. U'stki bo'lek formasın su'wretlewde oqıwshılar formalardıń bir qıylı emesligin ko'redi. Bul olardı ja'nede ha'r bir bo'lekti diqqat itibar menen talıqlawg'a bag'darlanadı.

Haqıyqıy su'wretlewde tiykarg'ı nızamlarınan biri geometrik yaki islmiy nag'ıstı talıqlap, onın xarakterlı bo'lekleri anıqlanıp, basqışpa-basqış su'wretlenedi. Qag'az ju'zinde ju'da jen'il sızıqlar menen rozetka ta'replerinin qatnasına qarap qag'az tik yaki jatıq halda qoyıladı. Nag'ıs u'lgisinin vertikal tegislikke qarag'anda qıyalıg'ı, ta'replerden birinin ekinshisine qatnası, perspektivalıq qısqaırw ha'm ken'islik sızıg'ının qanday halda turıwı sızıqlı konstruktivlik usılda orınlanadı. Qırıw basqışın «Pa'njere» geometriyalıq nag'ıslı rozetka mısasında ko'rip shıg'amız. En' aldı menen su'wretlengen eki bo'lekleri shınjir elementi anıqlanadı. Bunın ushın shınjirdin gips taqtasındag'ı en' joqarı ha'm to'mengi bo'legi ha'mde shekke tochkaları belgilenedi. Ma'lımki, usı rozetkanın ta'repleri, mu'yesh gradusları bir-birine ten' ha'm simmetriyalıq. Sonın ushın onı ten' ekige bolıp o'tiwshi tochkalardan gorizonttal ha'm vertikal tuwrı sızıqlar o'tkeriledi, o'tkerilgen vertikal eki sızıq bir-birine parallel bolsa, gorizonttal sızıq ga'nsh taqtasının joqarı ha'm to'mengi gorizonttal qırlarına parallel bolmag'an halda o'z halınsha o'tedi. Bul eki tuwrı sızıq talaba qaysı tochkadan turıp su'wretlenip atırg'anlıg'ına qarap perspektivalıq qısqaırıp baradı ha'm ma'lım aralıqta barıp bir tochkadan ushırasadı (kesisedi) soln' pa'njerenin qalınlıqları belgilenedi ha'm olardı tuwrı sızıqlar arqalı birlestiriledi. Bul wazıypanın 2-basqıştı esaplanadı.

Keyingi basqışlarda pa'njere ta'replerinin mu'yeshleri, tegisliklerdin bir-birine qatnasları tabıladı. Son rozetka bo'leklerindeki jaqtı ha'm sayaja, yarım sayalar jaqtılıq dereginin tu'siwine qarap qanday o'zgeriwı anıqlanadı.

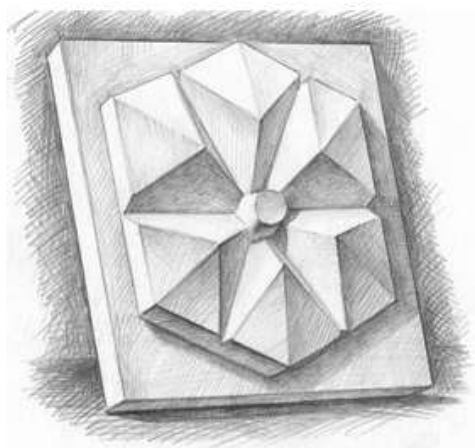
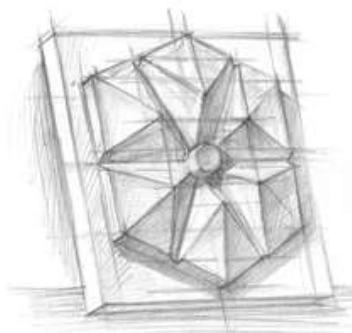
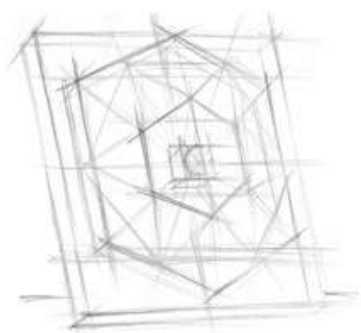
Saya baslang'ısh basqışta jen'il shtrixlar tiykarında orınlanadı. Rozetka bo'leklerinin jaqtı ha'm sayaların hesh qashan ayırıqsha-ayırıqsha islew jaramaydı. Su'wretlenip atırgan ha'r bir bo'lekti bir-birine salıstırg'an halda baravar alıp barıw, tamamlang'anlıg'ı ta'repinen bir-birine muwapiq bolıwı kerek. Usı a'meldin tuwrı orınlanıwı jumıs protsessinde qılınan qa'te ha'm kemshiliklerdi o'z waqtında du'zetiwge ja'rdem beredi. Wazıypada basqışma-basqış jumıs ju'ritiw, yag'nıy rozetkanı qag'azda tuwrı jaylastırıw, ha'r bir bo'lekti konstruktivlik sızıqlı qırıw ha'm ko'lemleri u'stinde jumıs alıp barıw arqalı biri ekinshisin toltırıp baradı.

Gips rozetkanın su'wretin tuwrı orınlawda oqıwshılar *to'mendegi nızam ha'm qag'ıydalarına a'mel qılıwları tiyis* :

1. Belgilengen iqtıyariy qag'az sırtında su'wretlenip atırg'an naturanın shekke qırların belgilengen halda kompozitsiyalıq tuwrı jaylastırıw.
2. Naturadag'ı formalardıń tiykarg'ı tayanış tochkaların belgilep, olardan birinin ekinshisine bolg'an qatnasların perspektivalıq nızam-qag'ıydalar tiykarında su'wretlew.
3. Formalardı sızıqlı konstruktivlik ra'wishte qırıw, naturada qoyılınan tiykarg'ı bo'leklerdi belgilew.

4. Su`wretlenip atirg`an formalardın` xarakterlı o`zgesheliklerindeki tu`siwshi jeke sayalandı belgilew ha`m ayırıqsha bo`leklerge islew beriw.

5. Naturadag`ı barlıq buyımlardı tu`s ta`repinen ja`ne bir bar ko`rip, qoyılmadag`ı formalardın` xarakterin anıqlaw ha`m saya, yarım saya, jaqtı, refleks jayların anıqlaw. Buyımdı pu`tin tutaslıqqa boysındaraw ha`m wazıypag`a juu`maq jasaw.

KLASTER

Materialdin` qa`lem su`wretin sıızw su`wretlew o`nerinde ju`da` za`ru`r esaplanadi. Insan lıpaslada, u`y u`skenelerinin` ayirimlarında ha`m natyurmortlardin` arqa fonlarında materialdan paydalaniladi. Material bu`rmelerin su`wretlew quramalı bolıp, talabag`a onin` artındag`ı buyimlardi formasin ko`rsete alıwi ha`m talap etiledi. Bunda natyurmortag`ı buyimlardin` u`stindegi material bu`rmeleri qiyinshılıqlar tuwdıradi. Qa`lemde orınlang`an material bu`rmelerinin` su`wretlerin u`yreniw, keyinshelik ren`lı su`wret waziypalarında material bu`rmelerin su`wretlewde qol keledi.

Bizge shekem jetip kelgen a`yyemgi kiyimler bul tunika ha`m mantiya esaplanadi. Usı kiyimlerdi tiykarinan A`yyemgi Gretsıya, A`yyemgi Rim ha`m A`yyemgi Misirda kiyilgen.

P.Tomas, A.Taylor. "Drawing",
London-2011. 12-bet

A`yyemgi rim hayallar lıpası ⁶.

Usı su`wrette ko`rinip turipti, kiyimler bu`rmelerden quralgan. Sonin` ushin ha`m materialdi sıızw ha`m og`an forma beriw, bilıw ju`da za`ru`r. Usı maqsette oqıw protsessinde drapirovkani turlı ko`rinislerin sıızw tiyis bolıp esaplanadıv.

⁶ B.Barber "Full course of the drawing" Barselona-2014, 71-bet

Kiyimler ko`rinishi

Material bu`rmeleri (Drapirovka) su`wreti ⁷.

Material ha`m bu`rmeler .

Materiallar ku`shli jaqtılıqta, shawqında, turli na`rselerde paydalanilgan. Bu`rmeler ha`m turli qiyli ko`rinislerde bezewlerde paydalanilip kelingan. Jaqtılıq ha`m awaz qaytariwlarda material bu`rmeleri basqa na`rselerden ku`shlirek na`tiyje bergen. Materialdin` jaqtılıq ha`m hawazg`a qarag`anda qarsilig`i kushli bolg`anlig`i sebepli ha`m lıpaslar aralarına material bu`rmeleri paydalanilg`an⁸.

⁷ B.Barber “Full course of the drawing”, Barselona- 2014, 77-bet

⁸ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011. 271-bet

Modeling and shading.

Modeling is a process that highlights the volume of the represented subject matter. Shading creates a gradient of the lights and shadows of the subject matter. Because every manifestation of light affects the representation of volume, aspects of lighting and shading are interconnected and strongly linked. The essential difference between the two lies in the fact that modeling concerns every object individually, whereas shading takes rendering the entire scene into account.

U'yreniw ushin qoyilg'an Bu'rme formalar. Luvr (1470-1484)⁹.

Leonardo da Vinci, Garment Study for a Seated Figure, (1470-1484), The Louvre.

⁹ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011.271-bet

Geometriyalıq formalar ha'm gips rozetkalar su`wretin sıızıw shinig`iwlarin o`zlesteriwdin` son` quramalı elementlerge o`tileği.

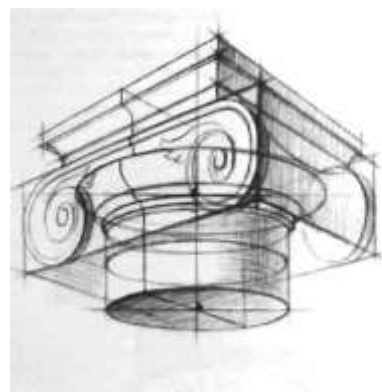
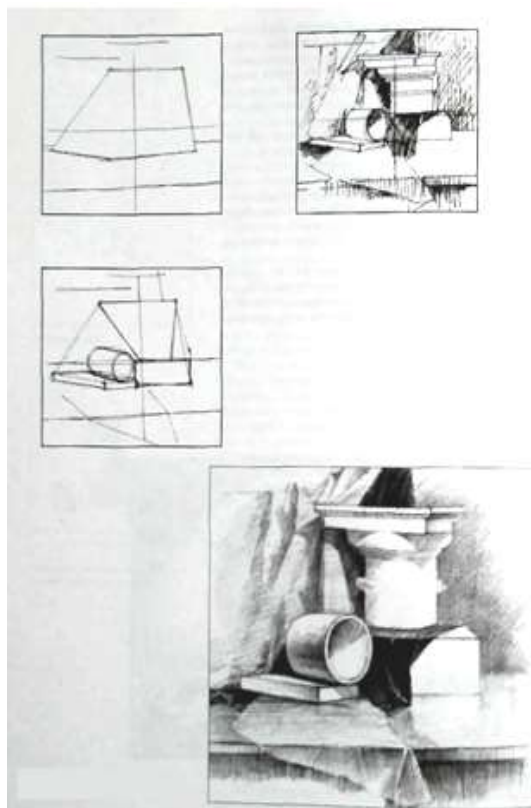
Arxitektor dizaynerler tayarlawshi ka`sip-o`ner kolledjleri oqıwshilari ushin usı waziypa ju`da` za`ru`r esaplanadı. Usı waziypalar tiykarinan arxitekturalıq elementleri su`wretleri menen za`ru`r. Su`wretlew ushin

«klassik» metodikasında islengen u`stinnin` *kapitelı* (arxitekturalıq bo`legi) tan`lap alınadı. Usı modeldi tanlap alıwdan maqset jaslarg`a geometriyalıq formalar : *kub, shar, silindr* siyaqlılardı orınlaw dawamında alg`an sıızıqlı konstruktivlıq qurılıs, perspektiva, jaqti-saya ha'm tu`s mu`na`sibetleri siyaqlı tu`sinikler haqqında g`i bilimlerde bekkemleydiler. Kapiteldin` na`zik ha'm quramalı konstruksiyasin sıızıw oqıwshılardan joqari sheberlik talap etedi. Kapitel stol u`stine tik

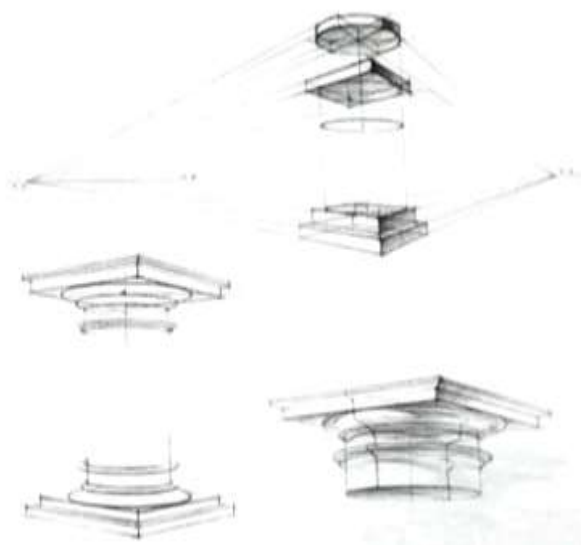
halda qoyiladı ha'm og`an qosimsha ra`wishte alti qırlı prizma, shar qatnasiwında kompozitsiya du`ziledi (ken`islik tegisligin su`wretlewshi ken`islik tegisliginen a`nshe biyiklikte). Qoyılma joqari aldi ta`repiyen jaritilg`an. Waziypanı baslawdan aldın oqıwshılar turlı tochkalardan sıızıqlar orınlawlari ha'm en` maqul jayın tan`lap alıwlari kerek. Aniq jayın tan`lap aling`annan keyin jumisti su`wretlew basqıshlarına tolıq a`mel qilg`an halda alıp barılıwlari sha`rt. Da`slep, kapitel ha'm onin` u`stinin biriktirilgen tuwri to`rtmu`yesh tiykari taqtayshasi qag`az sirtında kompozitsiyalıq tuwri jaylastirilıp alınadı. Sonnan son` og`an kapitel ha'm onin` to`mengi kesik tsilindr siyaqlı u`stinin sıızıqlı konstruktivlik ra`wishte quriladı.

Forma simmetriyalıq bolg`anı ushin oni su`wretlewde turlı ja`rdemshi sıızıqlarm enen bir qatarda kapitel tiykarinan o`tiwshi ha'm formasın ten` ekige bolıwshi ko`sher sizig`in belgilep alınadı. Waziypanı metodikalıq izbe-izlikte orınlawda kompozitsiya tiykarlari, sıızıqlı konstruktivlike du`zilıs siyaqlı su`wretlewde tiykarg`i nızamları, sonin` menen birge, persepektiva nızamina

a`mel qılıw tiyis. Bul jerde tuwri to`rt mu`yesh, prizma,

shen`ber formalarinin` perspektiva ta`repinen qanday ko`riniske iye bolıwın ko`riw mu`mkin. Sonin` menen birge, shinig`iw dawamında en` avldi menen u`lken forma, son` onin` na`zik ha`m maydva bo`lekleri u`stinde jumis alıp bariw kerek. Tiykarinan jeterle da`rejede tabislı a`melge asirilmaydi. Bizin` misalmızda kapitel`di ten` ekige bolıp turıwshi tuwri to`rt mu`yesh tiykarg`a iye. Sonin` ushin oni quriwda onin` tuta sbir shen`ber formag`a iye ekenligin esapqa alg`an xalda jumis alıp bariw kerek. Tek usı ta`rizde su`wretlew arqalı g`ana oni haqqaniy ko`rinisine erisiw kerek. Natyurmortti naturadan sıızıw boyınsha kerekli nızam-qag`ıydaların basqışpa-baskish iyellew tiyis. Ken`liktegi denelerdi baqlap turıp, biz olardı ko`remiz ha`m keyinshelik olardıń u`sh o`lshemlı ekenligin oylaymız. Ken`liktegi deneler su`wretin qag`azg`a tu`siriw protsessinde,

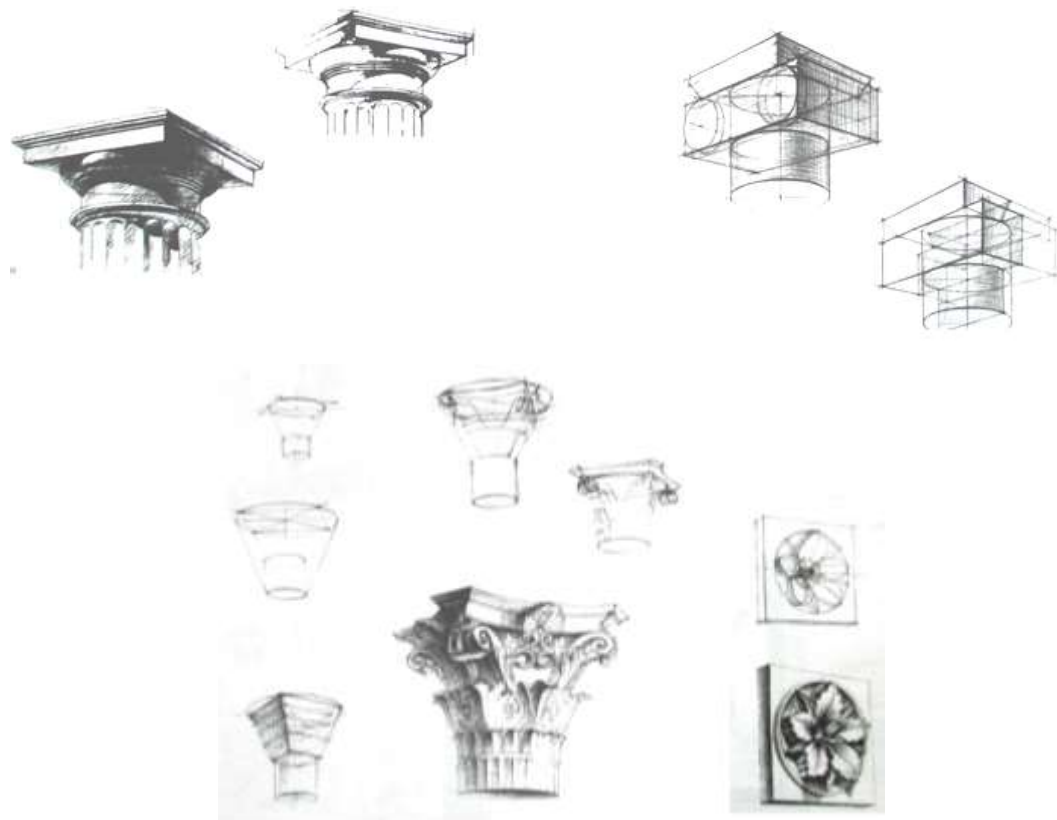

insannin` ko`rip qabıl etiw uqiqlılıg`in esapqa alg`an halda, perspektivalıq o`zgerischlerin su`wretlew kerek. Qa`legen su`wretti islew waqtında, oni basqışlarg`a bolıw metodikalıq ta`repinen u`lken a`xmiyetke iye. Su`wret sıızıwdi basqışlar boyınsha bo`leklerge ajiratiw jolı menen a`melge asirilgan ta`g`dirde ha`m olar ortasında o`z-ara uyginlıq ha`m baylanislıq ba`rkulla bar bolıwı tiyis. Da`slep formanin` ulıwma sıızıqları tu`siriledi, formanin`

ayırıqsha bo`lekleri ajiratıladi, bo`lekler u`stinde islenedi, sonin` menen birge, bo`leklerden ulıwma su`wretke qaytiladi. Bir topar geometriyalıq Formalardıń su`wretin sıızıw ayırıqsha formalar su`wretin sıızıwg`a qarag`anda a`nshe qiyin. Bul jerde tek g`ana denelerdin` qatnasları ha`m tus mu`na`sibetlerine ko`re alıw, ba`lki forma ta`repinen turlı bolg`an ha`m su`wretshige qarag`anda ha`r qiyılı jayda jaylasqan denelerdin` ha`r biriniń perspektivalıq ko`rinisin anıqlay bilıw ha`m u`lken a`hmiyetke iye. natyurmorttag`i ha`r bir dene basqalarına baylanislı bolıwı kerek. Sonda bir su`wrette bir neshe du`zilis tavrıxlarıv ko`rinedi : tuwri parallel sıızıqlardıń ha`r qaysısı o`z birlesiw tochkasına iye, turlı mu`yeshler boyınsha aylaniwsha formalar ushin ha`m shen`ber sıızıwdin` o`zine ta`n metodikalari bar. Ma`lım bir tochkadan tutastiriwshi eki parallel sıızıq bag`dari su`wretin` qay da`rejede tuwri islenip atirganlıg`in talıqlaw ha`m qadag`alaw mu`mkinshiligin beredi. Usı basqışta sıızıqlar su`wrettegni dene ko`leminin` tolalıg`i ha`m ko`lemlılıg`in ko`rsete alıwı kerek. Denenin` forması ha`m ko`lemin ja`nede tolıg`ıraq ko`rsetiw ushin jaqti-sayadan paydalaniladi. Geometriyalıq formalar toparın sıızıwın jaqsi iyellew ushin, bunday waziypalardı ko`birek islew usnis etiledi. Bunda tiykarg`i itibar Formalardıń konstruktivlik talıqlaniwi ha`m perspektivalıq ko`rinisine qaratiladi. Perspektivadag`i

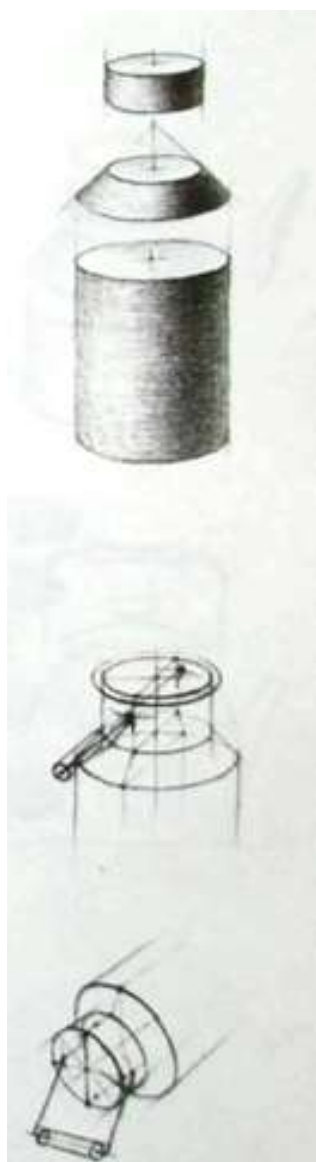
denelerdin` du`zilisi ha`m formasin su`wretlewdin` o`zine ta`n ta`repi sonda, bunda tiykarinin` gorizental ju`zesi, misali, vertikal halattag`i kub yaki kvadrattin` tiykari su`wrette ha`m gorizental bolip ko`riniwi kerek. Sonin` menen birge, naturada tiykari bir gorizental tegislikte jatiwshi deneler su`wrette ha`m tap sonday tegislikte jatg`anday ko`riniwi kerek. Usı halatta deneler topari ken`islik sizig`inan joqarida jaylasqan ha`m tsilindrdin` joqari tiykari joqari tiykarig`a qarag`anda jin`ishkerek ellips ko`rinisinde boladi. Deneler du`zilisinin` barlıq ta`repleri (ko`rinmeytug`in ta`repleri ha`m) belgilenedi. Su`wrettin` du`zilisin ba`rqulla ra`wishte tekserip, parallel sızıqlarin birlestiriw tochkasi ta`rep uzaytiriladlı, jaqtılıq bag`dari aniqlanadi ha`m tiykarig`i sayalar belgilenedi. Na`tiyjede su`wret ko`lemli ko`riniske iye boladi. Deneler qatnaslari olardag`i jaqtılıq-saya mu`na`sibetleri ha`m olar jaylasqan ken`likti esapqa alg`an halda, su`wretti natura menen salıstiriw arqalı aniqlanadi. Bul u`stin a`tirapindag`i mayda vertikal qavariq bo`lekler onin` tiykarin qurawshi shen`berlerdin` perspektiva nızamina ko`re ellips bolip qisqarg`an formaları ha`m onin` kishi u`lken bolg`ani yarim ko`riniste emes bir pu`tin tutas dep oylag`an halda a`melge asiriladi. Kapiteldin` qatnaslari joqari da`rejede matematikalıq esaplari tiykarında qurilg`an bolip, usı qatnaslardın` aniqlıg`i og`an ko`rkemlik bag`ishlaydi. Sonin` ushin oni su`wretlewde ju`da` ko`pshilik da`rdemshi sızıqlar o`tkerip shen`ber orayin tuwri belgilew ha`m perspektiva qag`iydavlarına tolıq a`mel qilg`an halda sa`wlelendiriw ha`mde jaqti-saya mu`na`sibetlerin jeterli da`rejede tolıq aniq su`wretlew tiyis. Su`wret sızıwdin` song`i basqishında formalar ko`lemin aydinlastiriladi ha`m tus mu`na`sibetleri ajratip ko`rsetiledi. Bunda deneler ko`lemi mayin shtrixlarda su`wretlenedi ha`m qırlı ha`mde qıysiq geometriyalıq formalar ju`zesindegi jaqti-sayanin` tuwri bo`lıstirılıwine ayırısha itibar beriledi. Misali, sferikalıq shar modelın sızıwda shegaraların emes, ba`lki onin` tus ha`m jaqti – saya mu`na`sibetlerin (jilva, jaqtılıq, saya, denen`in o`z sayasi ha`m tu`siwshi sayani) tuwri su`wretlew za`ru`r esaplanadi. Tus mu`na`sibetleri tuwri tan`lang`anda shar ju`zesi an`satlıqta, deyerli o`z-o`zinen payda boladi. Den`elerdin` barlıq ju`zelerge tshtrix sızıw saya bo`leklerinen baslanadi. Da`slep jen`il shtrix- toltiriladi, son` ol a`ste-seykin qurg`aqlastiriladi ha`m bir waqittin` o`zinde tu`siwshi sayani su`wretlep, nimsayag`a o`tileti. Jaqti –saya qag`iydaların geometriyalıq formalar su`wretin sızıwda jaqsi o`zlestirgen oqiwshi turli basqa denelerdi (sopol, shiyshe, metall, ag`ash ha`m t.b) kiyinshılıqsız su`wretley alıw mu`mkinshılıgın beredi ha`m basqa deneler ha`mde o`te quramalı tu`s mu`na`sibetlerin sa`wlelendire aladi. Usı waziypanı uzaq mu`ddetli seansda orınlag`annan son`, shig`is ha`m batis klassikalıq u`lgilerine ta`n arxitekturalıq bo`leklerdi arxitekturalıq esteliklerdi plenerde qa`lem sızıqlari ha`m uzaq mu`ddetli shinig`iwlardan son` orınlaw mu`mkin. Usı tapsirmanı topaprdag`i oqiwshılardin` qa`lem su`wret barasindag`i, ko`nikpelerinin` da`rejesinke qarap, birmunsha quramalastiriw ha`m mu`mkin. Usı tapsiriqqa qosimsha ra`wishte oqiwshılar kapiteldin` turli turlerinen qa`lem

sizg'i shinig'iwlarin ornlaydilar. O'zbek milliy xalq arxitekturasinda qollanilatug'in «Morpech» bo'legin o'zinek qarap o'zbetinshe su'wretleydiler. Bunda oqiwshilar ja'rdemshi sızıqlardan paydalanip, simmetriya nızamları, s iziq konstruktivlik du`zilıs, jaqti-saya mu`na`sibetleroi, ba`zi bir elementlerin ritmikalıq ra`wishte tuwri ha`m ko`lemli qılıp islew ko`nikpelerine iye boladi.

Natyurmort su`wretlew o`nerinin` o`zine ta`n o`zbetinshe janri. “Natyurmort” — (*nature morte*) fransuzsha so`z bolıp, «jansiz ta`biyat» degen ma`nisti an`latadi ha`m onda ko`pshilik miynet qurallari, palız ha`m miyweler, gu`ller, pa`rende ha`mde mayda haywanlar su`wretlenedi, yag`niy natyurmort o`nerinde insannin` xojalıq turmısın sa`wlelendiredi. Natyurmort XVII a`sirdin` baslarında Gollandiyada payda boldi. Keyinshelik ko`pshilik ma`mleketlerde tarqalıp, ayriqsha XVIII a`sirdin` ortalarına kelip su`wretlew o`nerde o`zbetinshe janrg`a aylandi. Ren`lı su`wret o`nerinin` ten`siz ustasi – frantsiyalıq su`wretshi Jan

Batist Simeon Shardennin` «Ko`rkem o`ner atributlar» shig`armasin ko`rgenimizde, onda a`piwayi buyimlvardin` joqari ko`rkem o`ner su`wretin sa`wlelengenliginin` guwasi bolamiz. N. Kashina, Z. Kovalevskaya, Yu. Yelizarov, R. Ahmedov, G. Abdurahmonov, N. Ten, A. Yunusov, A. Mirzayev, A. Ikromjonov siyaqlı ko`pshilik natyurmort janrinin` ustalari ha`m u`mitlı jas su`wretshiler ta`biyat jaratqan naz-remetlerge bolg`an mehirlerin o`z shig`armalarında sa`wlelendirgenler. Natyurmort su`wretlew o`nerdin ayriqsha janri esaplanadi. Natyurmortta formasi, mazmunina qarap ha`r bir buyimnin` tutqan ornin jaritip beriw tiyis. Su`wretlenip atirg`an buyimlardin` formasi, ren`i, du`zilisi, ken`islik halati ta`repinen bir-birinen pari qiliwg`a ayriqsha a`hmiyet beriw kerek. Natyurmort o`zbetinshe janr bolıwı menen birge, temalı su`wretlerdegi shig`armalardin` mazmunin ashiwg`a ko`meklesiwshi, oni toltiriwshi qural bolıp ha`m xizmet qiladi. Taniqlı su`wretshi N.D.Ten islegen «Natyurmort» da miywe ha`m issi nanlarda O`zbekistan qu`yashi nurlari sa`wlelenip turipti. Qil qa`lem ustasi shig`arma mazmunin ustalıq menen jaritip bere alg`an. Sarg`ish-qizil miyweleri qizil, ko`k, jasiltap siyaqlı turli-tuman ren`ler menen u`yg`inlastirilip su`wretlewi arqalı su`wrettin` ta`sirshen` shig`iwina erisken. Ayriqsha mazmunlı natyurmort shig`armasi jaratiw haqqindag`i pikir su`wretlı qiyalında uzaq wakıt dawam etken baqlawlar yaki birar buyimnin` ta`sirleniw

na`tiyjesinde tosinnan payda bolıwı ha`m mu`mkin. Do`retiwshi ko`z aldında bolajaq natyurmort tutaslıg`ında su`wretlenedi. Og`an mass buyimlar tan`lap, itibar menen jaylastiriw hakqında pikir ju`ritedi, u`stirtin eskizler sizadi ha`mde usı eskizler tiykarında kompozitsiya du`zedi. Natyurmortin` qoyilmasin du`ziw, ayriqsha u`lken a`hmiyetke iye. orivnlanatug`ın waziypasin

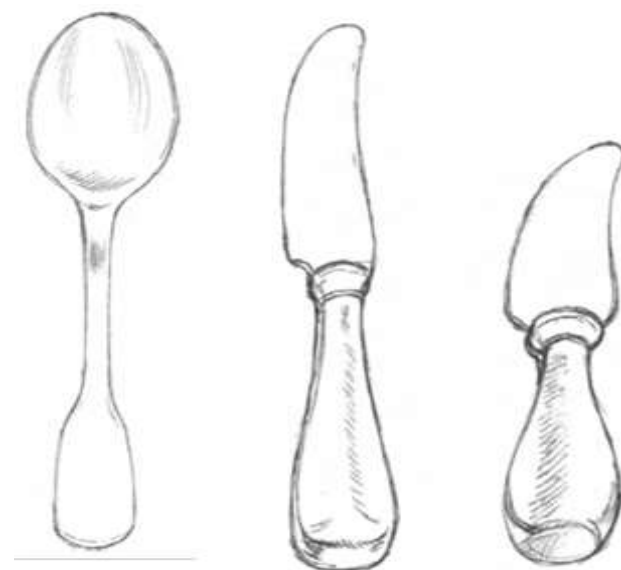
na`zerde tutip, natyurmorttag`i buyimlar turli halatlarda qoyiladi. Natyurmortda su`wretlenetug`in buyimlardin` o`lshemleri turlishe bolıwı maqsetke muwapiq. Kishirek buyimlar aldinraqta, u`lkenleri arqaraqda su`wretlenedi. Natyurmort du`zgende onin` fonına a`hmiyet beriw kerek. Qoyilgan natyurmorttin` ulıwma tu`sin esapqa alıp, ashiq ren`lerdegi natyurmort qoyilmalari ushin qaramtip fon ha`m kerisinshe, toq ren`lerden du`zilgen natyurmort qoyilmalari ushin oqiw fon tan`lanadi. Natyurmort ken`islik sizig`inan to`menirekte jaylastiriladi. Sonda buyimlarpdin` ken`islik halati ha`m buyim tegisligi jaqsi ko`rinedi. Natyurmort tuwri qoyilg`annan son` ol sinshiklep baqlanadi. Natyurmort kompozitsiyasin qag`azg`a tuwri jaylastiriw maqsetinde qag`azdan jasalg`an arnawla a`sbap (videoiskatel)dan paydalanıw jaqsi na`tiyje beredi. Bul a`sbap arqalı tabilgan kompozitsiyanin` kishi o`lshemdegi tolıq u`stirtin su`wreti ayriqsha qag`azg`a sizip ko`rilediyu. Su`wret kompozitsiyasi tabilg`annan son` tiykarg`i jumis – jan`a qag`azg`a buyimlar toplaninin` su`wreti sızıwg`a o`tileti. Natyurmort sizg`anda ondag`i ha`mme buyimlardi bir jola su`wretlew tiyis. Kerisinshe su`wrette bir buyimnin` o`lshemi u`lkenirek, ekinshisiniki kishirek bolıp, su`wret kompozitsiyasi buziladi. Buyimlardin` ulıwma biyikligi ha`m enin qag`azda ja`rdemshi sızıqlar menen belgilep alınadi. Natyurmorttin` kompozitsiyasi belgilengennen keyin qoyilmadag`i ha`r bir buyimnin` o`lshemi, formasi (du`zilisi, ren`i, jaqti-sayasi) aniqlawg`a o`tileti, yag`niy natyurmort sızıwda ulıwmalıqtan menshiklikke ha`m menshilikten ja`ne ulıwmalıqqa o`tiw printsipine a`mel qılınadi. Misalı ushin, eki –u`sh buyimnin` su`wretin sızıwda buyimlardin` o`lshemi ta`repinen o`z-ara pariqlı, aralıg`indag`i aralıq, saya ha`m jaqtılıqlardin` pariqlı ko`z menen shamalap tabiladi. Natyurmort is qag`azinin` ortasına jaylastiriladi. Aldin u`lken-kishiligine a`hmiyet berilıp, buyimlar salıstirilıp ko`riledi, keyin qa`lem basilmag`an halda olardin` su`wreti turg`an orni belgilep alınadi. Su`wrettin` anıq formasi, yag`niy shig`armasi ko`rinisi tabilg`annan son` jaqtılıq deregi ha`m anıqlanadi. Su`wrettin` tepe-ten`ligi halatta turiwi onnan tu`sip turg`an sayag`a ha`m baylanisli. Tu`siwshi saya ha`m buyimlardin` ken`isligi ha`m qanday materialdan islengenligin aniqlawg`a ja`rdem beredi. Qa`lemde buyimlardin` o`z sayasi, o`zinen tu`sip turg`an sayasi onin` formalarına qarap qaralama siziladi. Buyimlardin` perspektivalıq qisqariwlari esapqa alınıp, ha`r bir buyimdag`i jaqti ha`m saya 25 qag`ıydag`a a`mel qiling`an halda su`wretlenedi. Keyin natura menen fon ortasındag`i ash-toqlıqtin` pariqlı belgilenedi.

U`y-ro`zg`ar buyimlari natyurmortin sızıw su`wretshi aldına jan`a, ja`nede quramalıraq waziypalardi qoyadi. Bunda deneler turli kiyli formag`a iye bolıwı mu`mkin. Usı menen birgelikte usı denelerdin` qa`legen birin geometriyalıq formalarg`a uqsatiwimiz mu`mkin. Naturadan sizilatug`in barlıq a`meliy shinig`iwlardi orınlaw protsessinde qollanilatug`in nızam-qag`ıydalar usı natyurmorti naturadan sızıw dawamında ha`m qollaniladi ha`m kerekli basqışlarda a`melge asiriladi. U`y-ro`zg`ar buyimlarınan quralg`an natyurmorttin` su`wretin

sızıw ayırıqsha ha'm bir topar geometriyalıq formalar su'wretin sızıwg'a qarag'anda a'nshe qiyin. Bul jerde tek g'ana denelerdin` qatnaslari ha'm tus mu'ga'sibetlerin ko're alıw, ba'lkı forma ta'repinen turlı bolg'an ha'm su'wretshige qarag'anda ha'r qiyılı jayda jaylasqan denelerdin` ha'r birinin` perspektivalıq ko'rinisin anıqlay bilıw ha'm u'lsen a'hmiyetke iye boladi. Natyurmorttag'i ha'r bir dene basqalarına baylanislı boladi. Sonda qag'az ju'zesinde bir neshe du'zilıs tarxlari ko'rinedi. U'y-ro'zg'ar buyimlari natyurmorti sızıwda turlı materiallardan islengen deneler ju'zesindegi jaqti-saya ku'shin salıstiriw kerek. Misalı, metall idistin` du'zesin su'wretlew waqtında onin formasi ha'm fakuturasin tolıg'ıraq su'wretlew ushin basqasha xarakterdegi shtrixlardan paydalaniw tiyis. Su'wrette us mu'na'sibetlerin tuwri belgilew arqalı oqıwshi, dene materialın su'wretley aladi. Shiyshe, metall, sopol ha'm jaqtılıqtı ku'shılı qaytaratug'in buyimlar ju'zesine tusıqshi jaqtılıq o'zinin` o'zgesheligine ko're ju'la tez o'tiw menen (ju'zenin` jaqtılıqtı sa'wlelendiriw o'zgesheligini ku'shılı bolg'anlıg'i sebepli) xarakterlenedi. Bunday o'tiw basqa materialdan islengen denelerde, misalı, gips, ag'ash ha'm basqalarda azraq boladi. Bunday su'wretleri islewde shtrixlaw qag'ıydalarına ha'm su'wret orınlaw izbe-izlıgine a'mel qılıw u'lsen a'hmiyetke iye.

To'mende natyurmort sızıw protsessin ko'rip shig'amiz. Su'wretke qoyılğan formalar ko'leminin` da'slepki talıqlanıq kompozitsiyalıq du'zilisin tabiw. Natyurmorti turlı ta'replerinen baqlap jaqtı-saya mu'na'sibetlerin esapqa alg'an halda, forma ko'rinisinin` en` maqul jayı tan'lanadi.

**1-basqış. Su'wrettin` qag'azda kompozitsiyalıq jaylasiwi.** Ma'lım formattag'i qag'azda natbyumort sonday jaylastiriliwi kerek, onda qag'azdin` pu'tin ju'zesi naturani su'wretlewde aktiv qatnasin. Eger su'wretlenip atirg'an dene (yaki deneler topari) vertikal bag'dar boyınsha sozilg'an bolsa, ta'biyki qag'azdin` uzın ta'repin vertikal halatta jaylastiriw kerek. Su'wretlenip atirg'an deneler o'lsheми tuwri

tan`laniwi tiyis. Su`wret ju`da` kishi yaki ju`da` u`lken bolmaslıg`ı, ha`mde ol bir mu`yeshkke taqalıp qalmaslıg`ı kerek. Sizilıp atırg`an su`wret qag`azdin` shama menen ortasında jaylastırılıwi kerek. Ha`r bir ayırıqsha halat ushin, qag`azdin` ko`lemin ha`mde su`wretlenip atırg`an deneler ha`m ulıwma su`wret maydaninin` o`z-ara mu`na`sibetin esapqa alg`an halda, ayırıqsha kompozitsiya tan`lawin talap etiledi. Oqiw shinig`iwlarında kompozitsiya ko`riw maydanındag`ı su`wret tiykarında tan`lanadi, qag`az formati aniqlanıp (yaki berilgen formattag`ı qag`azda), og`an su`wret jaylastırıladi. Su`wret kompozitsiyasin aniqlaw (ayırıqsha natyurmolt

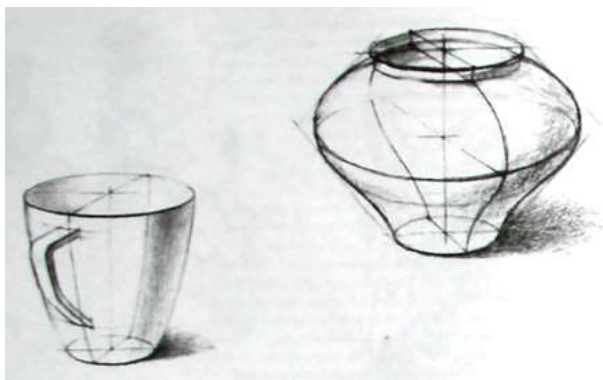

sızıw protsessinde) – onin` jaylasiwin, o`lshemleri ha`m fonin` tuwri belgilewden ibarat. Jaqsi jaylastırılğ`an su`wrette, ulıwma su`wrettin` pu`tinligi ha`m o`z-ara mu`na`sibetin buzmay turıp, hesh na`rseni o`zgartiriw yaki alıp taslaw mu`mkin emes. Oqiw su`wretin sipatinlı islew ushin bir neshe sızıqlardi orınlaw usınıs etiledi. Su`wretti qag`azg`a tuwri jaylastiriwda komposhitsiyalıw su`wret izlew maslamasi ja`rdem beredi. Usı maslamani jasaw ushin karton yaki qalın qag`azdin` ortasınan tuwri to`rt mu`yeshlı da`rshe ashiladi ha`m usı da`rshe qag`az ju`zesine proporsional bolıwı kerek. Maslamani sizilıp atırg`an denegge qaratılğ`an ko`z nurına perpendikulyar halatta islep, oni denegge jaqınlastıramız, uzaqlastıramız ha`m dene qirlarin maslama ta`replerine tuwrıláp denenin` anıq

jaylasiwin belgilep alamız. Oqiw su`wretin islew protsessinle qoyilatug`ın tiykarg`ı talap – qag`azda deneler jaylasiwin tuwri belgilewden ha`m ha`r ta`repten (on`, shep, joqari ha`m to`men ta`replerden) bir kiylı bos jay qaldırıwdan ibarat. Bunda, sonin` menen birge, denelerdin` ren`i ha`m olar jasalg`an material ha`m esapqa alınıadi. Olar su`wrette ta`biyg`iy siziliwi kerek. Usı sebepli ha`m natyurmorttin` en` u`lken dene hesh qashan qag`azdin` ortasına jaylastırılmaydi, ba`lki shep yaki on` ta`repte sa`wleleniwi tiyis. Jaqsi jaylastırılğ`an su`wret xesh qashan siqılıp qalg`ang`a yaki qag`azda bos joy artıp qalg`anına uqsamaydi. Sonin` menen birge, oqiw natyurmortında denelerdin` qatnaslar qag`azda tuwri belgileniwi kerek.

**2-basqış. Formanın` konstruktivlik talıqlaniwi ha`m perspektivalıq du`zilisi.** Natyurmortdag`ı deneler su`wretin islew waqtında, su`wreti o`z jaylasqan ornına ko`re, olardin` formasi, qatnaslari ha`m perspektivalıq o`zgeriwinen kelıp shig`iwi kerek. da`slep denelerdin` ulıwma ko`rinisi jenil sızıqlar arqalı belgilep alınıadi, shegara sızıqlari siziladi ha`m usı sızıqlar

ko`lemine barlıq deneler su`wretlenedi. Deneler jaylasqan tegislik ju`zesi ko`rsetiledi. Sonnan keyin bir-birine baylanislı ra`wishte barlıq deneler ayriqsha belgilep shig`iladi. Ha`r bir

denenin` o`lshemi, qatnasi ha`m jaylasqan orni aniqlanadi. Deneler qatnasin aniqlaw shag`inda, a`lbette, salıstiriw ushin o`lshew birligin tanlaw tiyis. Biyikligin salıstiriw ushin orta yaki kishi denenin` o`lshemin alıq qolay esaplanadi. Deneler konturin ba`rqulla ta`rizde aydinlastiriw arqalı denelerdin` perspektivalıq ko`rinishin sinshiklep baqlanadi : deneler bir-

birin tosmaslıg`i ha`m olar o`z-ara kesismeslıgı tiyis. Deneler arasındag`i aralıq ha`m gorizont al ju`zege qarag`anda deneler tiykarinan jaylasıwi aniqlanadi. Bunin` ushin natyurmortti **jaqin aralıqtan, jan ta`repten, arqa ta`repten, to`besinen** baqlaw ha`m denelerdin` jaylasıwin aniqlaw kerek. Ha`r bir deneni tuwri su`wretlew ushin, olardi proektsiyalaw, yag`niy sıziqlı konstruktivlik yaki shiyshe siyaqlı dene sipatında oylap sıziw kerek. Denelerdin` perspektivalıq ko`rinishi ha`m formasinin` tuwri islenip atirg`anlıg`in baqlap, u`zliksiz ra`wishte deneler qatnasi aniqlap bariladi. Bunda en` aldi menen u`lken bo`leklerdin`, son` kishirek - ja`rdemshi bo`leklerdin` o`z-ara mu`na`sibeti aydinlastiriladi. Oqiwshi su`wrettin` haqqaniylıg`in tekseriw ushin molbertten uzaqlasadi. Bunda aralıq natura ha`m sizilip atirg`an su`wretin tolıq salıstiriw mu`mkinshiligin beriwi tiyis. Tekseriw dawamında natura ha`m su`wretke izbe-iz qaraladi hambar qa`terel usı waqıtta du`zetiiledi. Sonin` menen birge, eger su`wretshi turg`an xalda islep atirg`an bolsa, ol mol`byuertten bir az uzaqlasip su`wret ha`m naturadag`i deneni salıstiriwi mu`mkin. Su`wret sıziwdin` son`g`i basqışında qa`telerdi aniqlap, son` olardi du`zetiwge ko`p waqıt sariplang`annan ko`re, su`wret sıziw protsessinin` ha`r bir basqışında oni basqarip, tekserip bariw usınıs etiledi

3-basqış. Jaqti-saya mu`na`sibetleri ja`rdeminde denelerdin` ko`lemin su`wretlew.

Denelerdin` perspektivalıq su`wretin islew dawamında, olardin` ko`lemi, jaylasıwi ha`m tu`sip atirgan jaqtılıq da`rejesin ko`rseti alıw za`ru`r. Bug`an turlı tus ha`m qa`lem basiminan paydalaniw arqalı eriselide. Naturanın` tus mu`na`sibeti toq, orta ha`m jarqin tuslerinin` su`wrettegi o`z-ara mu`na`sibetin, olardin` talıqlaniwin ko`zde tutadi. Bir seanslı oqiw su`wretlerde tus mu`na`sibetleri jaratılğ`an ha`m sayadagi ju`zelerdi su`wretlew, ha`mde usı ju`zelerdin` shegaraların ko`rsetiw ushin qollaniladi. Su`wrett e en` aldi menen shegaralar, saya ha`m jaqtılıq jen`il tuslerde belgilep alınadi. Denenin` jaratılmag`an ju`zesi konturinin` a`tirapına basqa ju`zelerdin` (diywal, material h.t.b.) sa`wlesi tu`sedi ha`m bul jayg`a denenin` o`z sayasına qarag`anda jarqinraq tus beriledi. Bunda deneler qatnasları su`wret ha`m naturanı jarqin ha`m toq

tusler mu`na`sibetin salıstırıw arqalı anıqlanadı. Jaqtılıq ha`m sayı ja`rdeminde su`wretke ta`biylıq berılıu`i mu`mkin.

**4-basqış. Su`wretti ulıwmalastırıw.** Usı basqışta su`wret deyerlı tamamlang`an boladı ha`m endilikte su`wretti natura menen salıstırıw, kereksiz detallardı alıp taslaw, birinshi ha`m ekinshi da`rejeli bo`leklerdi ulıwmalastırıw ha`m jumıstan ulıwma ta`sir alıw kerek. Jas su`wretshi ushin natyurmort sızıw u`lken ilımiy a`hmiyetke iye. Naturadan natyurmort sızıw realistikalıq su`wrettegi deneler jaylasıwin tolıq ashıp beriw, itibarin tiykarinan perspektivalıq su`wretke qaratiw, ha`mde sızıqlı –konstruktivlik su`wret siziliwinin` nızam –qag`iydaların o`zlepstiriw mu`mkinshılıgın beredi. Nratyurmort u`stinde jumıs alıp bariw oqıwshılardı jan`a do`retiwshilik qirlarinin` payda bolıwında u`lken a`hmiyetke iye boladı. Temani bekkemlew ushin oqıwshılar u`yde turlı formalardan ibarat buyımlardı tez konstruktivlik qaralamaların su`wretlewi maqsetke muwapiqdir.

Predmetke tu`sirilgen jaqtılıq

Jaqtılıq denelerge tu`skende denelerdin` forması payda bolıp, deneler tuwrisında oylap payda qıladı. Denenin` sayı-jaqtı bo`leklerinde jaqtı ha`r qıylı parıqlanadı¹⁰.

Light and value of objects.

Shading involves establishing the value of each object (lighter or darker, depending on its actual color), meaning that shadows will appear differently on light objects than on dark objects. In practical terms, this results from creating a general evaluation of the entire subject while ignoring the values of each object. During a second stage, the surfaces are darkened until they achieve the final distribution of tones in the entire drawing.

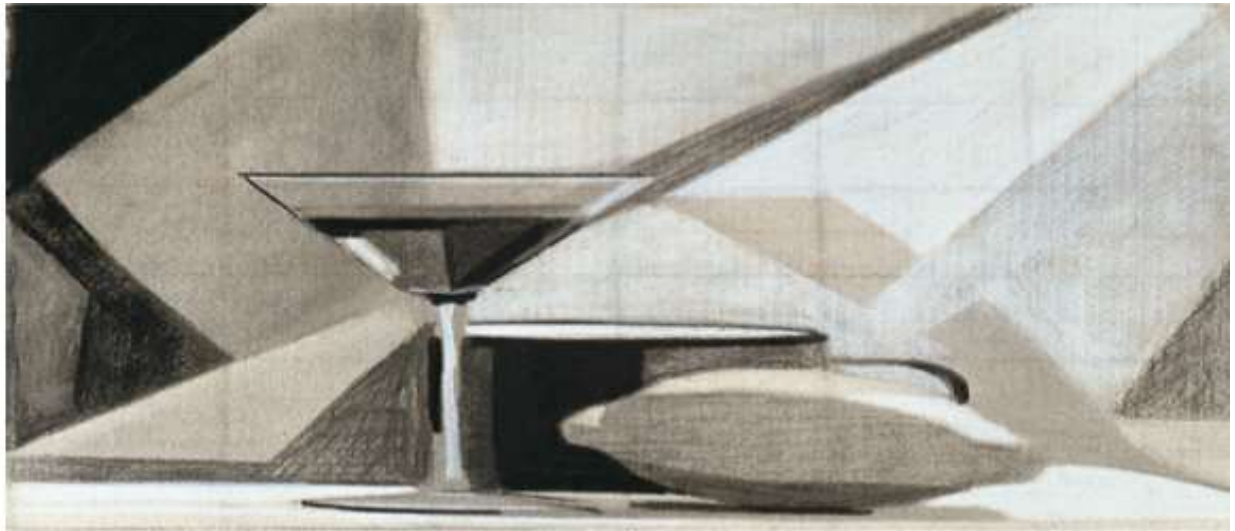

¹⁰ P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.264-bet

² P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011. 264-bet

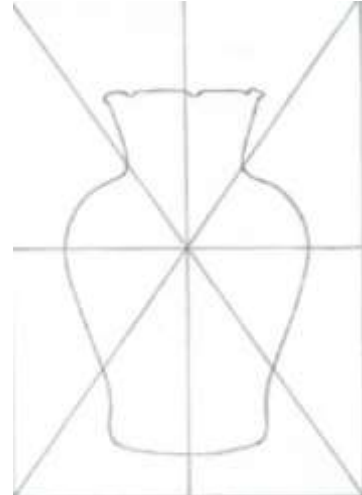
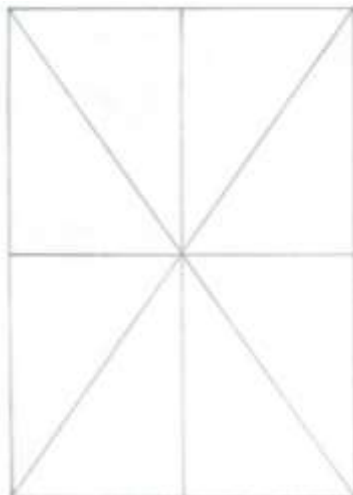
Bu yerda yorug'lik fonga nisbatan aniq ko'rinadi. Nega deganda xar bir shakl alohida tusga ega ekanligi ko'rinib turibdi.¹¹

Here, the values of light and shadow have been separated clearly. In addition, the drawing's scale of evaluation includes all these values

Ren'li qag'azda islangende, buyimni su'wretlewde ashartiriladi. Jaqtılıq aq mel arqalı ko'rsetiledi¹².

Working on colored paper, white can be included as an auxiliary value. Here, white chalk enriches the scale of values.

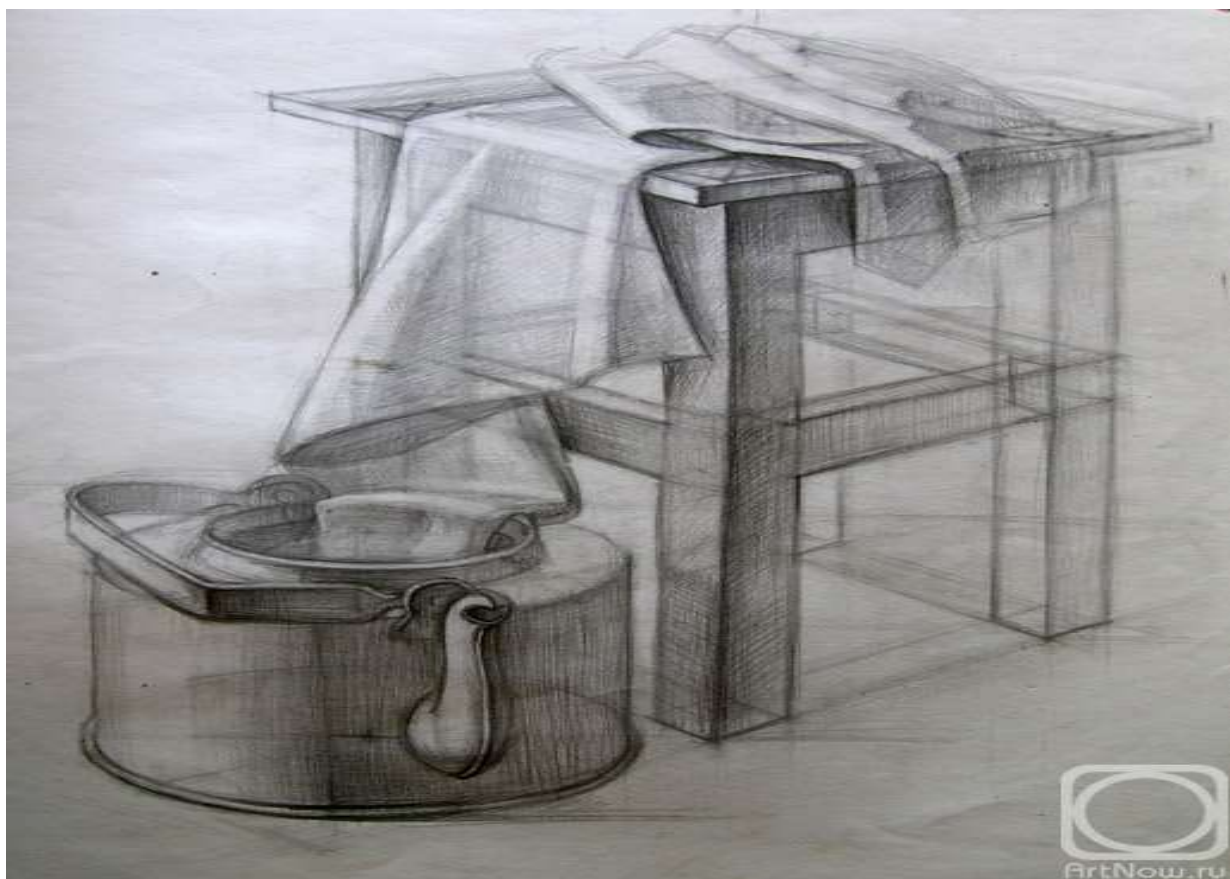

Baslang'ish su'wretshiler menen formasi quramalı simmetriyalıq buyimlardin' ko'rinisi. Qag'azdin' shekke mu'yeshlerinen diagonal sızıqlar o'tkeriledi ha'm diagonallar kesikken

¹² P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.263-bet

tochkadan formatqa qarag`anda parallel ha`m perpendikulyarlar o`tkeriledi ha`m qag`az orayi aniqlanadi, qalg`an bo`lekler formag`a qarap ten` aralıqlarg`a ajratqan halda su`wretlenedi¹³.

Symmetrical objects pose difficulties for inexperienced artists. To center the drawing on the paper and achieve symmetry, you simply need to trace the diagonals and the vertical axes on the drawing paper.

¹³ P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.223-224-bet

Tiykargı ádebiyatlar

1. Байметов Б. “Қаламтасвир”. Дарслик 1-қисм.- Тошкент, 2006
2. Muratov X.X. “Qalamtasvir”, Toshkent, Ijod-print, 2020
3. Халилов Р. Рисунок Издательство «Навруз» 2013

Qosımsha ádebiyatlar

4. Мирзиёев Ш.М. Танкидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик- хар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январ, № 11

5. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017 йил

6. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017 йил

7. Б.Бойметов “Қаламтасвир” Педагогика институтлари ва университетлари талабалари учун ўқув қўлланма. Тошкент, 1997.

8. Тожиев Б, Маҳкамова С. “Қаламтасвир” (Дастлабки сабоқлар). Методик қўлланма. Тошкент, 2013.

9. P.Thomas, A.Taylor Drawing, London-2011

10. B.Barber “Full course of the drawing”, Barselona-2014.

Máhlmleme derekleri

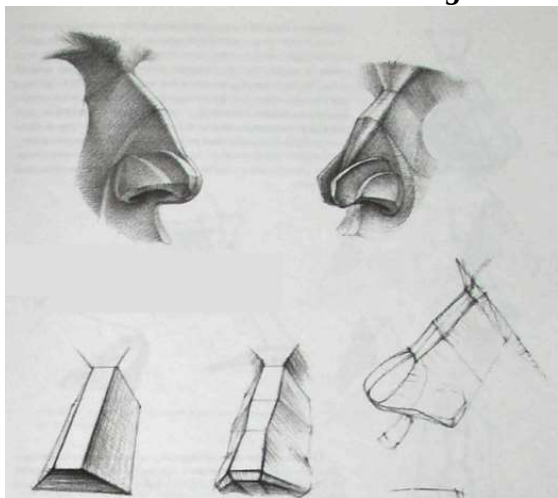
11. <http://www.edu.uz>– Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги сайти

12. <http://www.uzedu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги сайти.

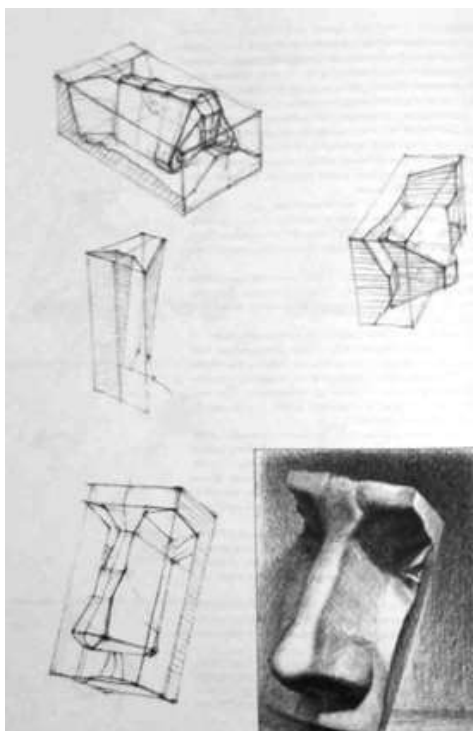
13. <http://sites.ziyounet.uz/>- Санъатга оид сайтлар.

Tema	B.Mikelandjelonin David musini basinin bolekleri qalem suwreti (murin, qulaq, erin, kóz).
------	---

Bas formasinin boleklerinin sızıw ju`zenin bolekleri- murin, kóz, qulaq, erinlerdi su`wretlewdir tiyargı qag`ıydalarie puqta bilıwin talap etedi. Talabalar, a`dette, bastin` ayriqsha bolekleri su`wretin sızıw za`ru`rligine itibar bermeydiler. Olar buni ideya biyarg`a waqit sariplaw, dep oylaydilar. Olardin` pikirinshe, gips basin su`wretlewde bas boleklerin sızıw jeterli. Biraq talaba bas su`wretin sızıw waqtında kóz, qulaq, murin ha`m erinlerdi su`wretlewdir barlıq na`zik ta`replerin teren` ha`m arnawlı u`yrenip shig`a almaydi. Leonardo da Vinchi baslawshi su`wretshilerge ma`sla`ha` t sipatında sonday degen edi : *Eger sen na`rseler formasi haqqında*ğ*i bilimge iye bolmaqshi bolsan`, ol halda boleklerden basla. Eger sen onin` birinshisin esin`de tutmag`an ha`m jeterli da`rejede o`zlestirip almag`an bolsan`-*

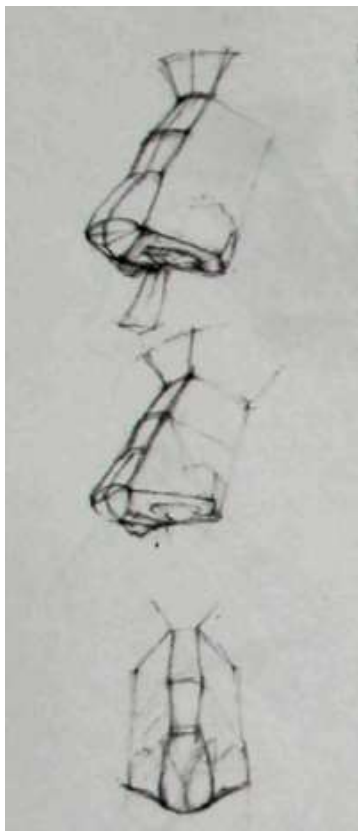
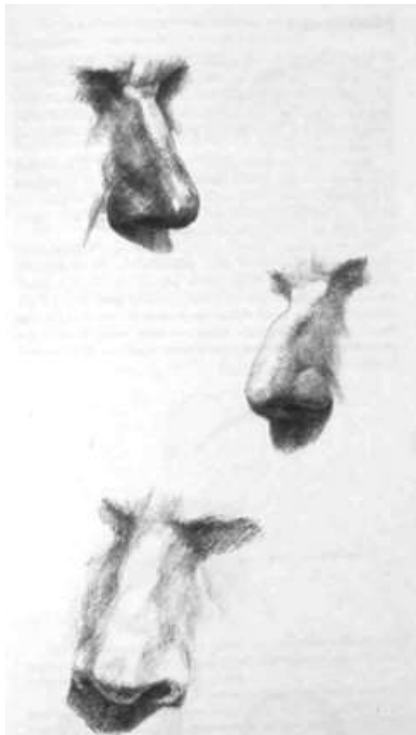
keyingisine o` tpe. Eger sen o`zge jol tutatug`in bolsan`- biyarg`a waqtin`di sariplaysan yaki ashig`in ayqanda, ta`lm alw protsessin ju`da` sozip jibersen. Men seni esletip qoymaqshiman – en` aldi menen, qunt qiltwin, keyin tez islewin u`ytsrenip al. A`yyemgi ko`rkem mekteplerinde bas formasin su`wretlew murin, kóz, qulaq ha`m erin siyaqlı detallar su`wretin sızıwdan baslang`an. A`ke-u`ke Karachchilardan biri o`z akademiyasi ta`rbiyalaniwshilari ushin arnawlı qollanba jaratqan edi. Bul qollanba «Pu`tin insan denesin sızıwg`a u`yretiwdi a`jayip mektep» dep atalg`an. Qollanbada bas formasin su`wretlew bolekler su`wretin sızıwdan baslanıwi aytip o`tilgen. Basqa qollanbalarda ha`m bul ma`selege keskin itibar berilgen. Misalı, I.Preysler o`zinin` «Su`wret sızıw boyınsha qag`ıyda ha`m qısqa a`meliyat» dep atalg`an qollanbasında (1734) qulaq formasin qurılıs nızamlıqlari menen bir qatarda su`wret metodikasın ha`m jaritqan. Qollanbada jazılıwinsha, ko`rinis su`wret sızıwshig`a qulaq halatın anıqlap alıwg`a ja`rdem беретug`in ko`sher sızıqların anıqlawdan baslanadi. Sonnan key

in qulaq suprasinin` ulıwma shen`beri ha`m boleklerinin` proporsional qatnaslari belgilep alınadi. Onnan keyin qulaq jin`gelekleri, qarsi jin`gelekleri, qayıq siyaqlı teren`liklerin qanday su`wretlew kerekligi ko`rsetilgen.

Bas boleklerin u`yreniwdlı su`wret oqıw da`stu`rlerinde kózde tutilg`an klassikalıq gips u`lgiler (Dovud basi) talıqlanıwi ha`m su`wretinen baslanadi. Baqlawlar soni ko`rsetedi, ko`pshilik talabalar portret islewde bas boleklerin ayriqsha u`yreniwge onsha itibar bermeydiler ha`m tabısqa erismeydilar. Joqarida aytip o`tilgendey, **MURIN** formasi to`rt ju`zeden ibarat boladi – alding`i, eki jan ha`m to`mengei ju`zeler. Erkek ha`m hayallardin` murni ha`r qıylı bolıwına qaramay, murin formasi du`zilis bir qıylı. Biz oni o`z sxemamızda ko`rip shig`amiz. Murin prizmasinin` ald ju`zesi qas usti dog`alari sizig`inan ta murin bu`krine shekem trapetsiya siyaqlı formada boladi, qanshardan murin bu`krisinin` orasına shekem ja`ne bir uzaytirilg`an trapetsiya boladi, onnan bukri aqırına shekem –u`shinshisi biraq

ag`darilg`an ko`rinistegi trapetsiya ha`m, aqirg`i trapetsiya – badam bar. Individual o`zgesheliklerge ko`re, murin formaları qurılıs sxemasi ko`rinisi o`zgeredi – pushiq, qirg`iy murin, tuwri murin. Biraq olardin` qurılıs nızami o`zgermey qala beredi. Misalı, biz qirg`iy murin kisini sizip atirmiz. Murin formasi du`zilisin talıqlap, biz ko`rsetip o`tken sxema a`nshe sozilg`anlíg`in eskertemiz ; bunday kisinin` qanshari a`nshe tar bolıp, prizma murinnin` jan ju`zesi qanshardan ko`z qarashig`ına shekem teren` kirip ketedi ; murin bu`krisinin` en` don` bo`legi formasına ko`re soziq, u`shi to`menge iyilgen, badam sızıqlari ko`rinmes boladi, olar aniq formag`a qosılıp ketgendey tuyiledi.

Pushiq murinlı kisinin` qanshari ken`, murin bukrisi batig`iraq ha`m kishi badamlari ken` boladi, murin ushi ko`rinis turadi, pu`tin sxema a`nshe siqiq, biraq soni aytip o`tiw kerek, forma xarakteri ha`r qiyılı bolıwına qaramay, murin sxemasi. Qurami o`zgermes, yag`niy to`rt bo`lekten ibarat bolıp qala beredi. Murin formasi qurılıs nızamlıqlarin u`yrenip, Leonardo da Vinchi jazg`an edi, ortasında bucri bolg`an murin bo`lekleri segiz usılda o`zgeredi, tiykarinan : olapr bir qiyılı tuwri yaki bir qiyılı bu`gilgen, bir qiyılı bortip shiqqan boladi – bul birinshiden : olar bir qiyılı tuwri, bortip shiqqan yaki bu`gilgen boladi – bul ekinshiden : olardin` joqari bo`lekleri tuwri, to`mengi bo`lekleri bu`gilgen boladi – bul u`shinshiden : joqarisi tuwri, to`meni bortip shiqqan boladi – bul to`rtinshiden : joqarig`isi bu`gilgen, to`meni tuwri boladi – bul beshinshiden ; joqarg`isi bu`gilgin, to`mengisi bortip shiqqan boladi – bul altinshidan ; joqaridag`isi bortip shiqqan, to`mengisi tuwri boladi – jetinshiden; joqarig`isi bortip shiqqan, to`mengisi bu`gilgen boladi – bul segizinshiden. Murin formasinin sirtki ko`rinisi, tiykarinan, murin su`yegi ha`m qaslar ortasi man`lay bo`legi su`yeginin` qurılıs o`zgesheliklerine baylanislı boladi. Pushiq

murinlarında man`lay bo`legi alding`a a`nshe bortip shiqqan, murin su`yegi ishine kirip ketken boladi. Tuwri murivnlı kisilerde man`lay su`yeginen murin bukrisine o`tiw bir tegiste boladi. Qirg`iy murin kisilerde man`lay su`yegi biraz alding`an turtip shiqqan, murin su`yekleri a`nshe alding`a shig`ip, keskin to`menge qarag`an boladi. Murin kemirshegi ha`m mushaklardin` jaylasıw nızamlıg`i ha`m sonday. Buni tiri adamnin` basi su`wretin sizip atirg`anda esapqa alıw kerek. Bul jerde biz murin formasi ha`m onin` plastikalıq xarakteristikasi formasin quriwdin` ulıwma nızamlıqlarin o`zlestirip alıwimiz kerek.

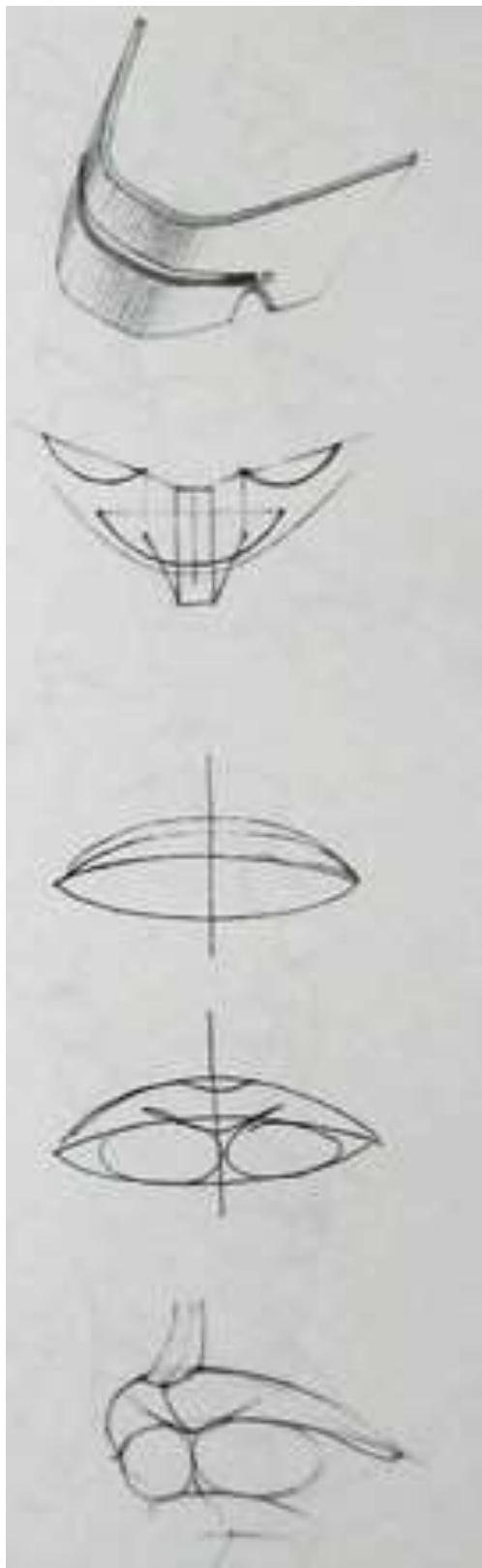
Murin formasi qurılısinin` tiykarig`i nızamshılıg`i Dovud basi nusqasında jaqsi sa`wlelengen. Sonin` ushin barlıq ko`rkem o`ner oqıw orınlarında bas bo`leklerin u`yreniwde David basinin` gips nusqasi usinis etiledi. Murin su`wretin sızıwg`a kiriser ekinsiz, su`wretlewdin` metodikalıq izbe-izligi- a`piwayidan quramalılıqqa, ulıwmalıqtan menshiklikke otılıwına a`mel qılın`. En` aldi menen, murinnin` prizmatikalıq formasin belgilep alıw za`ru`r. Onin` halatin ha`m proportsional qatnaslarin ken`likte belgilep alamiz (perspektiva nızamlıqlarina muwapiq). Keyin murin prizmasinin` jaylasıwi ha`m ju`zelerinin` (alding`i, to`mengi ha`m ko`rinip turg`an bolsa – eki jan ju`zeleri) bag`darin belgilep alamiz. Eger murin prizmasi bar ta`rep frontal turg`an bolsa, ol halda alding`i ju`ze jaqsi ko`rinedi, qalg`anlari perspektivalıq

qisqariwda boladi ; eger biz murin prizmasina to'menden qaraytug'in bolsaq, murinnin to'mengi ju'zesi jayilg'an ha'm jaqsi ko'rinetug'in, ald ha'm jan ta'repleri perspektivalıq qisqariwda boladi. Murin to'rtten –u'sh burılıwda yaki profilda bolsa, murin prizmasinin bizge qaratilg'an jan ta'repi jaqsi ko'rinedi, onin qalg'an ta'repleri perspektivalıq qisqariwda boladi. Sonin ushin, en aldi menen burin to'rtten-u'sh burılıwda yaki su'wrette prizma –murinnin ulıwma formasın belgilep alıw, onin halatın ken'likte sızıqlı perspektiva nızamlarına ko're tuwri turg'anlıg'in anıqlap alamız ha'm proporsional qatnasların tekserip alıwımız tiyis. Sonnin son, Bizin sxemamızg'a muwapiw, forma strukturasını ashıwıe baslaymız. En aldi menen, murin ald ju'zesinin tiykarg'i bo'lekleri – qanshar, bukri ha'm badamlardin jaylasıwın belgileyemiz. Sonnan keyin qanshardan ko'z jasi qarashig'ına shekem ha'm badamlardan murin tesikleri u'shine shekem bolg'an jan ta'repler Teren'ligin, sonin menen birge, murinnin to'mendegi maydan xarakterin anıqlaymız. Murinnin ald ju'zesi anıqlanıp, murinnin to'mengi maydan xarakterin anıqlaymız.

Murinnin ald ta'repine anıqlıq kirite barıp, bir waqıttın o'zinde on ha'm shep ta'replerin su'wretlen. Misalı, murin prizmasını belgilep alıp, ko'z jasi qapshig'i ha'm murin qanatları ushin tuwri sızıqlar menen tutastırıw ; murinnin shetin belgilep, da'rha'l oni basqa ta'repten ha'm tuwri sızıq menen belgilew ha'm bul tuwri sızıqtı murin tiykari sizig'ına shekem dawam ettiriw tiyis. Murin tesiklerin su'wretlewde tesikler qalınlıg'i (ayırıqsha, sayada qalg'an to'mengi ju'zeni borttırıp atirg'aning'ızda) belgilewdi yadin'ızdan shig'arman. Tus beriwde bir formadan ekinshi formag'a o'tiwde iqtiyat bolın, olardin sheraların ju'da qatti boyap jibermen (ayırıqsha, qanshar formasınan murin bukrisine, bukriden badamlarg'a o'tiw jayların. Murinnin to'mengi ju'zesin asha barıp, murin ushi, murin tesiklerinin jan shegaraları ha'm murin tesiklerinin qalınlıg'ına sal tus beriw naduris. To'mendegi, pa's ha'm alding'i ju'zelerge bir ulıwma tus beriw naduris. o'zin'di tekseriw ko'riwin'iz ushin to'mendegi usıdan paydalanıwımız mu'mkin : na'zerin'izde su'wrettegi ha'mme formalar jaqsi sa'wlelengen bolsa, su'wretin alaqlanlarınız yaki bir bo'lek qag'az menen bekitin, bunda tek su'wretin kishkine bir 95 fragmenti ashıq qalsın. En'di formanin u'sh o'lshemindegi tiyis da'rejede jarqın sa'wlelengenmi yaki ha'mmesi boylap ketip, usı formasi su'wreti tek kontur sizig'ında o'z sa'wlesin tawg'anma – sonni tekserin, eger sonday bolg'apn bolsa, formanı modellesiwin ha'm ha'r bir ju'zenin ken'liktegi bag'darin anıqlawın dawam ettiriw kerek. Tuslew nızamları tuwri sheshiwge ayırıqsha itibar qaratiw kerek. Sızıwlı prizma formasındag'i muring'a jen'ilgine tus beriwden baslaymız.

Murinnin alding'i (jaritilg'an) ha'm to'mengi (sayadag'i) ju'zesin ajratıp atirg'anda tus qatnasları aqırına shekem saqlanıp qalıwı kerekligin unitman. Ko'pshilik su'wret sızıwshılar yarım sayada jaylasqan murin tesiklerinin jan ta'replerin tap murinnin alding'i (jaritilg'an) ushindag'i siyaqlı jarqın su'wretleydiler. Sonni esten shig'armaslıq kerek, murin ushında ba'zi refleks payda boladi ha'm bu en kushlı jaqtılıqtan to'menirek boladi. Sonnan keyin jaqtılıqta ha'm, sayada ha'm formanin plastikalıq xarakteristikasını ashıwg'a kirisiw kerek. Reflekeslerde jan ta'repte jaylasqan tusti ku'sheytiriw ja'rdeminde tuslen. Usı su'wretti sizip atirg'anda, oqıw materialın o'zlestirip alıw menen birge ko'rkemlı su'wret islew, gips materialın qag'azda sa'wlelendiriwge ha'reket qılın. Sonin menen birge, a'yyemgi su'wretshi pedagogların sheberlik menen orınlang'an jumıslarınan nusqa ko'shiriw ha'm paydadan xalı emes. Su'wretin printsip ha'm metodikaların jaqsi o'zlestirip alıw ushin turlı halatlardag'i ha'ykellerdin bir qansha su'wretlerin sızıw kerek. Bunda a'lbette, murin formasi qurılısınin ayırıqsha xarakterle o'zgesheliklerin ashıwg'a ha'reket qılın.

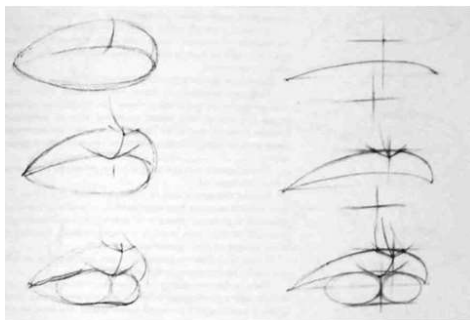
Erin. Erinler adam basin su`wretlewde baqlaw ha`m u`yreniwdin` ba`rqulla ob`ekti esaplanadi. Sonin` ushin bolajaq su`wretshi erinler formasinin` qurilis nızamlıqlarin ha`m, olardi ju`zede su`wretlew qag`iydalarin ha`m jaqsi biliwi kerek. Ko`sher sizig`i (profil) ge qarag`anda joqari ha`m to`mengi erinlerdin` ha`mme bo`lekleri simmetriyalıq jaylasqan boladi. Sonin` ushin

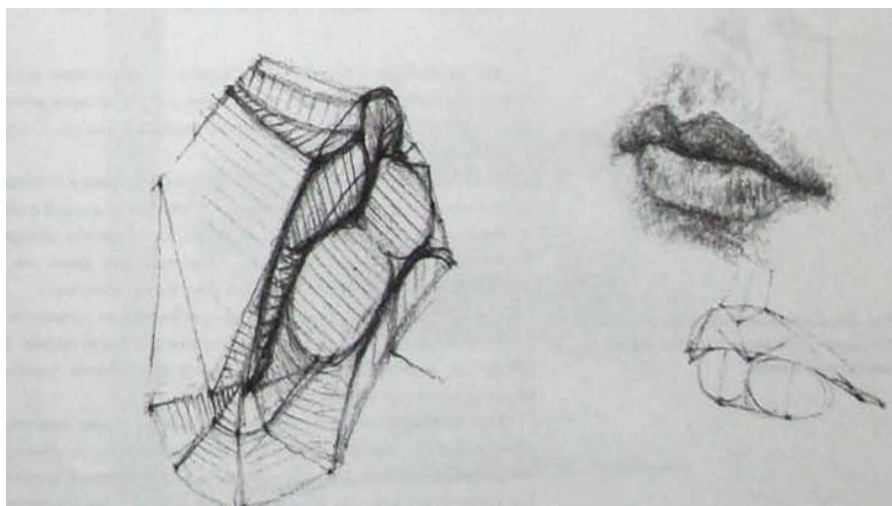
joqari erin u`stindegı maydansha, joqari erin bantigi, teren`sheler, tusıp turg`an to`mengi erin eki yarmi ha`m dahanga tusır turg`an to`mengi erin massasi bir jola su`wretleniwi kerek. Ko`rinis quriwdin` bul sxemasinan paydalang`anda ko`pshilik bul sxemani berilıp ketken, qal`emdi qag`azg`a basqan halda qalın sızıq menen sizadilar. Erinler bantigin jenil g`ana, qalamdi qag`azg`a azg`antay basıp sızıw kerek. Naturada usı sızıqlar ornında jaqtılıq jaylasqan, tiykarinan, erinler shetlerinin` en` isip turg`an bo`legi esaplanadi. Baslawshi su`wretshi buni Davil erinlerinin` ga`nsh nusqasin sızıw a`meliyatında tu`sinik, ilg`ap aladi, bunda forma plastikasi aniq «oqiladi». Erinlerdin` formasi ha`m olardin` jaylasiwi tislerdin` formasi, u`lken-kishiligine ko`p ta`repinen baylanislı. Eger tisler bir-birine bir tegis tiyis tursa, erinler ha`m sonday jaylasadi, joqari ha`m to`mengi erinler ken`ligi deyerli tuwri boladi. Eger to`mengi jag` tisleri aldinga turtip shiqqan bolsa, to`mengi erin ha`m alding`a shig`ip turadi, erinler ken`ligi ha`m to`mendegishe o`zgeredi : joqari erin to`menirek (jin`ishkerek), to`mengi isken ha`m qalın boladi.

Eger to`mengi jaq tisleri joqarg`i jaq tisleri astina kirip ketse, ol halda joqarg`i erin alding`a turtip shig`adi, to`mengi erin arqag`a tartiladi. Buna david erinlerinin` gips u`lgisinde diqqat menen talıqlaw mu`mkin. Erin formalarına tus beriwde jaqtılıqtan yarim sayag`a ha`m yarim sayadan sayag`a sekin-a`ste o`tiwge ha`reket qılın`.

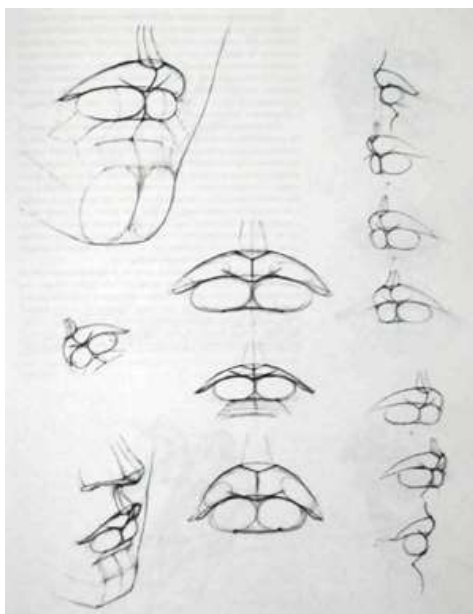
Forma ju`zesin buzıp jiberetug`ın qopal sızıqlar qilman`. Sızıq forma boylap tu`siwi kerek. Forma ju`zesi on`g`a burılsa sızıq (shtrix) ha`m on`g`a buriladi, ju`ze shepke ketse, sızıq ha`m shepke buriladi. Tamashabin su`wrettegi sızıqlar bag`darin baqlaydi, olar og`an forma plastikasin «oqiw» g`a, ug`ip alıwg`a ja`rdem beredi.

erinlerdi sızıq atirg`anda erin mu`yeshleri aldingag`i murin —erin formasi plastikasin diqqat menen baqlap barın`.

Erinlerdin` joqarg`i ha`m to`mengi ju`zeleri mu`yeshlerine jaqinlasip qarap iskerige tartiladi, yonoqlarinin` turtip shiqqan bo`legi (murin-erin taqlamasi) tap olarg`a jabisip turg`anday boladi. Ko`pshilik talabalar, kerisinshe, erin strelkalarin alding`a shig`arip sizadi, na`tiyjede olar nag`isqa jayilip qaladi, sonin` ushin ju`zdin` pu`tin to`mengi bo`legi plastikasi buziladi. Reflekslerdi iqtiyatliq menen sizin`. Talabalar a`dette reflekslerdi ju`da` jaqinlastirip jiberediler. A`qibette olar pa`rshelenip, tutaslig`i jog`aladi. Refliks ku`shin tekserip ko`riw ushin to`mendegi usıldan paydalanin` : naturag`a qarap, refleksti ko`rip turip ko`zlerimizdi biran jumin` – eger refleks jog`ala barsa, ol su`wrette ha`m jog`alıwi kerek. Eger refleks ju`da` jarqin bolsa, oni biraz tuslew (pa`seytiriw) kerek. Su`wrette forma tutaslig`in ko`riw ushin oni o`zin`izden uzaqlastirin`. Oqiwi materialın o`zlestire barip, bir jola sizilip atirgan su`wretin`iz ko`rkemli shig`ip atirg`anlig`in ha`m baqlan`. A`ne usı maqsette klassikalıq qollanba u`lgilerinen nusqa ko`shirin`, ol jerde tek g`an`a forma, ba`lki materiallıq o`zgeshelikleri ha`m jaqsi berilgen. Nusqa ko`shiriw qa`lemdi basqariw, grafika qurallari ko`rkemligin ashiwg`a ja`rdem beredi. Sonin` menen birge, usı shinig`iwlar tus ha`m forma ko`rkemligin ashiwg`a ko`meklesedi. Erinler formasi qurılısı nızamlıqlarin jaqsıraq o`zlestirip alıw ushin tiri naturadan bir qansha su`wretler sızıw za`ru`r (bunda natura sipatında ayna aldındag`i o`z ko`rinisin`iz ha`m is beredi). O`zin`izdi ayna ja`rdeminde sizip atirg`anizda su`wrette tek g`ana erinlerdin` plastikalıq xarakteristikasin, ba`lki o`zin`izdin` hayajanlı (emotsionallı) halatin`izdi ha`m sa`wlelendiriwge

ha`reket qılın`. Erinler ju`da` ko`rkemli boladi, insan o`z erinleri menen ruhiy halatta ha`m ko`rsete aladi. Kisi jaqsi, shoq keypiyatta bolsa erin mu`yeshleri ko`teriledi (yag`niy ol ku`ledı) ; qayg`i yaki jilap atirg`an halatta ol, kerisinshe, erin mu`yeshlerin tu`sirip jiberedi, siz o`z erinlerin`izdi turli emotsionallıq hallatlarda jaritip, joqarg`i ha`m to`mengi erinler shetki formalarinin` xakteri qanday o`zgerip atirg`anlig`in, erinlerdin` tutasiw sizig`i halati qanday bolıwın baqlan`. Insannin` turli ruhiy halatlarda erinler ko`rinisi turlishı boladi (erinler ko`rinisine ayırıqsha itibar berin`). Erinler formasinin` ko`rkemlılıgı ha`m xakteri, sonin` menen birge, erinlerdin` qalınlıg`ına ha`m baylanisli. Portret xarakteristikasin ashiqda bug`an itibar beriw kerek. Bir kisinin` erinleri jin`ishke (juqa), sozilg`an (shoshayg`an) boladi. Bunday erinler qatan` xakterge ( minezge) iye kisilerge ta`ndır, basqa kisinin` erinleri qalıń ha`m jumsaq xakterge iye boladi.

QULAQ. Adamnin` qulag`i, onin` formasi turli kisilerde turlishе bolsada, ba`rqulla bir qiyli duziliste boladi. Ha`r qanday kaside biz sirtqi gajamni ko`riwimiz mu`mkin. Ishki gajama

qulaq suprasinin` ortasinda boladi. to`mengi bo`legi jumsaq jayi menen tamamlanadi. Qulaq suprasinin` ishki bo`legin qarsi gajama qaplag`an. Qulaq suprasin sirtqi ta`repinen bukri bo`lek qaplag`an. Qulaq su`wretin sızıwda qulaq suprasinin` ha`mme bo`lekleri su`wreti na`zerinde bolıwı kerek. Klassikalıq qollanbalarda qulaq su`wretin sızıw qag`ıydalarına keskin a`hmiyet berilgen. Onda su`wretshiler qulaq formasinin` nızamlıqlari ha`m ko`rinis quriw metodikasin ko`rgizbeli ta`rizde ko`rsetiwge ha`reket qilg`anlar. David qulag`inin` ga`nsh u`lgisin suwret sızıwshi ushin jaqsi qollanba esaplanadi. Onda

forma strukturasi ha`m plastikalıq xarakteristika jarqin sa`wlelengen. Sonin` ushin ha`m su`wret sızıwdi u`yreniwdi usı u`lgiden baslaw kerek. Su`wret sızıwdi, ha`r dayim, ulıwma formasin ashiwdan baslaymız, sonnan keyin qulaqtin` quramalı bo`leklerin jaylastiriqha`m forma xarakterine anıqlıq kirite o`temiz. Eger forma tuwri belgilengen bolsa, endi og`an tus beriw mu`mkin. Qulaq su`wret sizip atirg`ang`anda jaritılıwına, formanin` ayriqsha jaylarinin` tus

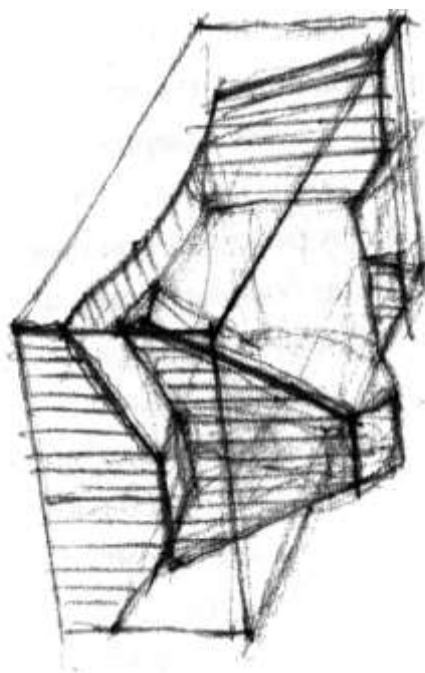
beriliw qatnaslarına itibar beriw tiyis. Ko`pshilik, a`dette qulaq suprasini ishindegi forma ha`reketlerin ko`rsetmedi, gajama ha`m qarsi gajamanin` sızıqlı su`wretine ko`birek a`hmiyet beredi, tus beriw waziypasi sheshilmey qaladi. Na`tiyjede su`wret uziq-julıq bolıp qaladi. Qulaq suprasinin` du`zilis o`zgesheliklerin jaqsi u`yrenip alıw ushin qulaq su`wretin ha`r qiyli ta`repte ha`m jag`daylarda sizip ko`riw tiyis. Qulaq suprasinin` u`shten to`rt burılıwindag`i halatina ayriqsha itibar beriw kerek. Bul orında, en` aldi menen, qulaq suprasini su`wretin` tiykarin quraytug`in ken`likte ellips ko`rinisindegi bag`darin tuwri belgilep alıw tiyis. Sonnan keyin gajama qalınlıg`i ha`m onin` suprasini ishine kirip barisindag`i o`zgerisin anıqlaw lazim.

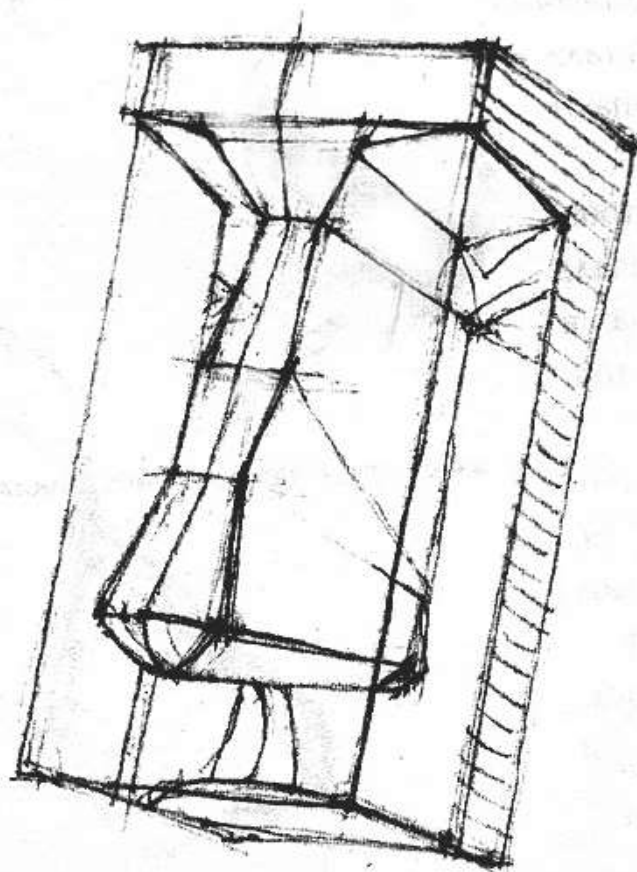
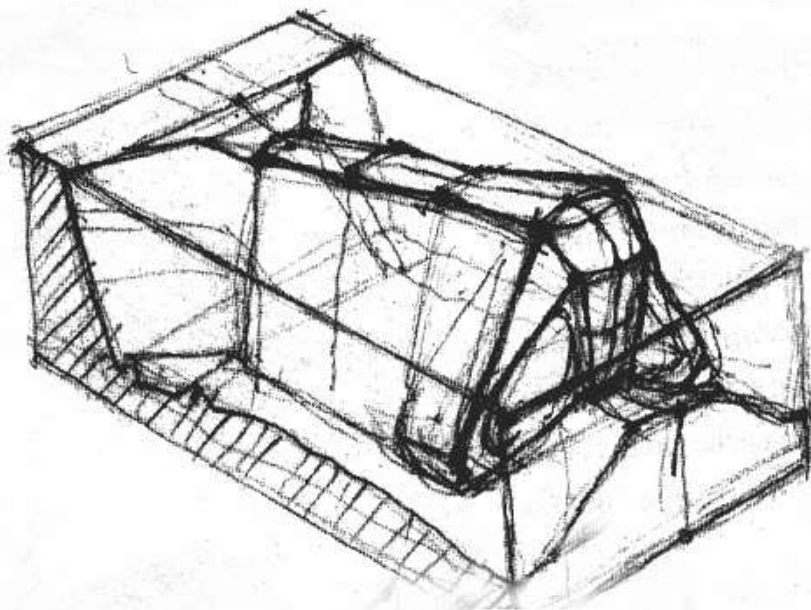
Qulaqtin` bukri ha`m jumsaq jayin su`wretlew ha`m tap sonday. Ko`pshilik olardi frontal halatta sizaji, sonin` ushin ha`m qulaq suprasini buzilg`an halda shig`adi. Ha`r qiyli adamlardin` qulaqlari formasi du`zilisinin` xakteri o`zgesheliklerin ilg`ap alıw kerek. Bunin` ushin to`mendegilerge itibar beriw tiyis : birinshiden, sistemalı ra`wishte shtrixlar ha`m u`svtirtin ko`rinisler sızıw ; ekinshiden, ha`r qiyli adamlardi qulaqlar formasi xakterin diqqatm enen baqlaw ha`m jumsaq jayi, gajama bukrilerinin` formasi qandaylıg`ına itibar qaratiw, ulıwma, qulaq qanday jaylasqanlıg`ına qizig`iw (shalpan` qulaq, jabisqan qulaq ha`m basqalar). Bas detallarinin` (murin, ko`zler, qulaq ha`m erinler) su`wretlerinin` o`zgeshelik ha`m nızamlıqlarin u`yreniwde tiri u`lgiden

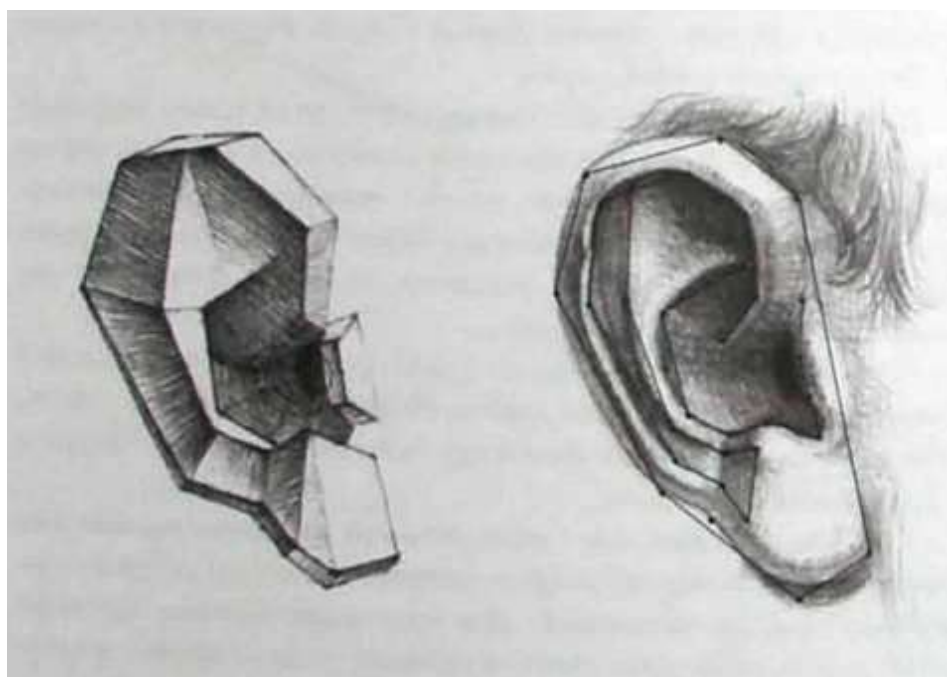
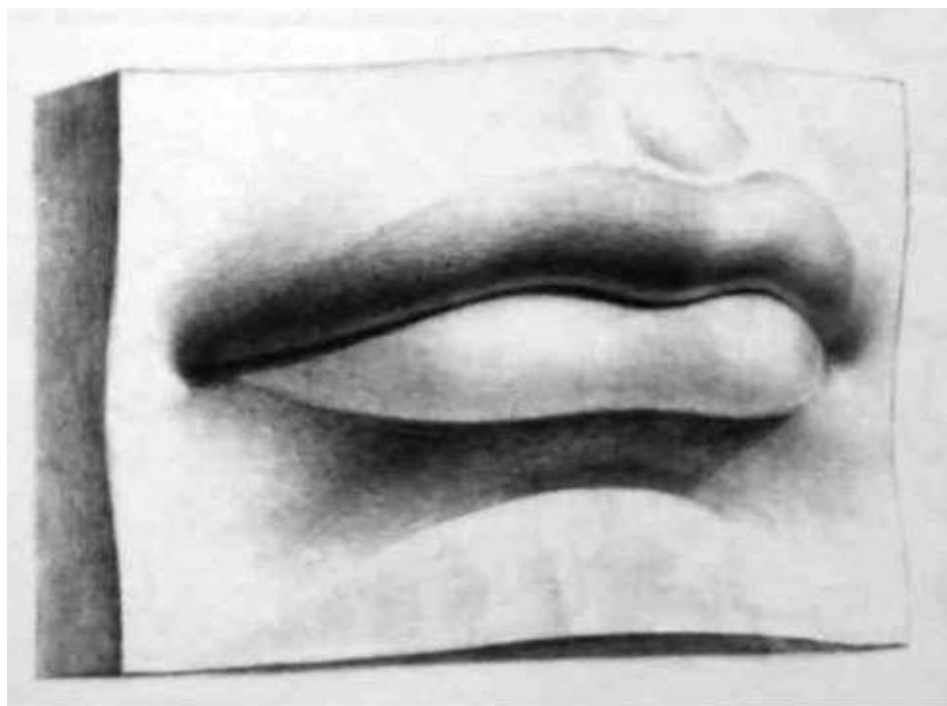
bas detallari bo`lekleri su`wretin sızıw ju`da` paydalı. Tiri naturadan ha`m gips u`lgidenbas detallarin sizip atirg`anda su`wrette tiykarg`i nızamlıqlar qanday uyg`inlastirilg`anlıg`in baqlan`. Misali, ko`z su`wretin sizar ekenbiz, joqari qabaqlar ko`z saqqasin qanday qaplag`anlıg`ına, qabaq qalınlıg`i ko`zdin` perspektivadag`i halatina qarap qanday o`zgerip atirg`anlıg`ına itibar berin`. Erinler su`wretin sizip atirg`aninizda erindin` sirtqi sheti, haqiyqattan ha`m biz ga`nsh u`lgisinde ko`rgenimizdey, alding`a turtip shiqqanlıg`in baqlan`. Ta`limnin` usı basqışında jaqsi u`lgilerin nusqa ko`shiriw pavydalı, bunda forma du`zilisi nızamlıqlarin ja`ne bir bar ko`riw,

sonin` menen birge, onin` materiallıq o`zgesheliklerin aship beriwdi u`yreniw mu`mkin. Misali, A.Skino ju`z tegisi ha`m shashlar fakturasin jaqsi aship bergen. Bas detallarin u`yreniwde naturani ha`m qisqa u`stirtin su`wretler, shtrixlardi dawamlı talıqlap bariw tiyis. Shtrixlar forma du`zilisi menen baylanisli oqiw- talıqlaniw xarakterde ha`m insannin` emotsionallıq halatin ashiw xarakterinde ha`m bolıwı mu`mkin.

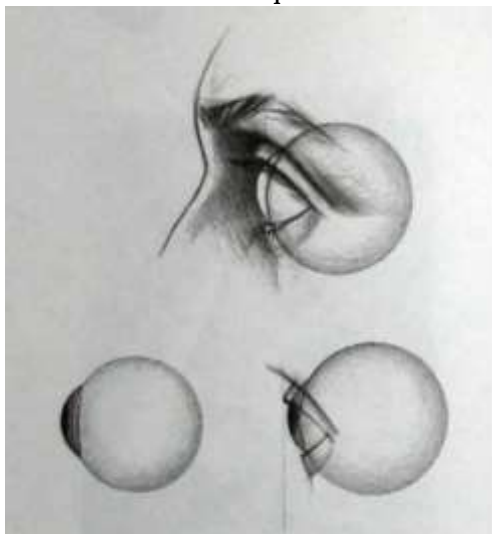
Shtrixlardin` aqirg`i ko`rinishin ayna ja`rdeminde o`zin`iz sizip ha`m orınlaw mu`mkin. Bul orında bo`leklerin (murin, erinler, dahan, man`lay, ko`zler, erinler) su`wretlew mu`mkin. Klassikalıq qollanbalarda bastin` ayriqsha detalolarin sizip bolg`annan son`, olardi o`z-ara baylanisli (mrin, erinler, dahan, qulaqti bastin` og`an tutasqan bo`lekleri menen) halda sıziw usınıs qiling`an. Bunday sıziw detallardin` o`z-ara baylanisin baqlap, olardin` ulıwmalıg`ın an`lawg`a ja`rdem beredi.

KO'Z. A'yyemgi qollanbalarda tiykarg'i itibar bas formasi bo'leklerin sızıw nızamlıqlarına qaratılğan. Talabalarg'a bas bo'leklerin turılı halat ha'm ko'rinislerde sizdiriwd olardin' su'wretlew ko'nikpesin asiradi. Bas formasi bo'lekleri su'wretlerin biz Jyulyen, Skino, Pukirev va Savrasov, Kardovski, Barshch, Xitrov, Solovyev ha'm basqa belgili su'wretti ha'm metodist alımlardin' qollanbalarında ko'riwimiz mu'mkin. Olarda ko'z du'zilisine u'iken itibar

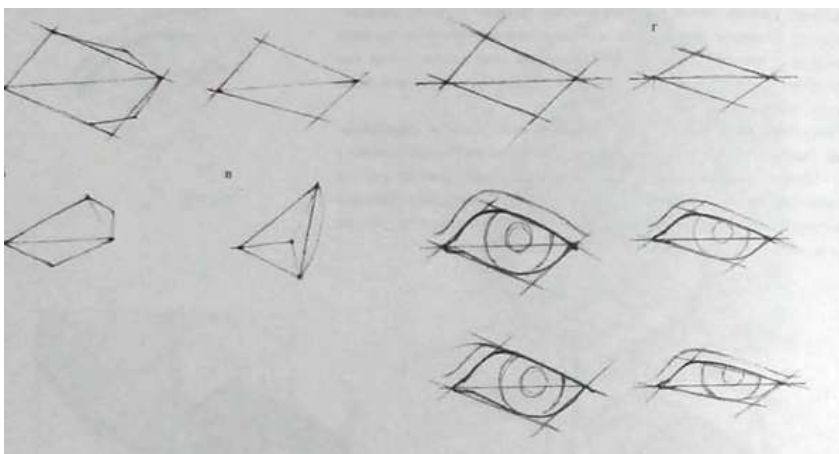

berilgen. Olarda su'wret sızıwshinin' diqqat –itibari su'wret quriw metodikalıq ta'replerine qaratılğan. Joqari oqiw orınlari ushin du'zilgen ha'zirgi zaman oqiw da'stu'rlerinde Mikelanjelo Buanorrotti mu'sinshilik jumisinde David bas bo'leginin' gips u'lgisin sızıw ko'zde tutilğan. Bunin' tiykarg'i sebebi – bul mu'sin, su'wretlew o'nerde qatnaslarinin' anıqlıg'i ha'm ideal islengenligi menen u'lgı esaplanadi.

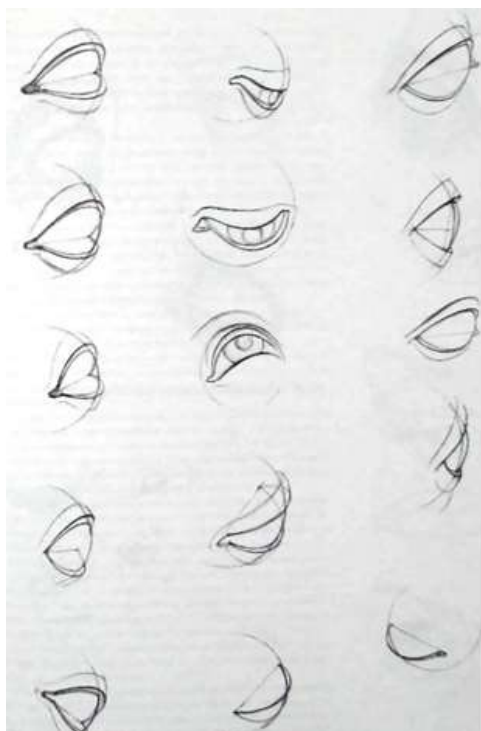
To'mende ko'z formasi qurılısinin' tiykarg'i nızamlıqlarin talıqlaymiz. En' aldi menen aytip o'tkenizdey, ko'z shar siyaqlı formag'a iye boladi ha'm ko'z teren'liginen to'rtte bir bo'legi shig'ip turadi. Su'wretlew o'nerde suwretschi ushin oqsil perde menen qaplang'an ko'z saqqasinin' sirtqi bo'legi ha'm ren'der

perde menen qaplang'an ko'z qarashig'inin' bortip shiqqan bo'legi, ko'z gawhari za'ru'r. ko'z almasin qoplap turg'an joqari qabaqtin' bu'gılıwi ko'z qarashig'inin' turtip shiqkanlıg'ına baylanisli, yag'niy joqari qabaqtin' en' bu'kilgen jayi qaraship ornasqan jay boladi : su'wrett ol qaraw bag'darin ko'rsetedi. ko'z qarashig'i ha'm ren'dar perdeler turılı tochkalardan anıq ko'rsetilgen. Biraq ko'z formasi plastikalıq xarakteristikasin jaritiw talaba ushin a'nshe qiyin.

Ma'lim bolıwınsha, ko'zdin' u'iken o'lshepleri, qabaq qalınlıg'inin' ken' ju'zeleri ko'z saqqasinin' u'iken ko'lemin ko'riw ha'm oni sa'wlelendiriwge kesent beredi. Joqarg'i ha'm to'mengi qabaqlarg'a tus beriwde su'wret sızıwshilar

olardin' ken'ligi ha'm to'mengi qabaq ju'zesinin' qalınlıg'i pariqlin ilg'ap alalmaydilar. Na'tiyjede ko'z formasi sa'wlesiz shig'adi. Su'wretti u'lginin' ulıwma formasin (qaslar ha'm ko'z teren'shesinin' turtip shiqqan bo'leklerin) su'wretlewden baslan'. Sonnan keyin ko'z saqqasinin' turtip shiqqan bo'legin belgilep, keyinshelik oni qabaqlar menen jabin'. Sizin' u'lgin'iz quti diywalına tiyip turadi, dep oylan'. U'stki ju'zesi quti qaqpag'inin' pu'tin ju'zesin, to'mengi ju'ze yarim ju'zesin iyelleydi. Tiykarinan, qas u'stki dog'alari to'mengi shetinen tiykarina shekem biraz qiya halda qoyilğan. Baqlang'an oylawdi perspektiva boyınsha anıqlap alıw kerek. Sonnan keyin qas usti dog'alari ha'm qanshardin' turtip shig'iwshi bo'leklerinin' o'lsheplerin, sonin' menen birge, ko'z saqqasinin' ishkerisinde jaylasqan bo'legin, ko'z kespelerinin' sizig'in belgilep alıw kerek. Bul ko'z jasi qarashig'i ha'm koz mu'yeshin tuwri belgilewge ja'rdem beredi. Ja'rdemshi sızıqlarg'a itibar bermeydigenler, qabaqlar formasin tuwri sizsalar-da, qabaqlardi o'z jayına qoymaydilar, yag'niy olar perspektivada qopal qa'tege jol qoyadilar. Ja'rdemshi sızıqlar ja'rdeminde su'wretin ko'rip atirg'animizda ko'z saqqaların ha'm qarashig'in jaylastiriwin'iz an'sat boladi, keyin olardi qabaqlar menen qaplaw qiyin emes. Ko'z

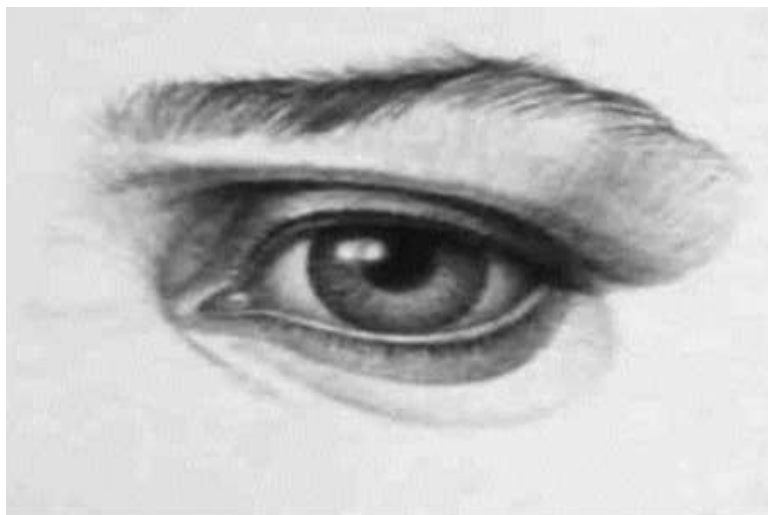
qarashig`i ko`sherinin` bag`darin diqqat menen baqlan`. Talabalar, o`dette, tuwri do`n`gelek belgilep aladilar ha`m onin` ishine ko`z qarashig`inin` «ju`rekseshin» sizadilar. Qarashiq ha`m qabaqlar qiya ko`sher boylap jaylasadi. Qarashiqtin` joqari sheti alding`a turtip shig`adi, ha`m to`mengi sheti ishine kirip ketedi. Buni ba`rkulla na`zerde tutiw kerek (ayriqsha, tiri naturadan sizilip atirg`anda). Ko`z du`zilisi o`zgesheliklerin jaqsi eslep qaliw ushin oni turli ta`repten sizip ko`riw tiyis.

Tiykarinan su`wret sızıwshilar ko`z formasinin` plastikalıq xarakteristikasin tu`sinmegeni ushin ko`z saqqasinda qavaqlardin` perspektivalıq jaylasiwin ilg`ap almaydilar. Usı orındav mo`lsher sipatında qabavlardin` perspektivada jaylasiwi sxemasin usınıs etiw mu`mkin. eger ko`z frontalo halatta bolsa, ol halda qabaqlar romb formasında jaylasadi. Eger ko`z to`rtten u`sh burılıs halatında yaki profilde bolsa, ol halda qabaqlar u`sh mu`yesh formada jaylasadi. ko`pshilik basti to`rtten ush burılıs halatında, ko`zlerdi o`zlerine qaratip sizadi.

Qabaqlardin` ko`z saqqasinda jaylasiwin perspektivalıq halatin ko`rsetip atirg`anda joqari qabaq

formasin ko`z qarashig`inin` jaylasiw halatina qarap o`zgeriwin esapqa aliw tiyis : joqari qabaqtin` to`mengi shetin sizip atirg`anda iqtiyat bolın`. To`mengi qabaqlardi jen`il g`an`a sizin`, qa`lemdi qag`azg`a qatti basman` - to`mengi qabaq ba`rkulla jaritilg`an boladi. Su`wret sızıwshi joqari ha`m to`mengi qabaqlardi bir qiyılı tuste sizsa, ko`lem ha`m forma isenimliligin jog`altadi. Oqiw materialın bekkemlew ushin, birinshiden, eski qollanbalardan aling`an jaqsi u`lgilerden nusqa ko`shiriw jaqsi.

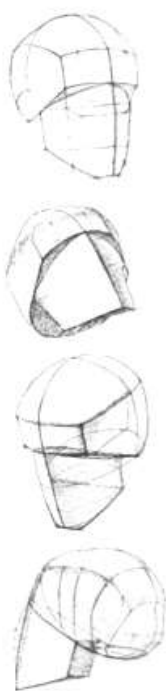
Misalı, 1844-jılı A.Skino o`zinin` «20 bet qag`azdag`i su`wret mektebi» qollanbasında ko`zdin` ju`da` jaqsi su`wretlerin bergen. Sonin` menen birge, Pukirev ha`m Savtasovlar qollanbasında berilgen Skinonin` su`wretleri ha`m ju`da` ko`p sa`wlelengen. Olardan su`wret sızıwshi ushin ko`pshilik paydalı ta`replerin aladi. Ekinshiden, ko`z du`zilisi o`zgesheliklerin u`yreniw ha`m eslap qaliw ushine ayna ja`rdeminde o`z ko`zin`iz misalında qatar su`wretler sızıw paydalı. Bunda ko`zdi ilaji barinsha ha`r qiyılı halat ha`m ha`r qiyılı tochkalardan su`wretlew tiyis. Qarasin o`zgertirgeningizde, yag`niy ta`replerge, joqarig`a, to`menge qarag`animizda joqari qabaq formasinin` halati ha`m o`zgeriwinin` diqqat menen baqlan`. Su`wrette ko`zdin` emotsionallıq sa`wlesin ha`m beriwge ha`reket qılın` (ku`lib turg`anda, vajahat menen qaralg`anda ha`m basqalar) ha`m bunda ko`z qarashig`i o`zgeriwin diqqat menen baqlan`.

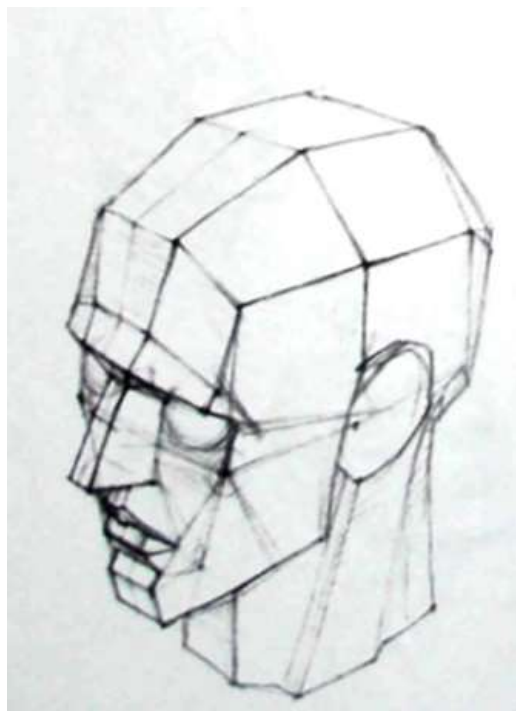

Tema	Adam basiniñ anatomiyalıq du`zilisi haqqında mag`lıwmat. Kesik bas xaykalın islew
-------------	--

Antikalıq bas su`wreti ustinde islew din` pu`tin jiyindisi su`wretlew o`nerinin` ustivar printsipi – ulıwmalıqtan menshiklikke ha`m menshiklikten ja`ne ulıwmallıqqa usılı ha`m metodikasına tiykarlanadı. Basqasha qılıp aytqanda, naturanın` pu`tin bo`leklerin talıqlaw arqalı ulıwma forma obrazın sa`wlelendiriw qag`ıydasına a`mel qılıw kerek. Bul printsip su`wret sızıw boyınsha shig`arılǵan ha`mme oqıw dastu`rlerindje o`z sa`wlesin tawǵan ha`m arnawlı ko`rkem o`ner kolledjleri ha`m joqari oqıw orınlarında jetekshi esaplanadı. Ol ba`rshe talabalarg`a (olardıñ dawamlı su`wret sızıw tayarlıǵı da`rejesinen qa`tiy

na`zer) usınıs etiledi ha`m orınlaw talap qılınadı. Talabalar ushin an`satraq iyellep alıwları ha`m onıñ mazmunın jaqsıraq tu`sinip alıwları ushin su`wret ustinde islew din` quramalı jiyindisi ayırıqsha-ayırıqsha basqışlarga` bolıp u`yretiledi. Bunnan tisqari metodikalıq izbe-izlikke a`mel qılǵan havlda su`wretlew talabag`a ha`r bir basqiti ayırıqsha tu`sinip alıwǵa ha`m olar orasındag`ı o`z-ara baylanisti an`lawǵa mu`mkinshilik jaratadı. Dawamlı ta`rizde su`wret sızıw protsessii ju`da` quramalı bolıp, bunda jeterli jumis ta`jiriyesine iye bolmag`an talaba ko`bineese qıynalıp qaladı. Ol, en` aldi menen, nelerge itibar beriw, o`z mu`mkinshiliklerin qanday qılıp aqılana paydalaniw kerekligin bilmeydi ha`m jumisti tiyisli da`rejede sho`lkemlestire almaydı. Bunday talaba a`dette nenii ko`rse-sondaylıǵında ko`shirip qoya qaladı. Sirtqi forma ko`rinisinen diqqat menen nusqa ko`shiredi. Kerek – kerek emes bo`leklerin ajratpay, birdey su`wretley beredi. Detallarg`a berilip ketip, olar naturada ju`da` uqsap atır degen pikirde siza beredi.

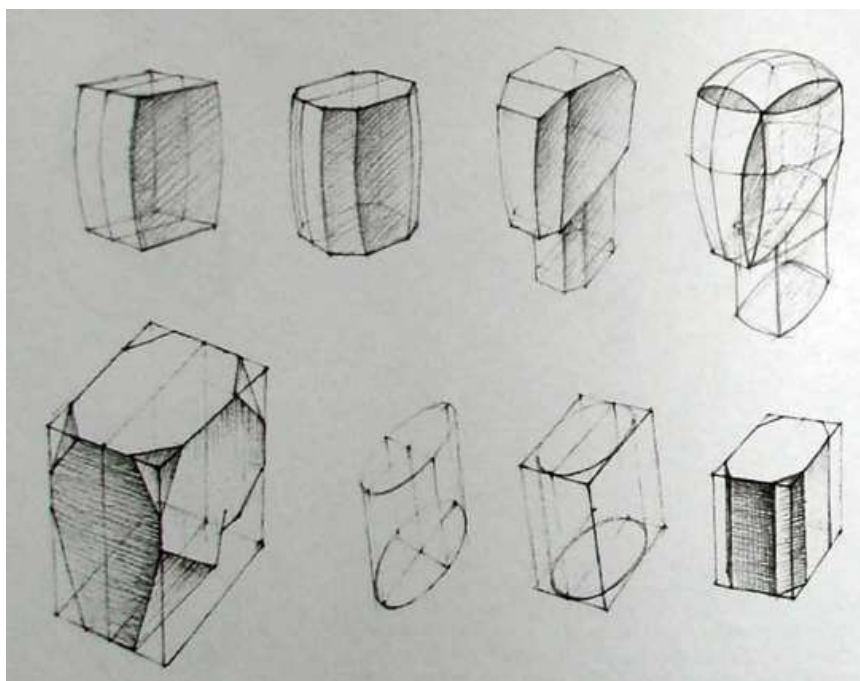

Ko`pshilik talabalar adam basi su`wretin sizar ekenler, jumista metodikalıq izbe-izlikke a`mel qilmaydılar, da`rha`l quramavlı waziypalardı orınlawǵa kirisediler ha`m tez arada tabissizlıqqa ushiraydılar. Bas su`wreti ustinde islew din` metodikalıq basqışları ha`m o`zine ta`n o`zgesheliklerine iye, olardı su`wret sızıwshi, a`lbette bilıwi kerek. Oqıw material jaqsı o`zlestirip alıw ushin sızıwshi usı jumis basqışında qaysı waziypanı a`melge asiriwi, su`wret quriwdin` qaysı ta`replerine ayırıqsha itibar qaratiwi tiyisligin bilıwi za`ru`r.

Talaba naturani baqlaw ha`m talıqlaw ha`mde su`wretin konstruktivlik sızıw- quriw protsessinde anıq dizimge a`mel qılıwi kerek. Su`wret islew din` metodikalıq ketpe-kethigindegi barlıq na`zik ta`replerin Antinoyınñ gipsten jasalg`an mu`sin basin sızıw misalında ko`rip shig`amiz. Biz su`wret ustinde islew din` metodikalıq izbe-izligin bayan etip barıp, bir jola tiri adam basi formasi qurılısın tiykarg`ı nızamlıqları ha`m su`wretlew metodların (tiykarinan, jumistin` texnikalıq usılların) u`yrene baramız. *Birinshi basqış* – kompozitsiyalıq jaylastiriw. Jumis qag`az ju`zesinde su`wret kompozitsiyasın tawıp, sa`ulelendiriwden baslanadı. Su`wretti ju`zede qanday jaylastiriw qolayraq bolıwın, qaysı tochkadan turıp qaralg`anda Formalardıñ

qurılıs o'zgesheliklerin ko'rkemlirok ko'rinisin biliw na'tiyjesinde naturani aldinnan ha'r ta'repleme u'yrenip, ko'rip shig'iw tiyis. Talaba su'wret kompozitsiyasin qag'az ju'zesinde ha'r ta'repleme tuwri ha'm shiraylı jaylastiriwin u'yreniwi kerek. Sonin' ushin su'wretlenijek gips bas en' ko'rkem ko'rinetug'in tochkani tan'law og'an kompozitsiya ma'selesin jaqsiraq, talap da'rejesinde sheshiwge ja'rdem beredi. Biraq kompozitsiyasini tabiwda qandaydir ayriqsha bir qag'iydani bekkem islep alıwdın halati joq. Misalı, ba'ziler to'rtten u'sh bo'lek burılıwında yaki profildag'i (jan ta'rep) bas formasın siza turıp, ju'z bo'legi aldında, a'lbette, u'iken may dan qaldiriw kerek, dep esaplaydılar. Biraq, ha'tteki, ullı su'wretshi –ustalar shig'armalarında ha'm bunday qılınmag'anın ko'remiz. ko'pshilik portretler qag'az ju'zesinın ortasında ja'mlenedi.

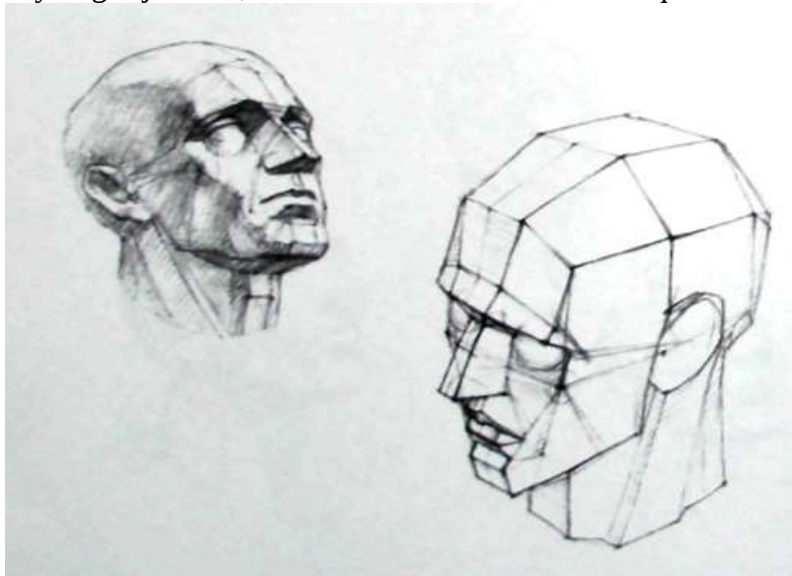
Oyaniw da'wiri su'wretshileri miyrasında qatar portretler bar, olarda bastın' ju'z bo'legin su'wret shetine ju'da' jaqınlastirilg'an. Oqiw akademiya'lıq su'wretinde kompozitsiya oqiw waziypasın sheshiw menen birge oni quramalastırılmağ'anlıg'i kerek. Misalı, talaba ald ta'repten jaratılğan bastı xalıs fonda sızıwı kerek, deylik. Joqarida aytilg'anınday, bastın' ju'z bo'legi aldında u'iken maydan qaladı. Formasın tu'slewge kiriser eken, ol bastag'i sayalar kompozitsiyasın buzg'anın ha'm tus tepe-ten'lıgın jog'alg'anlıg'ın ko'redi.

Sonin' ushin ol su'wret sızıwdan aldın qatar u'stirtin sızıqlar orınlap ko'riwi tiyis, olarda kompozitsiya ma'seleşi sheshilsin. Talaba en' qolay tochkani tan'lap alıwı kerek, yag'niy ol dush kelgen jayg'a otirip ala beriwi maqsetke muwapiw emes. Ko'pshilik talabalarda a'ne sonday qusır bar. Bunnan tisqari, sha'kirt o'zi sizip atirg'an su'wret aqir a'qibette qanday ko'riniske iye bolıwın, qiyalınan bolsada, anıq oylawı tiyis. Tek sonnan keyin g'ana qa'lemdi qolg'a alıwı ha'm su'wretin qag'az teren'ligine da'dil jaylastirip, sa'wlendiriwdi baslawı mu'mkin. *Ekinshi basqış*- bas formasınin' xarakterlı o'zgeshelikleri, o'lshe'm mu'na'sibetlerin, yag'niy qatnasların ha'm bastın' ken'liktegni halatın ashıp beriwi. Bas formasınin' o'zine ta'n o'zgesheligin ashıp beriwge kirisiwden aldın talaba ha'ykel –naturani diqqat menen u'yrenip shig'iwı, forma du'zilisinın' en' za'ru'r o'zgesheliklerin aniqlap alıwı tiyis. Bul orında natura ju'da' ob'ektivlik, tuwri qabıl etiliwi kerek. Ol sub'ektivlik oylawlar tiykarında emes, ba'lıki keskin ilmiy bilimge tayang'an halda qabıl etiwı ha'm ko'rinislerge kirisiwi kerek. Ma'lımki, naturani u'yreniw oni tikkeley diqqat menen baqlawdan baslanadı. Su'wretshi, en' aldi menen, formanin' ulıwma o'zgesheligin, bastın' ken'islik halatın ilg'ap aladı, sonnan keyin g'ana ayriqsha bo'lekler ha'm tutaslıqlar, o'lshe'mler ara pariqlar, qatnaslardı shamalap aniqlay baslaydı.

Natura menen aldinnan bunday toliq tanisip shig'iw ob'ektivlik talıqlawg'a o'tiw ushin tiykarin xizmetin o'teydi. Bas formasi su'wreti qag'azda qa'lem menen ju'da' jen'il belgilenip, na'zik, ulıwma ha'm sıziqlı konstruktivlik ta'rizde sa'wlelendiriledi. Natura u'lken formasi ulıwma du'zilisinın tiykarıg'i o'zgesheligi ashiladi. ko'pshilik talabalar su'uret sıziqlardan qanday paydalaniw kerek, bas formasın birdenine aniq sıziq menen sa'wlelendiriw kerekme yaki tek jen'il g'ana sıziw kerekme, dep soraydılar. Bul ma'selede pikir bildirgen P.Chistyakov sonday jazg'an edi : «Bul orında ha'r qiyılı usıllar boladı : bir kisi qolında qa'lem menen uzaq waqıt qarap turadı ha'm son` formanı su`wretleydi, basqası qa'lemde qag'az u'stinde tez-tez ju'rgize baslaydı ha'm usı menen birge bir jola belgiler sizadı, yag'niy ha'm jay, ha'm ha'reket ustinde isleydi. Xosh, qaysı biri durıs ? Ha'r ekisi ha'm jaqsı. En` tiykarıg'isi –basıp sizmaslıq. Qara sıziqlar qa'telerdi ko'riwdi qiyinlastıradı. Bul qa'telerdi ju`zetiwi, onnan – ha'm qiyin». Su'wretshi bas formasın talıqlar ha'm oni sa'wlelendirer eken. Ol en` aldi menen, formanin` ulıwma massası, o'zgesheligi, uyg'inlıq, o'lshemler aralıq qatnasların belgilep tawıp, ju'zege shig'ariwi tiyis. Yag'niy jen'il sıziqlar menen bastin` ulıwma ko'rinisin sa'wlelendirer alıwı kerek. Bas formasi ha'm onin` ulıwmalastırılğan ko'rinistegi o'zine ta'n ko'rinisin ashiwda basqa bo'lekler menen salıstırıw usılınan paydalaniw tiyis. Talaba o'z qarsısında turg'an bas formasınin` ulıwma o'zgesheligin an'satraq ilg'ap alıwı ushin ko'zlerin azg'antay qisip qarawı kerek, sonda formanin` ha'mme detalları jog'aladı ha'mde ko'lemnin` ulıwma massası ko'riw maydanında qaladı. Tutas halda qabıl qılınadı. Antinoy bas formasın ko'rip sizar ekenmiz, biz onin` shekke bo'legi a'nshe ken` ekenin ha'm dahangi tarayıp barg'anin ko'remiz.

Eger bas formasınin` ald bo'legine qaraytug'in bolsa, ol u'sh mu'yesh formasına uqsawın seziw mu'mkin : yag'niy, bastin` joqarı bo'legi (shashlar) jaq bo'leginen ken'irek, jaq bo'legi dahandan ken` ekenligin ko'rinedi. Bastin` ulıwma ko'rinisin belgilep alıp, onin` ha'r bir bo'legine ko'z ju'girtirip shig'iw kerek. Olar bes tiykarıg'i ju'zeden ibarat : man'lay, yanoqlar, ko'z keseleri ha'm olardan bortıp shıqqan ko'zdin` shar siyaqlı formaları, sonin` menen birge, murinnin` prizmatikalıq forması. Su'wrette la'bler, jahan ha'm yanoqlardı belgilep beretug'in ju'ze bag'darin anıqlap alamız. Biraq olardı ha'zirshe sizip shıqmaymız, ba'lkı jaylasqan jerin bilip alamız ha'm olar bastin` ulıwma o'zgesheligin qanday ta'sir etiwın tekserip shig'amız. Tiykarıg'i ju'zeler, bastin` ulıwma massasın anıqlaw menen bir waqıtta, usı jerdin` o'zinde

bastin` iyilgenligi xa'm burılıp turıw halatın anıqlaymız : yag'niy bas jag'dayın tamashago'ye tuwri ko'rsetiwge ha'reket qılamız. Bastin` iyilgenlik halatın tuwri tabıw ushin qanshar ha'm dahan ortasın qıyalan tuwri sıziq menen tutastırıw kerek ha'm buls iziq su'wrettegi vertikalıq ortasında qanday mu'yesh payda bolıwın bilıwge ja'rdem beredi. Keyin profil sizig'i menen vertikal aralıg'ındag'i iyılıw mu'yeshin anıqlap alıp, bastin` iyilgenlik halatın ha'm tuwri belgilep alıw

mu'mkin boladı. Bastin` ken'islik ken'liktegi halatın anıqlaw menen bir qatarda, bas ha'm moyinnin` o'z-ara uyg'inlıg'in tekserip alıw kerek. Bastin` moyın menen baylanısın ko'rer ekenmiz, konstruktivlik anatomiyalıq nızamlıqlar haqqında ha'm toqtalıp otıwımızg'a tuwri keledi. Bas az-az hallarda moyın ha'm jelke ken'ligisiz su'wretlenedi. Onin` jelke ken'ligi menen u'zliksiz ta'rizde baylanısmag'an halatı az-azdan boldadı. Bunday halat portrettin` ken'isliktegi ko'rinisin isenimli ta'rizde aship bere almaydı. Buni biz, qa'tte, moyın ha'm jelke

ken'ligi toliq sizilmag'an ha'm usi misalimizda keltirgendey, ol tek kontur sızıq menen belgilep qoyilg'an ta'g'dirdi ha'm aniq sezemiz.

A'piwayi geometriyalıq formalarg'a qiyaslap basti tuqim siyaqlı, moyindi tsilindr, jelke ken'liginin' joqari bo'legin – romb formasında o'z-ara baylanisli halda ko'remiz. Bul orında moyin gewde ha'm bas ortasındag'i aralıq buwin esaplanadi. Jelke ken'liginin' joqari bo'legi romb ko'rinishinde bolıp, onin' ta'repleri ko'kirek ha'm omirawlar. Bul romblardin' diagonallari akromial o'simteleri ushların tutastiriwshi ha'm jetinshi moyin omirtqasında moyin tiriq teren'shesinen to'menge ketiwshi sızıqlar. Moyinnin' tsilindr siyaqlı formasi ald ta'repten jaqsi ko'rinetug'in ko'kirek sorg'ish –omiraw mushaklari, arqa ta'repten moyin omirtqasinin' eki ta'repte jaylasqan “kapyushon” mushaklarinan ibarat. Bul mushaklar kelle su'yegi qutisin jelke ken'ligi menen tutastirip turadi. Bastin' ken'ligi halati isenimli olıwi moyin ha'reketi o'zgesheloigin ashıp beredi ha'm, sonin' menen birge, moyin ha'reketi ha'm bastin' ken'liktegi halatina baylanisli. Buni kesik bas u'lgisin sızıq arqalı ja'nede teren'irek o'zlestirip alıw mu'mkin.

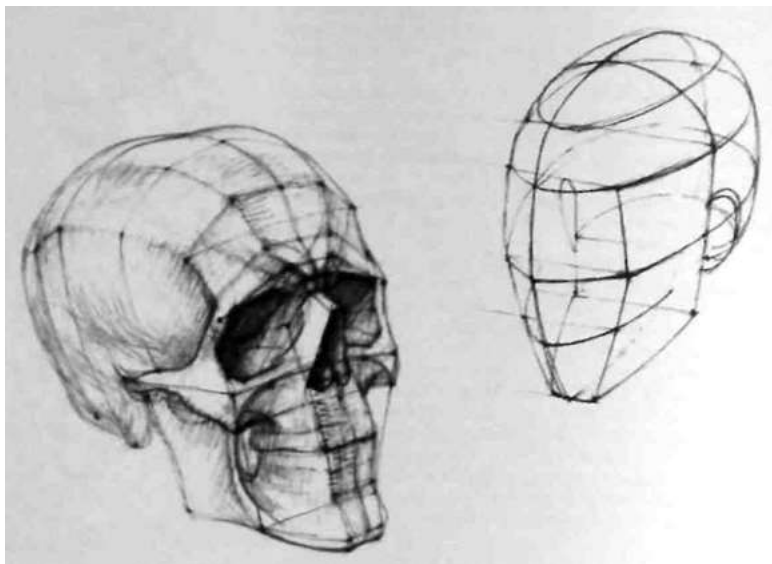
Su'wretlerde insan portretin kesik formalar arqalı islew u'lgisin ko'rsetilgen bolıp, bul

waziypa talabanin' insan ko'rinishin su'wretleniwin a'nshe an'satlastiradi. Bul usilg'a Oyaniw da'wiri ren'li su'wret, qa'lem su'wret ustalari Albrect Dyurer ha'm Shonlar tiykar salg'anlıqlari tuwrısında mag'liwmat bergen edik. Da'slep bastin' ald bo'legin eki ten' ha'm simmetriyalıq bo'leklerge ajiratiwshi profil sizig'in belgilep alamiz. Bas to'rtten ush burılıwında jaylasqani ushin ju'z bo'legin perspektivalıq qisqariwda boladi. Usi sebepli profil sizig'i perspektiva nızamina ko're, uzaqtag'i bo'legin kishi (qisqariwda), jaqındag'isin u'lken bo'leklerge ajiratiwi kerek. Biraq bunda ju'da' iqtiyat bolıw, o'zgerislerge jol qoymaslıq tiyis. Su'wrette biz perspektivalıq qubılıslardi tuwri ilgap alamiz ha'm profil sizig'i bastin' ald bo'legin ten' eki bo'lekke ajiratiwin ko'riwimiz kerek. Talabalar kopshilik

profil sizig'i bir ta'repke surılıwinan jol qoyadilar, bul bas formasinin pu'tinley o'zgeriwine alıp keledi.

Profil sizig'i su'wret sızıwshi ushin tiykarig'i mo'ljel esaplanadi. Profil sizig'in belgilep alg'animizdan son', oni u'sh ten' bo'lekke bolıw ikrek. Bunda o'lshemler uyg'inlig'inin' klassikalıq nızamlıshig'inan o'nimli paydalaniw da'rkar. Bastin' ald bo'lekleri ush ten' bo'lekke ajraydi : shash qaplamasi sizig'inan qas usti dog'alarina shekem, qas usti dog'alarinan murin tiykarina shekem ha'm murin tiykarinan dahan astina shekem. Qas usti dog'alarinan murin tiykarina shekem bolg'an kesim ha'm o'z na'wbetinde ush ten' bo'lekke ajraydi : birinshi (qas usti dog'alarinan) ha'm ekinshi bo'lek ortasında ko'z bo'lekleri sizig'i o'ted, ol jaq suyegi, ko'z mu'yeshleri ha'm ko'z jasi qapshig'i shakların kesip o'tedi. Murin tiykari ortasındag'i kesim ha'm u'sh ten' bo'lekke ajraydi : birinshi ha'm ekinshi bo'lekler ortasında ag'izdin' orta sizig'i o'tedi, ol la'bler kesim sizig'i dep ataladi. ko'zler arasındag'i aralıq ko'z u'lkenligine ten'.

Bastin` ba`zi bo`lekleri formasin su`wretlewge ha`zirshe itibar bermeymiz. Bul basqishta tek olardin` jaylasqan ornin aniqlaymiz, bo`lekler ha`m tutaslıq qatnaslarinin` tuwrılıg`ın tekseremiz. Ko`zler, murin tesikleri, la`bler o`lshemlerin ha`m ha`zirshe sızıqshalar yaki tochkalar menen belgilep qoyamiz, sonin` o`zi olardin` jaylasıwi ha`m u`lkenlıg`ın aniqlaw ushin jeterlı. Insan basinin` du`zilisi konstruktivlik sxemasi menen siz birinshi basqışında tanisip shiqqansız.

Endi oni usı waziypada to`rtten u`sh bo`lek burılısında, ken`islik sizig`i da`rejesinen ba`lentlerde turg`an halatta belgilep alıwg`a ha`reket qılamız. Profil sizig`i man`lay ortası, qanshar, murin, la`b ba`ntleri ha`m dahan ortasınan o`tedi. Qas u`sti dog`alari, ko`zler kesimi, murin tiykari, la`b ha`m dahan kesimleri tuqim siyaqlı bas formasına tiykarinan biraz iyilgen ha`m mjoqariga qaratilg`an. Bul sızıqlardin` ha`mmesi parallel bolıwı kerek. Eger bul nızamg`a a`mel qilmasaq, perspektivada u`lken qa`tege jol qoyıwımız mu`mkin. Bunday haldi bas su`wretin sızıwda jaqsi g`ana ta`jiriybege iye bolg`an su`wretshilerde ha`m baqlawımız mu`mkin.

Jol qoyilg`an qa`te sonnan ibarat boladı, bastin` ald bo`legi tamashago`yden uzaqlasıwına qarap kishireymeydi, ba`lki, kerisinshe, u`lkenlesedi, yag`niy tamashago`yge jaqin qas usti dog`alari ha`m dahan (jaq) tiykar sızıqlari ortasındag`i aralıq kishi, uzaqlasg`anı u`lken bolıp qaladı. Bastin` to`rtten u`sh burılısındag`i gorzional joqari halatında, bizin` misalımızdag`iday, bizge jaqin bolg`an ko`z uzaqlassa – ba`lentrek, qas sti dog`alari, ko`z kespeleri, murin ha`m awiz tiykarlarinin` sizig`i uzaqlasıwına qarap to`menirek boladı. Bastin` tiykarig`i bo`leklerin su`wretlewge (ko`zler, murinlar, shash talalari ha`m basqalarg`a) kiriser eken, a`lbette, forma tiykari- mazmunin kelıp shig`iw kerek, yag`niy : murin – bul prizma, ko`z shar ekenlıg`ın yadin`ızdan shig`arman` ha`m usı bo`leklerin turlı tochka ha`m halatlardan ayırıqsha su`wretlewge ha`reket qılın`. Tiykarinan, olar arqalı biz bas bo`lekleri, olardin` du`zilisi haqqında tolıq mag`lıwmatqa iye bolasız. Uzaq mu`ddet dawam etetug`ın su`wret ustinde islewde sızıwshinin` qaraw tochkasi pu`tin su`wret sızıw protsessinde o`zgermey qalıwı kerek. Dem alıw, ta`na`ppis qılıp kelingennen son` en` aldi menen tochkani tabiw ushin to`mendegi usıllardı usınıs qılıw mu`mkin : su`wret sızıwshi itibarin qansharg`a ha`m onin` ko`zinen uzag`iraqta turg`an ko`z jasi qapshig`ına (eger bas to`rtten u`sh bo`lek burılısında turg`an bolsa) qaratsın`. Bastin` to`rtten u`sh bo`legi burılıs halatında murin uzi uzag`iraqtag`i ko`zdi jabıp qoyadı, sonda ko`z qa`nshellı tosılıp qalg`anlıg`ın, yag`niy ko`z jasi qapshig`i qay da`rejede ko`rinip atirg`anlıg`i yaki ol qanshar artında qanday jayılp qalg`anlıg`ın bilip alıw kerek. Ja`ne basqa usıl - su`wretlengen ob`ekt menen naturani salıstırıw ju`da` u`lken tezlikte a`melge asiriladı ha`m onin` qa`te ha`m kemshiliklerin aniklaw mu`mkiniligi tuwiladı. Talaba bas su`wretin sızıw prootsessinde ju`p ha`m simmetriyalıq Formalardin` tuwri bo`listirilgenlıg`ıne ayırıqsha itibar beriwı kerek.

Bunin` ushin to`mendegilerde usınıs qılıw mu`mkin : birinshiden – ju`p ha`m simmetriyalıq Formalardı bir waqittin` o`zinde sızıw tiyis, ekinshiden – ha`r bir ju`p ha`m simmetriyalıq formalar shetinen basqasına qarata parallel sızıqlar tartiw kerek. Misalı, ko`z qarashig`i (alması) nin` joqari sheti on` ha`m shepten bir sızıqda turiwı kerek, bunda bir ko`z qabag`ının` ken`lıgı ha`m qalınlıg`i belgilep alınıp, da`rha`l ekinshisine otılıwı tiyis. Ko`zlerdin` shar siyaqlı formasın asha barıp, ko`z qabaqların da`rha`l anıq sizman`, tek olardin` ken`lıgı, qalınlıg`i ha`m ha`r bir qabaqtin` bag`darın belgilep alın`. Sizge jaqinıraq turg`an ko`zdin` joqari

qabaq qag`ılıwi ko`z jasi qapshig`ına, uzag`ıraqtag`i ko`zdiki ko`z mu`yeshine jaqınraq boladı. Qabaqtın` to`menregın, qa`tte, belgilemese ha`m boladı. Murın prizmasın sız turıp profil sizig`ın qanshar ha`m murın tiykari ortasınan o`tkeriwge ha`reket qılamız. Bastın` ald bo`legine qarag`anda ha`m sonday jol tutamız. Bas formasın su`wretlewde da`slepki basqıshlarında ja`rdemshi sızıqlardan paydalaniw usılları – su`wretlerde ko`rsetilgen. Biraq olar perspektivalıq qısqariwda bolg`anlıg`ı ushın ortanı shamalap tabamız. Misalı : profil sizig`i eki ten` ha`m simmetriyalıq bo`eklerge ajratılğ`an bastın` ald bo`legin anıklay barıp, bir yanaq shetin profil sizig`ına shekem ha`m profil siziginan ekinshi yanaqqa shekem bolg`an aralıqtı qa`lem menen o`lshew mu`mkin emes ; profil sizig`ına qarag`anda ju`zdin` shep bo`legi kishirek, on` bo`legi u`lkenirek boladı. Bas formasın su`wretlewde da`slepki basqıshlarında ja`rdemshi sızıqlardan paydalaniw usılları su`wretlewde ko`rsetilgen. Sonın` menen birge, talabalar uzaq mu`ddetke mo`lsherlengen akademiyalıq wazıypanı orınlaw dawamında antikalıq da`wirge ta`n gips bas niqabların ha`m qa`lem sizig`i menen sızıqları tiyis.

Professional su`wretshinın` sheberligi –onın` su`wretin jen`id ha`m erkin sizip sa`wlelendire aladı. Bug`an sistemalı ra`wishte, anıq maqsetin ko`zlep aktiv do`retiwshilik arqalı erisiw mu`mkin. su`wretlewde da`slepki basqıshlarında ilajı barınsha az waqıt sariplap su`wret sız bilıw sheberliginen da`lalat beredi. Sonın` ushın akademiyalıq shinig`iwlarda su`wretlewge ko`p waqıt sariplay atirg`an bolsan`ız, ol halda u`yde yaki su`wret sızıw boyınsha qosımsha o`zbetinshe sabaq saatlarında arnawlı shinig`iwlar orınlap turiwin`ız sha`rt. Oqıw akademiyalıq su`wret sızıw protsessii professional sheberligin bekkem fundamentin qurıw ha`m pedagog-su`wretshini ta`rbiyalawdap za`ru`r basqısh esaplanadı. Usı mu`na`sibet menen jas su`wretshinın` diqqat – itibarin ja`ne bir na`rsege qaratıw tiyis. ba`zi talabalar jumistin` ayırıqsha basqıshların talıqlap, su`wret ustinde islewde onshellı tuwri bolmag`an metodikasin «ashtılar». Jumistin` bir basqıshın orınlap (sızıqlı-konstruktivlik su`wretin), onnan keyin bul jumısqa qaytmaydılar ha`m su`wretke hesh qanday du`zetiw kiritmeydiler. Su`wretlewde pu`tin dawamlı protsessin rawajlantırıp barg`anı sayın su`wret anıq sa`wlege iye bolıp bariwi kerek. Mine sonın` ushın ha`m biz da`slepki basqıshlarda su`wretti jen`il g`ana, qa`lemde qag`azg`a sal tiygizip sızıwdı usınıs etemiz. *Tortınshi basqısh* – formanı tolıq, barlıq mayda shuydelerine shekem islep, aqırına jetkeriw. Jumistin` bul basqıshında u`lken formanı a`ste-sekin bo`lekler menen birlestiriw protsessii keshedi. Su`wret sızıwshi u`lken forma talıqlaniwinan kishi formalar talıqlaniwına o`tedi (ulıwma forma ko`rinisine maslap). Bir bo`lektin` ornı ha`mm u`lkenligin anıqlay barıp, onı basqası menen uyg`ınlastiriw kerek. Misalı, murın su`wretin sizip atirg`anda onın` ko`z jasi qapshig`i, jaq su`yekleri, qulaqlar, la`bler muyeshlerine qarag`anda qanday jaylasıp atirg`anlıg`ın na`zerden o`tkerip bariw kerek. Talaba to`mendegi qag`ıydağ`ı qa`tiy a`mel qılıwı, yag`niy: *bo`lekler su`wretin sizip atirg`anda olar basqaları menen, ulıwma, u`lken forma menen qanday uyg`ınlasıp atirg`anlıg`ın ba`rqulla tekserip bariwi tiyis.*

Formanı tus arqalı modellestiriwde za`ru`r bolg`an jerlerde refleksler ushın qag`azda aq jay qaldırman`. En` aldi menen sayanın` a`piwayı quralları – jaqtılıq, yarım saya, saya ja`rdeminde forma ko`lemin shig`arin`, sonnan keyin g`ana reflekske itibardi qaratın`, onı orap turg`an ju`zeler tusına kush berin`, hesh qashan tolıq tus beriwge asıqman` – onı qa`lemde qag`azg`a baspastan, a`ste-seykin ju`zege shig`arin`.

Ma`lımki, baslawshi su`wretshiler man`lay, yanoqlar, dahan formaların modellestiriwde u`lken qiyınshılıqqa dus kelediler. Jaqtılıqtan- yarım sayag`a ha`m sayag`a tus berip, bir tegis o`tiwde talaba shegaralardıń ornın anıq ko`re almaydı ha`m ko`rinetug`ın ha`mme na`rselerdi passiv ta`rizde ko`shire baslaydı. Ol bas formasının` ulıwma o`zgesheligi haqqında oylamaydı ha`m. Na`tiyjede u`lken bas bo`leklerge bo`line baslaydı, tutaslıq jog`aladı. Bastın` to`rtten u`sh bo`legi burılısın su`wretlewde uzaqtag`ı yanoq sheti anıq siziladı. Bastın` ald bo`legi simmetriyalıq ta`rizdi qurılısın esapqa alg`an halda, profil sizig`ın (tap aynadağ`ıday sa`wle siyaqlı) uzaqtag`ı yanoq su`wretinin` bizge qaratılğ`an ju`zesine o`tkeriw mu`mkin. Eger tamashago`yge qaratılğ`an yanoq ju`zesi jarıtılğ`an bolsa, ol halda usı sızıq shegarası boylap en` jarıtılğ`an bo`legi jaylasadı, ol sa`wleleniwi ha`m mu`mkin, eger bizge qaratılğ`an yanoq ju`zesi (bizin` misalımızda) saya astında bolsa, ol halda bul sızıq nur ha`m yarım saya ortasında shegara

bolip xizmet qiladi. Man'lay ha'm dahandi tu smenen qa'liplestiriwde ha'm sonday jol tutiladi. ko'z formasin modellewde sonni yadda tutiw kerek, ol tiykarinan, shar siyaqlı forma bolip, ko'z kesesi ishinde jaylasadi. Sonin' ushin ha'm ko'z qabaqlarin sizip atirg'an joqari qabaqtin' to'mengi sheti ne (ishkerisine) diqqat menen qaran' : qabaqtin' joqari shetin ko'z almasinan tisqari, ja'ne nur ha'm yarim saya ortasında shegara bolip xizmet qiladi. Man'lay ha'm dahandi tus ko'z jasi qapshig'in ha'm qaplag'an.

Eger biz ko'z formasin vertikal ju'ze menen kesetug'in bolsaq, ol halda kespe izi a'ne usı formanin' plastikalıq du'zilisin, yag'niy onin' u'sh o'lshemliligin aniq sa'wlelendiredi. Bunnan tisqari, qabaq qalınlıg'inin' qisqariwına ha'm itibar qaratip tiyis. Bul haqqında bas formasi detallarinin' su'wretin sızıw babında ayırıqsha toqtalıp o'tilgen. Su'wretlew o'nerde forma bo'leklerin aniq islew tek g'ana su'wrettin' tuwri shig'iwin, ba'lki onin' ko'rkem bolıwın ha'm na'zerde tutadi. Talaba forma ko'leminen tisqari ju'ze fakturasin ha'm aydinlastiriwga erisse, su'wretti ko'rkemligini ja'nede asadi. Gips bas formasin su'wretlewde talaba – jas su'wretshiler, a'dette, su'wretin ju'da' qaraytirip jiberediler. Bas formasinin' ayirim detallarin sayada islewde olar qa'lemdi qag'azga qatti basadilar, na'tiyjede gips o'zgesheligin ashıp bere almaydilar. Bunday hallarda ullı su'wretshi ha'm pedagog, A.Deyneka (ol menen birge islengen oqitiwshılardin' eslewlerine qarag'anda) o'z talabalarına gips bas janında qara shashlı ha'm qu'yashta tawlang'an tiri insan turipti, dep oylaw za'ru'rlıgı haqqında aytqan. A'ne usı eki basti siz qag'azda su'wretlewin'iz kerek. Eger siz gipstegi sayalarda qa'lemdi basıp sızıwga berilip ketken bolsan'iz, endi siz qanday qurallar menen qara shashlar tusın ashıp bere alasız ? Biraq, siz bul jerde aq gips formasin sizip atırsız. Sizde, shoyan quyma payda bolıp qaldı. Sonin' ushin ha'm qa'lemdi qag'az ju'zesine qatti basmaslıq haqqında qayta ha'm qayta aytip o'tiw tiyis. Su'wret sızıw ushin 3, 4, 5-nomerlı jumsaq qa'lemlerden paydalanin'. Bul o'z qolın'izdi shinig'iw qildirip, oni qa'lemdi basqariwga u'yretiwde, a'lbette, qol keledi. Su'wretshi o'z miynet qurallari menen islew ko'nikpesin iyellew kerek. Ol qa'lem menen islegende, oq jay tartıp atirg'an gijjekshi siyaqlı, o'z quralın sheberlik menen islete alıwi tiyis.

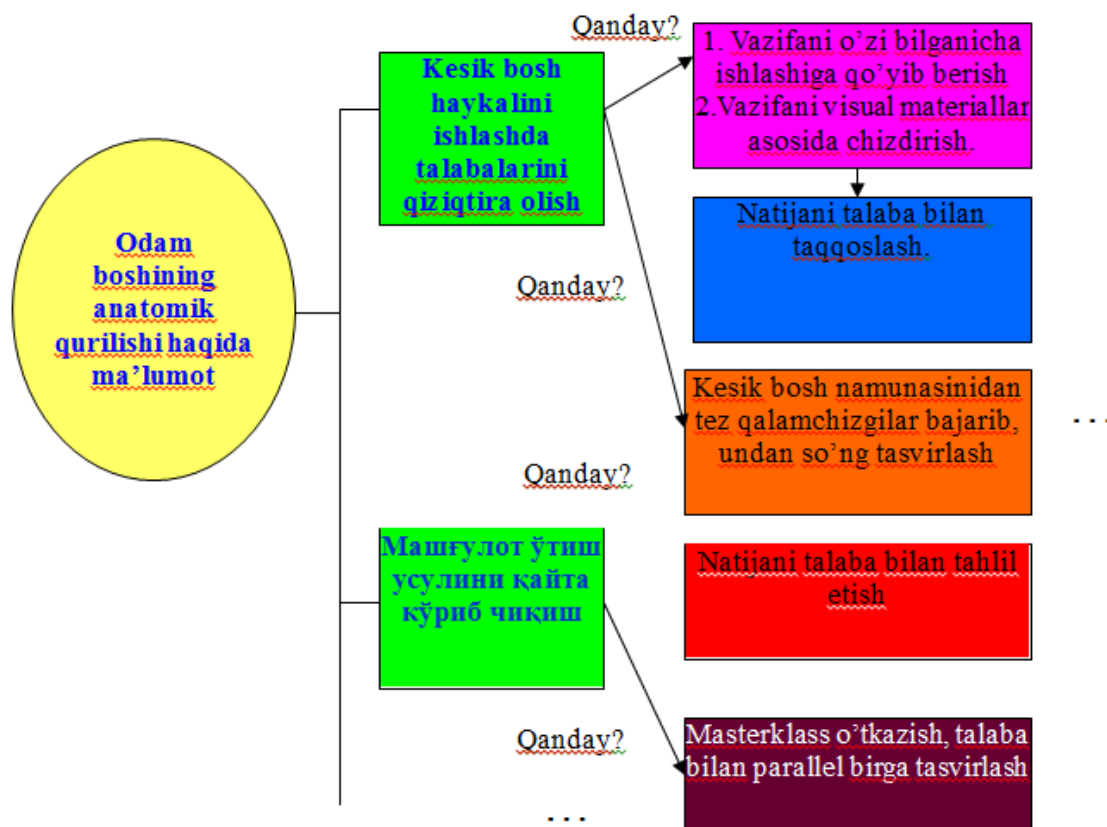
Oq atar kerek jerde oq jaydı ju'da' na'zik ta'rizde, dawis maramına mas, tartarg'a jen'ilgen tiygizgen halda tartadı. Su'wretshi ha'm tap sonday. Ol qa'lemdi oynata bilıwi, kerek jerde qattıraq basıp, kerek jerde qag'az u'stinde jen'il, na'zik ha'reketler qildıra bilıwi kerek.

Besinshi basqısh – su'wret ustinde islew na'tiyjelerine juwmaq jasaw. Qa'lem su'wret ustinde islewdin' son'g'i basqıshında, en' aldi menen, su'wrettin' ulıwma halatin tekserip alıw kerek (detallardi ulıwma formaga boysindiriw, su'wretti tuslew, toq-ashlıq qatnasların anıqlaw, refleks menen jaqtılıq, refleks menen yarım sayanı salıstiriw). Su'wretlengen na'rsenin' ba'zi bo'leklerin ulıwma ko'rinisten ajralıp, turtıp shig'ip turiwi kerek emes. Sonnan key in ha'mme na'rse o'z ornında yaki orında emesligin anıqlan'. Formanı ha'r ta'repleme islewde siz su'wretti jayınnan siljitip jibergen bolıwın'iz mu'mkin. Qa'telerdi ko'riw an'sat bolıwı ushin su'wretti uzaqraq aralıqqa qoyıp, og'an jaqsılap qaran'. Leonardo da Vinchi o'zinin' «Ren'lı su'wret haqqında kitap» shig'armasında to'mendegishe ma'sla'ha't bergen edi: *Biz sonni aniq bilemizki, qa'teler o'z shig'arman'dan ko're biyg'ana kisiler shig'armasında tezirek ko'zge taslanadi ha'm ko'binese sen o'zgelerdin' kishkine g'ana qa'tesin ko'resen, o'zinin' u'lken qa'ten'di ko'rmeysen. Sonni aytip o'temiz, su'wret sizip atirg'anda sende u'lken ayna bolıwı kerek ha'm sen onda o'z shig'arman'di tez-tez ko'rip turiwin' tiyis. Tayar, ko'zge taslanıp turg'an na'rse, kerisinshe basqa usta qolı menen orınlang'anday tu'yile beredi sag'ang. Sonda sen da'slepki halatqa qarag'anda o'z qa'telerin' ustinde jaqsıraq oylaw ju'rite baslaysan'. Sonin' menen birge, orından turıp, birar-bir basqa jumis menen shug'illanıp qaytiw ha'm jaqsi. Shig'armanin' to'besine ja'ne qaytg'anında, ol haqqında jaqsıraq oylaw ju'ritsen, eger sen ba'rqulla onin' qarsısında o'tirsan, qatti aldanıp qalasan. Sonin' menen birge, onnan uzaqlasiw ha'm jaqsi, sonday qiling'anda shig'arma kishirek ko'rinedi, bir na'zer menen pu'tin shig'arma ko'lkemin an'satraq ko'resen.*

Akademiyalıq shinig'iwlarda ka'siplik bilim ha'm ko'nikpe iyeller eken, joqari ha'm orta ko'rkem bilim orni talabası o'z do'retiwshilik xizmetin ba'rqulla ra'wishte aktivlestirip, ko'rkem talg'amin rawajlantirip bariwi kerek. Bug'an obrazlı ko'riw, obrazlı pikirlew, sistemalı

shugʻillaniw haʼm ullı ustalar shigʻarmalarin uʻyreniw arqalı erisiw muʼmkin. Bas suʼwretin sıziwda oninʼ ald boʻlegin suʼwretshi koʻbirek tartadi. koʻzler, murin, laʼbler haʼm qulaqlar formasin diqqat menen islew talap etiledi. Biraq bul Formalarđı detallastiriw, aniqlastiriw protsessii forma duʼziwdinʼ maʼlım nızamlıqlarına boysiniwi kerek. Joqarida bayan etilgen pikirlerden kelıp shigʻip, sonni aytiw kerek, joqari taʼlım talabalari suʼwretlew xizmet menen koʻbireke oʻzbetinshe raʼwishte shugʻillaniwlari tiyis. Ullı suʼwretshilerdinʼ jumislarin koʻrip talıqlaw, soninʼ menen birge, olardan koʻpshilik nusqalar alıw goʻzlengen maqsetke erisiwde uʼlken aʼhmiyetke iye.

«Qanday?» diagrammasi – Mashqalani sheshiwđın usıl haʼm qurallari (koʻrinis)

Tema Adam bas su'yeginin` anatomiyalıq du`zilisi.

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEKNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 25
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg`ıwdın` rejesi</i>	1. Adam bas su'yeginin` du`zilisi haqqında da`lepki mag`lıwmatlar. 2. Bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlew.
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti:</i> Talabalarǵa bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlew boyınsha uqıp ha`m ko`nlikpelerin qa`liplestiriw.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Adam bas su'yeginin` du`zilisi haqqında da`lepki mag`lıwmatlar haqqında mag`lıwmatlardı ha`m bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlewdi u`yretedi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tijeleri:</i> Bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikasi</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlari</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tijeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEKNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqışları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqış Kirisiw (15 minut)	1. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 2. Talabalardıń sabaqqa qatnası tekseriledi. 3. Talabalardıń shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tijeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqış. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetli aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqış Juwmaq (15 minut)	1. Talabalardıń a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 2. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı.

	3. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.
--	---	--

Tema Adam bas su'yeginin` anatomiyalıq du`zilisi.

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEKNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 25
Oqıw shınıg`ıwdın` forması	A`meliy
Shınıg`ıwdın` rejesi	1. Adam bas su'yeginin` du`zilisi haqqında da`slepki mag`lıwmatlar. 2. Bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlew.
Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti: Talabalarg`a bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlew boyınsha uqıp ha`m ko`nlikpelerin qa`lıplestiriw.	
Pedagogikalıq wazıypalar: Adam bas su'yeginin` du`zilisi haqqında da`slepki mag`lıwmatlar haqqında mag`lıwmatlardı ha`m bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlewdi u`yretedi.	Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri: Bas su'yegin metodikalıq basqariwda tuwri su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
Oqıtw usıl ha`m texnikası	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
Oqıtw quralları	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
Oqıtw forması	Topar menen islesiw.
Oqıtw sha`rt-sharayatlardı	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
Monitoring ha`m bahalaw	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEKNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqışları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqışh Kirisiw (15 minut)	4. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 5. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 6. Talabaların` shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqışh. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetli aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqışh Juwmaq (15 minut)	2. Talabaların` a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 3. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 4. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Antik da`wir gips bas u`lgisinin` qa`lem su`wretin salıw

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEXNOLOGIYaSI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg`ıwdın` rejesi</i>	1. Ko`z, erin, murın, qulaq bo`leklerinin` o`zine qarap su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew. 2. Gipsli ju`z maskasın su`wretlew arqalı insan ju`z bo`leklerinin` konstruktiv u`yreniw ha`m de su`wretlew ko`nlikpelerin qa`liplestiriw, jariq-saya mu`na`sibetleri.
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti:</i> Talabalarg`a ko`z, erin, murın, qulaq bo`leklerinin` o`zine qarap su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Ko`z, erin, murın, qulaq bo`leklerinin` o`zine qarap su`wretlewdi u`yretedi. Gipsli ju`z maskasın su`wretlew arqalı insan ju`z bo`leklerinin` konstruktiv u`yreniw ha`m de su`wretlew ko`nlikpelerin qa`liplestiriw, jariq-saya mu`na`sibetleri haqqında tu`sinik beredi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Ko`z, erin, murın, qulaq bo`leklerinin` o`zine qarap su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikasi</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlari</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqışları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqış Kirisiw (15 minut)	7. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 8. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 9. Talabaların` shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushin tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqış. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetli aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqış Juwmaq (15 minut)	1. Talabaların` a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 2. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 3. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushin dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Anatomiyalıq ko`rinistegi bas u`lginin` qa`lem su`wreti

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEXNOLOGIYaSI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg`ıwdın` rejesi</i>	1. Anatomiyalıq bas u`lginin` qa`lem su`wreti. 2. Anatomiyalıq gips modelın su`wretlew tiykarında insan bas bo`legi menen tanisiw.
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti:</i> Talabalarg`a gips modelın su`wretlew tiykarında insan bas bo`legi su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Anatomiyalıq bas u`lginin` qa`lem su`wretin, anatomiyalıq gips modelın su`wretlew tiykarında insan bas bo`legi menen tanısadı.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Anatomiyalıq bas u`lginin` qa`lem su`wreti. Anatomiyalıq gips modelın su`wretlew tiykarında insan bas bo`legin su`wretlewge qo`yılutug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbelı plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	10. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 11. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 12. Talabaların` shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqısh. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	4. Talabaların` a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 5. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 6. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Antik da`wirge ta`n gipsten islengen bas u`lgisinin` qa`lem su`wreti

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEXNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg`ıwdın` rejesi</i>	1. Antik da`wirge ta`n gipsten islengen bas u`lgisinin` qa`lem su`wreti (Antinoy, Diadumen, Sokrat ha`m basqalar).
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti:</i> Talabalarg`a antik da`wirge ta`n gipsten islengen bas u`lgisinin` qa`lem su`wretin su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Antik da`wirge ta`n gipsten islengen bas u`lgisinin` qa`lem su`wretin salıwdı u`yretedi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Antik da`wirge ta`n gipsten islengen bas u`lgisinin` qa`lem su`wretin su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbelı plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	13. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 14. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 15. Talabaların` shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqısh. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	7. Talabaların` a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 8. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 9. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Aniq xarakterge iye bolg'an gipsten islengen adam bas u'lgisinin su'wretin salıw

SHINIG'IWDI OQITIWDIN' TEXNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg'ıwdın' rejesi</i>	1. Portret kompozitsiyası ha`m xarakteri, bet bo`legi bo`leklerinin ko`leminin` konstruktiv tiykarları. 2. Gipsten jasalg'an bastın tu`slewde materialdı seziwdin` o`zine ta`n ta`replerin u`yreniw.
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' maqseti:</i> Talabalarǵa portret kompozitsiyası ha`m xarakteri, bet bo`legi bo`leklerinin ko`leminin` konstruktiv su`wretlewde alg'an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Portret kompozitsiyası ha`m xarakteri, bet bo`legi bo`leklerinin ko`leminin` konstruktiv su`wretin salıwdı u`yretedi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Portret kompozitsiyası ha`m xarakteri, bet bo`legi bo`leklerinin ko`leminin` konstruktiv su`wretin su`wretlewge qo`yılutug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang'an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG'IWDIN' TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	16. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 17. Talabalardıń sabaqqa qatnası tekseriledi. 18. Talabalardıń shınıg'ıwg'a tayarlıg'ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg'ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg'an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg'ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg'ıwg'a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg'ı basqısh. A`meliy shınıg'ıw (70 minut)	A`meliy shınıg'ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg'an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg'ıw orınladı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	10. Talabalardıń a`meliy shınıg'ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 11. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 12. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Intererdin' qa'lem su'wreti.

SHINIG'IWDI OQITIWDIN' TEKNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg'ıwdın' rejesi</i>	1. Su`wretti qag`azda durıs jaylasıtıw. 2. Su`wrette ken`islik h`alatın sa`wlelendiriw arqalı sızıqlı perspektiva nızamlıqların u`yreniw.
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' maqseti:</i> Talabalarg`a su`wrette ken`islik h`alatın sa`wlelendiriw arqalı sızıqlı perspektiva nızamlıqların u`yreniw ha`m su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Su`wrette ken`islik h`alatın sa`wlelendiriw arqalı sızıqlı perspektiva nızamlıqların u`yretedi.	<i>Oqıw xızmetinin' na`tiyjeleri:</i> Su`wrette ken`islik h`alatın sa`wlelendiriw arqalı sızıqlı perspektiva nızamlıqların u`yrenedi ha`m su`wretin su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbelı plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG'IWDIN' TEKNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	19. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 20. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 21. Talabaların` shınıg'ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg'ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg'ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg'ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushin tayarlıq ko`redi.  Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqısh. A`meliy shınıg'ıw (70 minut)	A`meliy shınıg'ıw orınlanıwın maqsetli aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg'ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	1. Talabaların` a`meliy shınıg'ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 2. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 3. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushin dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Ju'z bo'legi ku'shli xarakterge iye bolg'an adam portretin su'wretlew.

SHINIG'IWDI OQITIWDIN' TEXNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg'ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg'ıwdın` rejesi</i>	1. Adam basın su'wretlewdin` o'zgeshelikleri. 2. Adam basının` anatomiyalıq o'zgesheliklerin talıqlaw. Konstruktiv anatomiyalıq du'zilisin anıqlaw (ju'z su'yeklerinin` bo'rtip turıwı, ko'z bo'leginin` jaylasqan shuqırları, murın, erin, ju'z mu'skillerin anıq su'wretlew). Adamdı su'wretlew nızamlıqların u'yretiw.
<i>Oqıw shınıg'ıwdın` maqseti:</i> Talabalarg'a Adamdı su'wretlew nızamlıqların u'yretiw ha'm su'wretlewdе alg'an bilim ha'm ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Adamdı su'wretlew nızamlıqların u'yreledi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Adamdı su'wretlew nızamlıqların u'yrenedi ha'm su'wretlewdе qo'yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha'm texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha'm multimedialı qurallar ha'm su'wretlew o`neri a`spab-u`skeneleri menen u`skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha'm bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha'm talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG'IWDIN' TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	22. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 23. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 24. Talabaların` shınıg'ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha'm wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg'ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha'm ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg'ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg'ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqısh. A`meliy shınıg'ıw (70 minut)	A`meliy shınıg'ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag`alanadı ha'm jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg'ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	4. Talabaların` a`meliy shınıg'ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 5. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 6. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema Milliy bas kiyimdegı erkek adamnıń su`wretin salıw.

SHINIG`IWDI OQITIWDIN` TEXNOLOGIYaSI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg`ıwdın` rejesi</i>	1. Portrettin` xarakterlı o`zgesheliklerin ashıp beriw. 2. Portret su`wretlewde konstruktiv anatomiyalıq du`zilisin esapqa alıp onın` dinamikalıq jag`dayın anıqlaw. 3. Oqıw akademiyalıq qa`lem su`wret jaratıwda insan ju`z du`zilisi o`zgesheliklerin ashıp beriw.</li> <li>4. Bas su`yeginin` du`zilisin h`a`m mu`skillerin konstruktiv anatomiyalıq ta`replerin anıqlap su`wretlew.
<i>Oqıw shınıg`ıwdın` maqseti:</i> Talabalarg`a was su`yeginin` du`zilisin h`a`m mu`skillerin konstruktiv anatomiyalıq ta`replerin anıqlap su`wretlew su`wretlewde alg`an bilim ha`m ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Portret kompozitsiyası ha`m xakeri, bet bo`legi bo`leklerinin` ko`leminin` konstruktiv su`wretin salıwdı u`yretedi.	<i>Oqıw xızmetinin` na`tiyjeleri:</i> Portret kompozitsiyası ha`m xakeri, bet bo`legi bo`leklerinin` ko`leminin` konstruktiv su`wretin su`wretlewge qo`yilatug`ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha`m texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a`spab-u`skenerler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha`m multimedialı qurallar ha`m su`wretlew o`neri a`spab-u`skenerleri menen u`skenerlengen ustaxana.
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Qadag`alaw, orınlang`an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha`m talıqlaw na`tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG`IWDIN` TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	25. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 26. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 27. Talabaların` shınıg`ıwg`a tayarlıg`ı qadag`alanadı. Maqset ha`m wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg`ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha`m ku`tilip atırg`an na`tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg`ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg`ıwg`a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su`wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg`ı basqısh. A`meliy shınıg`ıw (70 minut)	A`meliy shınıg`ıw orınlanıwın maqsetli aylanıw waqtında qadag`alanadı ha`m jumıs protsessinde talabalar jol qoyg`an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg`ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	13. Talabaların` a`meliy shınıg`ıwlar boyınsha bahaları dag`aza etiledi. 14. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 15. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema O'zine ta'n xarakterge iye bolg'an hayal portretin su'wretlew.

SHINIG'IWDI OQITIWDIN' TEXNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sani 16
<i>Oqiw shinig'ıwdın' forması</i>	A`meliy
<i>Shinig'ıwdın' rejesi</i>	1. Portretin' xarakterlı o'zgesheliklerin ashıp beriw. 2. Portret su'wretlewde konstruktiv anatomiyalıq du'zilisin esapqa alıp onın' dinamikalıq jag'dayın anıqlaw. 3. Oqıw akademiyalıq qa'lem su'wret jaratıwda insan ju'z du'zilisi o'zgesheliklerin ashıp beriw. 4. Bas su'yeginin' du'zilisin h'a'm mu'skillerin konstruktiv anatomiyalıq ta'replerin anıqlap su'wretlew.
<i>Oqıw shinig'ıwdın' maqseti:</i> Talabalarg'a vas su'yeginin' du'zilisin h'a'm mu'skillerin konstruktiv anatomiyalıq ta'replerin anıqlap su'wretlew su'wretlewde alg'an bilim ha'm ko'nlipelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Portret kompozitsiyası ha'm xakteri, bet bo'legi bo'leklerinin' ko'leminin' konstruktiv su'wretin salıwdı u'yretdi.	<i>Oqıw xızmetinin' na'tiyjeleri:</i> Portret kompozitsiyası ha'm xakteri, bet bo'legi bo'leklerinin' ko'leminin' konstruktiv su'wretin su'wretlewge qo'yilatug'ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha'm texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a'spab-u'skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha'rt-sharayatlari</i>	Kompyuter ha'm multimedialı qurallar ha'm su'wretlew o'neri a'spab-u'skeneleri menen u'skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha'm bahalaw</i>	Qadag'alaw, orınlang'an jumıslardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha'm talıqlaw na'tiyjeleri.

A`MELIY SHINIG'IWDIN' TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	28. Sho'lkemlestiriw bo'limi. 29. Talabaların' sabaqqa qatnası tekseriledi. 30. Talabaların' shinig'ıwg'a tayarlıg'ı qadag'alanadı. Maqset ha'm wazıypanın' belgileniwi: 1. A`meliy shinig'ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha'm ku'tilip atırg'an na'tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shinig'ıwdın' bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shinig'ıwg'a tayarlıq ko'redil. Qa'lem su'wret islew ushın tayarlıq ko'redi. Tin'laydı, jazıp aladı
2-tiykarg'ı basqısh. A`meliy shinig'ıw (70 minut)	A`meliy shinig'ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag'alanadı ha'm jumıs protsessinde talabalar jol qoyg'an qa'telerdi ko'rsetedi.	A`meliy shinig'ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	2. Talabaların' a`meliy shinig'ıwlar boyınsha bahaları dag'aza etiledi. 3. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u'yge tapsırma beredi. 4. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin'laydı Tema boyınsha u'yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Tema O'zine ta'n xarakterge iye bolg'an adam portretin qollari menen su'wretin salıw.

SHINIG'IWDI OQITIWDIN' TEXNOLOGIYASI

Waqti –2 saat	talabalar sanı 16
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' forması</i>	A`meliy
<i>Shınıg'ıwdın' rejesi</i>	1. O'zine ta'n xarakterge iye bolg'an adam portretin qollari menen su'wretin salıw. 2. Portret xarakteristikası, qol, jelke, su'yekler plastikası, perspektiva nızamlıqları, sızıqlı konstruktiv qurıw usılları.
<i>Oqıw shınıg'ıwdın' maqseti:</i> Talabalarg'a portret xarakteristikası, qol, jelke, su'yekler plastikası, perspektiva nızamlıqları, sızıqlı konstruktiv qurıw usılların su'wretlewde alg'an bilim ha'm ko`nlikpelerin bekkemlew.	
<i>Pedagogikalıq wazıypalar:</i> Portret xarakteristikası, qol, jelke, su'yekler plastikası, perspektiva nızamlıqları, sızıqlı konstruktiv qurıw usılların u'yreledi.	<i>Oqıw xızmetinin' na'tiyjeleri:</i> Portret xarakteristikası, qol, jelke, su'yekler plastikası, perspektiva nızamlıqları, sızıqlı konstruktiv qurıw usılların su'wretlewge qo'yilatug'ın talaplardı bilip aladı.
<i>Oqıtw usıl ha'm texnikası</i>	A`meliy jumıs, master klass texnologiyası
<i>Oqıtw quralları</i>	Oqıw metodikalıq kompleks, oqıw qollanba, kerekli a'spab-u'skeneler, tarqatpa materiallar, korgizbeli plakatlar, slaydlar.
<i>Oqıtw forması</i>	Topar menen islesiw.
<i>Oqıtw sha`rt-sharayatlardı</i>	Kompyuter ha'm multimedialı qurallar ha'm su'wretlew o`neri a'spab-u'skeneleri menen u'skenelengen ustaxana.
<i>Monitoring ha'm bahalaw</i>	Qadag'alaw, orınlang'an jumislardı tekseriw, awız eki soraw – juwap ha'm talıqlaw na'tijeleri.

A`MELIY SHINIG'IWDIN' TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Xızmet basqıshları	Xızmet mazmuni	
	Pedagog	Talaba
1-basqısh Kirisiw (15 minut)	31. Sho`lkemlestiriw bo`limi. 32. Talabaların` sabaqqa qatnası tekseriledi. 33. Talabaların` shınıg'ıwg'a tayarlıg'ı qadag'alanadı. Maqset ha'm wazıypanın` belgileniwi: 1. A`meliy shınıg'ıw ataması, rejesi, maqset, kerekli qurallar ha'm ku`tilip atırg'an na'tiyjeler menen tanistiradi. 2. A`meliy shınıg'ıwdın` bahalanaw kriteriyaları menen menen tanistiradi.	Shınıg'ıwg'a tayarlıq ko`redil. Qa`lem su'wret islew ushın tayarlıq ko`redi. Tin`laydı, jazıp aladı
2-tiykarg'ı basqısh. A`meliy shınıg'ıw (70 minut)	A`meliy shınıg'ıw orınlanıwın maqsetlı aylanıw waqtında qadag'alanadı ha'm jumıs protsessinde talabalar jol qoyg'an qa`telerdi ko`rsetedi.	A`meliy shınıg'ıw orınlaydı
3-basqısh Juwmaq (15 minut)	1. Talabaların` a`meliy shınıg'ıwlar boyınsha bahaları dag'aza etiledi. 2. Sabaqqa juwmaq jasap, tema boyınsha u`yge tapsırma beredi. 3. Tema boyınsha a`debiyatlar menen islesiw ushın dizim beredi.	Tin`laydı Tema boyınsha u`yge tapsırma aladı. Tema boyınsha a`debiyatlar menen tanısadı.

Su`wretlew o`neri hám texnologiyalıq tálım fakul`teti «Su`wretlew o`neri ha`m injenerlik grafikasi» ta`lım bag`darı 1-kurs talabalari ushin «Qa`lem su`wret» pa`ninen o`z betinshe ta`lım ushin jumis mazmuni ha`m ko`lemi

Isshi oqıw da`stu`rinin` o`zbetinshe ta`lımge ta`n bo`lım ha`m temalari	O`zbetinshe ta`lımge ta`n tapsırma ha`m usınıslar	Orınlaniw mu`ddetleri	Ko`lemi
I semestr			
Adam bas su`ygeninin` ha`r ta`repleme ko`rinishinin` qa`lem su`wreti (fas. profil)	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		15
Ko`z, erin, murın, qulaq bo`leklerinin` o`zine qarap su`wretlew.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		15
Anatomiyalıq ko`rinstegi bas u`lgisinin` qa`lem su`wreti «Ekorshe» (Gudon modeli)	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		15
Antik da`wirge tiyislı gipsten islengen adam bas su`yeginin` su`wretin salıw (Antinoy, Diadumen, Sokrat ha`m basqalar)	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		15
JA`MI :			60
II semestr			
Aniq xarakterge iye bolg`an gipsten islengen adam bas u`lgisinin` su`wretin salıw (Gatamelatta, Koleoni, Vol`ter).	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
İntererdin` qa`lem su`wreti.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
Ju`z bo`legi ku`shlı xarakterge iye bolg`an adam portretin su`wretlew.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
Milliy bas kiyimdegi erkek adamnin` su`wretin salıw.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
O`zine ta`n xarakterge iye bolg`an hayal portretin su`wretlew.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
O`zine ta`n xarakterge iye bolg`an adam portretin qollari menen su`wretin salıw.	Temag`a baylanislı su`wretler sızıw		10
JA`MI :			60

GLOSSARY

№	Qaraqalpaqsha	Inglızshe	Eskertiw
1.	Assimetriya –	Asymmetry	qar. Simmetriya
2.	Blik	Glare	(nemis. - qaraw) saya ha'm jaqtılıq elementi. Buyimdag'i en` jaqti nur tusken, tiykarinan jilalanip ha'm jaltirap turg'an bo`legi. a`dette bul daq jarqınlıg`ına ko`re buyimnin` ulıwma ko`rınisinen anıq pariqlanıp turadi.
3.	Vatman	Whatman	(angl whatman) – qalın qatti qag`az. Ju`da` sipatlı, ju`zesi g`adir-budir, bekkem ha'm jaqsmi maylang`an qag`az. Qag`az ati inglız qag`az karxanasi iyesi J.Vatman atına qoyılğ`an.
4.	Oyaniw da`wiri	Renaissance	(Renesans) XIV – XVI a`sirlerde Yevropa ma`deniyatında ko`rkem o`ner da`wiri. Aq su`yeklerge ta`n minez-qulıq, gumanistikalıq du`n`yaqaras, tariyxqa mu`ra`ja`t. Orta a`sirlerden son` onin` diniy bag`dari ha'm ma`deniy ko`rınisi – go`zallıq ha'm uyg`ınlıqqa umtilıw, sezimlerinin` baylıg`i ha'm du`n`yanin` turli-tumanlıqlarına, nısan ko`rınisita ta`biyat taji dep qaralg`an.
5.	Uyg`ınlıq	Harmony	(grek – birdemlik, o`z-ara kelisiw, uyg`ınlıq) su`wretlew o`nerde : ren` ha'm Formalardın` o`z-ara uyg`ınlıg`i, mass keliwi, su`wrettegi bo`leklerinin` o`z-ara baylanisi ha'm usı menen birge tamasha qılıwshi maraqlı o`zgeshelikke iye.
6.	Grafika	Graphics	(grek.graphike, grapho jazaman, sizaman) 1. Su`wretlew o`neri turi bolıp, tiykarg`i su`wretlew qurallar : qag`azg`a tu`sirilgen sıızıqlar, shtrixlar, dag` ha'm tochkalar menen su`wret siziladi. Grafika eki turge bo`lınedi : su`wretlew (su`wret), avtor ta`repinen sizilg`an su`wret ha'm baspadan shig`arılğ`an : oyma nag`is, tas baspa. 2. Tiykari sonday su`wretten ibarat bolg`an baspadan shig`arılğ`an ko`rkem o`ner su`wretler (oyma nag`is, tas baspa). Ren`ler grafikada ja`rdemshi waziypasin orınlaydi.

7.	Grafit	Graphite	(grek.grapho – jazaman). 1.Toq ku`l ren` yaki qara ren`degi mineral, uglerodtin` ta`biyg`iy turi. Qa`lem o`zegin tayarlawda qollaniladi. Grafit materialdan yaki basqa maetrialdan qiling`an qag`azg`a tu`skenge gu`mis iz qaldiradi. Grafit qa`lem XVIII a`sir aqirlarinan qollaniladi basladi, erterekde ol qatti bolıwı ushin grafit ha`m ılaydi ku`ydiriw jolı menen tayarlawnadi. 2. Tas qa`lem, o`zek qa`lemnin` ishinde jaylasqan.
8.	Juwmaqlaw	Completeness	Shig`arma ustindegi jumistin` sonday basqishi, onda do`retiwshilik pikirlerdin` en` joqari basqishina erisiledi, yaki qisqa ma`nede, belgilengen su`wretlew waziypa orınlanadi.
9.	Su`wretlew o`ner	Art.	Ko`rkem o`ner do`retiwshiliginin` bir turi, ko`rkem obrazlardı tegislik ha`m ma`kanda ko`rsetedi. Bul tu`sinikler su`wretlew o`ner, grafika ha`m arxitektura, sonin` menen birge arxitekturanin` ha`r qiyılı turlerin birlestiredi.
10.	Ko`rinis (tasvir)	Item image	belgilengen ob`ektti su`wretlewshi pu`tin bir buyım, obraz, su`wret. Su`wretlew o`nerde jaratılıp atirg`an shig`armalar (su`wrette, kompozitsiyada ha`m t.b.) haqiqiy du`n`yanin` sub`ektivlik su`wreti esaplanadi.
11.	Su`wret	Illustration	(lot.illustratio – jaritiw, ko`rinis), tekstti toltiriwshi (su`wret, gravyuralar, foto su`wretler, krata, sizilmalar ha`m t.) ko`rinis. A`debiyat ha`m ilımiy shig`armalardin` su`wretlew jaritılıwı.
12.	Ko`rkem o`ner	Art	1.Do`retiwshilik ko`rinis, pu`tin barlıqti ko`rkem obrazlarda jetkerip beriw. Ko`rkem o`ner- ja`ma`a`tshilik pikir formalarinan biri ha`m bir insannin`, ha`m pu`tin insaniyat ma`depniyatınin` bir bo`legi, barlıq a`wladlardin` do`retiwshilik xizmetinin` turılı na`tiyjeleri. Su`wretlew o`ner, dekorativlik o`ner. 2. Sheberlik, ustalıq, jumisti teren` bilıw. 3. Sonday sheberlik talap qılıwshi jumis.
13.	Qa`lem	Pencil	Sızıw, bayaw ha`m sizbashılıqqa mo`lsherlengen

			buyim yaki jaziw quralı, ishi ilayg`a uqsas grafitlı zattan ibarat bolg`an ag`ash tayaq, ishki ko`mir, qorg`asin, grafit yaki qurg`aq presslengen boyawlardan (ren`lı qa`lemler) ibarat bolıwı mu`mkin, a`dette ustki bo`legi ag`ashyaki metaldan boladi.
14.	Su`wret	Picture	Tamamlang`an (eskiz ha`m etyuddan pariqlı) ha`m o`zbetinshe ko`rkem ma`nige iye su`wretlew o`ner shig`arma. Freska ha`m kitap miniaturasinan pariqlı su`wret belgilengen interyer yaki belgilengen bezek dizimi menen baylanisi sha`rt emes.
15.	Karton	Cardboard	(fran.carton, ital.cartone, carta – qag`az). 1.Qa`lem, qatti ha`m ju`da` pisiq qag`azdan qalem. Qag`azg`a tu`sirilgen su`wret, eskiz, keyin ol o`zekke tu`siriledi (material, diywal, ag`ash yaki metall tegislik).
16.	Konstruksiya	Construction	(lat.) –su`wretlew o`nerde: ma`nis, natura ha`m su`wrette ha`r qanday forma jaratılıwinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri, bo`leklerin bir pu`tinge baylanistiriw ha`m olar mu`na`sibetin ko`rsetedi.
17.	Kontrast	Contrast	(fran. – keskin pariqlı, qarama-qarsılıq) – su`wretlew o`nerde ken` tarqalg`an ko`rkem metodika, qarama-qarsi sipatların salıstırıw ha`m olardı ku`sheytiriwge qaratılğ`an.
18.	Sızıq	Line	(lat. Linea – zig`ip jip). Su`wretlew o`n`er ha`m su`wretshilikte ko`rkem su`wretlew qural. Sızıq, grafikalıq yaki boyaq quralları menen su`wretlew ju`zege sızıw arqalı ju`zege keledi. Sızıq barqullla qalınlıq, pariqlılıq ha`m metodikag`a iye boladi. Su`wretlew o`nerde shegara, birar- bir ju`ze ha`m orap turiwshi ortalıq konturi esaplanadi.
19.	Molbert	Easel	(nem.malbrecht – su`wretshilik o`neri ushin tekshee) – su`wretshilik o`neri ushin taqtay yaki metall u`skene, turılı biyiklikte ha`m turılı nishablikda material, karton yaki taktay menen romlar qatiriladi.
20.	Mulyaj	Dummy	Natura yaki biran-bir mu`sinshilik shig`armasınan

			aling`an aniq nusqa. Mum menen boyalg`an (jelis – gips ha`m por aralastirilg`an massa) miywe, palız ha`m basqa predmet mulyajlari ba`zide ja`rdemshi ko`riw qurallari sipatında qollaniladi.
21.	U`stirtin reje	Sketch	Su`wretshi ta`repien tez orınlang`an, u`lken bolmag`an o`lshemdegi su`wretshilik, grafika ha`m mu`sinshilik o`neri shig`armasi.
22.	Natura	Nature	tasviriy san`atda rassom chizayotganda kuzatadigan butun borlıq obyektlari (predmet, odam, manzara). Naturani va uning ta`rifini tanlashda rassom dunyoni, o`z ijodiy vazifasini sezadi.
23.	Natyurmort	Still	ko`rkem o`ner shig`armasi, insandi orap turg`an ortalıqtı su`wretleydi, qag`iydag`a ko`re, kompozitsiyalıq sho`lkemlestirilgen (ornatilg`an). Jansız na`rseler, janlı ta`biyat ob`ektleri, buyimg`a qaratilg`an. Belgilik mazmung`a ha`m sotsial uqsaslıqqa iye.
24.	Tiykar	Base	grunt yaki boyaw qatlami su`riletug`in material, taqtay, faner, karton, qag`az, shayi ha`m basqalar.
25.	Tu`p	Original	(lat. –tu`p nusqa ) – 1. Su`wretlew o`nerde : su`wret shinin` do`retiwshilik jumisi ; 2. Nusqasi aling`an ha`r qanday ko`rkem o`ner shig`armasi.
26.	Pastel	Pastel	(fran.pastel, lat.pastello, pasta – qamir), gardishsiz qurg`aq, jumsaq, ren`lı qa`lemlerde su`wretshilik o`neri, kukun halatina keltirilgen pigmentlerge kamed, su`t, ba`zide por, gips ha`m basqalardı qosip presslengen; sonin` menen birge, usı texnikada islengen shig`arma.
27.	Perspektiva	Perspective	(fran.perspective, lot.perspicio – aniq ko`remen), tegisliktegi u`lken deneler su`wreti, olardin` o`z jay du`zilisi ha`m jaylasqan orni, sonin` menen birge baqlawshidan uzaqlıg`i jetkerip beriledi.
28.	Plakat	Poster	grafika tu`ri, agitatsiya, reklama ha`m oqıw maqsetlerinde orınlang`an ko`rkem o`ner shig`armasi.

			Su`wretshi ta`repien jaratilg`an tu`p nusqasinin` baspada qayta islep shig`arılıwi. Uzaq aralıqta ha`m ko`rinishi kerek.
29.	Birlik (mutanosiblik)	Plasticity	ha`r qiyli ko`rkem o`ner shig`armalarında : o`zine ta`n go`zallıq, pu`tinlik, naziklik ha`m ta`sirshen`like, ren`lerge baylıg`i, sonin` menen birge, kompozitsiyada sıziqlar, massa ha`m formalar birlıgi.
30.	Yarım saya	The penumbra	Jaqtılıq ha`m saya elementi; jaqtılıq ha`m teren` saya arasındag`i jaydi iyellewshi, predmet ustindegi jaqtılıq ha`m saya sayqallasiwi .
31.	Qatnas (Nisbat)	Ratio	Bo`lekler o`lshemi, bo`leklerdin` bir birine ha`m bir pu`tinnin` o`lshemlerine maslıg`i. Su`wretlew o`nerde nisbat (qatnastin`) ko`pshilik turleri bar. Su`wretshi nisbat (qatnastin`) barlıq turleri menen isleydi. Olar tek g`ana forma ha`m predmetlerdin` du`zilisin, ba`lki shig`armanin` kompozitsiyalıq du`zilisin ha`m belgileydi.
32.	Su`wret tush, sepiya, siya. Tiykari : pergament, qag`az	Figure	Grafikalıq qurallar – sıziqlar, shtriz, daqlar ja`rdeminde qolda sizilgan su`wret. Olardin` birlıgi plastikalıq forma, ren` ha`m nur uyg`inlıg`in beredi. Qag`iydasına ko`re, bir ren`de yaki shegaralang`an mug`dardag`i ren`lerden paydalaniladi. Texnologiyasi: qurg`aq ha`m suyiq boyaw qurallari. Qurg`aqlari : ko`mir, grafit qa`lem, sangina (qizil por). Suyiqlari :
33.	Refleks	Reflex	Grafikada az-azdan, su`wretlew o`nerde : orap turg`an ob`ektlerden birar-bir predmetke ren` ha`m nurdin` tu`sken ko`rinishi. Bir pu`tin bo`leklerinin` qiyin o`z-ara baylanisi.
34.	Realizm	Realism	o`nerde : pu`tin barlıqtin` ob`ektivlik su`wreti. ko`pshilik o`ner bag`dari ha`m ag`imlarına ta`n bolg`an haqiqatqa mayillıqtin` payda bolıwı. Olar aniq yaki aniq emes ko`rinedi, yaki ulıwma bar bolmaydi.
35.	Retush	Retouch	(frans. Retouche –tuwrilap qoyıw) –su`wret qa`telerin tuwrilaw.

36.	Ritm	Rhythm	Su`wrettegi kompozitsiyalıw du`zilis, o`z na`wbetinde izbe izlik yaki qaytarılıw bo`leklerin an`latadi. Ritm su`wretshilik obrazinin` sa`wlelengenlıgın asiradi, kishireytiredi.
37.	Sangina	Sanguine	– (frans. Sanguine, lot. Sanguinelis toq (qanlı) qizil) – qizil ha`m jiger ren`lı qa`lemlerdin` turlı qiyılı tonalari.
38.	Jaqtılıq	Light	Su`wretlew o`nerde saya jaqti elementi. Naturada bolg`ani siyaqlı, su`wretti ha`m bul atama en` jaqti bo`leklerin ko`rsetip beriwde qollaniladi.
39.	Ku`shlı jaqti	Luminosity	Su`wretlew o`nerde ren`din` jaqtılıq menen ja`nede ko`birek bayitılıwi; aldindag`i basqa buyimlardin` ren`inen ajratıp alıwi, grafikada bir-birine qon`si turg`an predmet tonlarinin` bir-birinen ajiralıp shig`iwi.
40.	Saya- jaqti	Chiaroscuro	Jaqti ha`m toq ren`ler aralaspasi, buyimnin` ko`lem ha`m formasın shig`ariwda u`lken a`hmiyetke iye. Onin` tiykarin : saya ha`m jaqti, yarım jaqti, refleks, shug`la quraydı. Saya ha`m jaqti kompozitsiyalıq du`zilis ha`m shig`arma mazmunin` ta`riyplew qurallarınan biri esaplanadi.
41.	Quram ha`m du`zilis	The content and form	o`nerdegi o`z-ara maslasatug`in kategoriyalar. Quram – su`wretlengen ha`m sa`wlelengen ko`rkem o`ner shig`armasına bag`darlanadi. Du`zilis – qanday usıllar menen usı maqsetke erisiw. Ko`rkem o`ner shig`armasında quram obrazlı du`zilissiz sa`wlelene almaydı.
42.	Do`retiwshilik protsessii	The creative process	Sizilatug`in su`wrettin` tema mazmunı do`retiwshi su`wretshinin` qiyalına kelisiwden baslap, usı su`wrettin` sıziq tamamlanıwına shekem bolg`an do`retiwshilik protsess.
43.	Ton	Tone	Su`wrettin` barlıq ren`lerin o`zinde jıynalg`an tiykarg`i ren`ler tusı.
44.	Ko`mir	Coal	da`slepki waqıtlardı ku`ydirilgan terek shaqalarınan, keyinshelik jelımnin` komir ku`l menen aralashmasınan tayarlanatug`in sıziw ushin

			mo`lsherlengen jumis quralı.
45.	Faktura	Texture	(lot. Facture – qayta ko`rip shig`iw, quriw_ ko`rkem o`ner shig`armasin seziw, pu`tin barlıqtin` haqqaniy su`wreti sipatında qollanılğ`an.
46.	Fon	Background	(frans. – teren`lik, tu`p) su`uretlew o`nerde natura, ko`rinis, ob`ektin` arqadag`i ko`rinisi, arqalı planı tu`siriledi. Bunda fon a`dette neytral halda, yaki ba`zi bir hallarda a`piwayi su`uwretke iye bolğ`an halda jaylasadi.
47.	Forma	Form	Sirtqi ko`rinis. Su`wretlew o`nerde forma ko`lemin, konstruksiyasını ha`mde birlikti an`latadi.
48.	Format	Format	Su`wret islenetug`in jalpaq tegislik. Boyi ha`m eni esaplap shig`ilğ`an, su`uret islewge maslasqan boladi. Format tanlaw orınlanatug`in jumistin` ulıwma ko`rinisi ha`m keypiyatınan kelıp shig`iladi. Su`wret formati ba`rqulla kompozitsiyasına mas kelıwi kerek.
49.	Shtrix	Stroke	(nem. strich), qoldin` bir ha`reketi menen sizilatug`in sıziq, shegara. Shtrix arqalı buyimnin` konturi ha`m ko`lemin belgilew mu`mkin. Shtrix sıziqtin` belgilengen dizimi, shtrixlaw jaqtılıq ha`m sayanın` sayqallasiw ta`miyinleydi, bul ko`lemdi ha`m forma birligin ko`rsetedi.
50.	Eskiz	Sketch	(frans. esquisse)- su`wretshi islemekshi bolğ`an shig`arması yaki su`wretinin` aldinnan qiling`an shamalıq jumisi .

**«Su`wretlew o`neri ha`m injenerlik grafikası» ta`lim bag`darinin` 2- kursı ushin «Qa`lem su`wret»
paninen test sorawlari**

1. Kalem suuret orınlauda birinshi baskishti tabin?
A) Formanın xarakterlı ozgeshelıgı olshem katnasların jaylastırıu
V) Proportsiyaların kenisliktegi jagdayların ashıp beriu
*S) Kompozitsiyalıq jaylastırıu
D) formanın ulhumalıq ozgeshelıgın tabıu
2. Profil` sizigi adam juzinin kay jerinen otedi?
*A) Manlay ortasında murın kiri, Erin jiyekleri xam iyek ortasında
V) koz ortasında
S) manlay ustinen, iyek ortasında
D) murın kiri iyek astınan
3. Profil` sizigi murın prizmasının kay jagınan otıu kerek?
A) aldi jagınan
*V) arti jagınan
S) kaptal jagınan
D) astıngı jagınan
4. Komponovka degen ne?
*A) pastanovkanın kagaz betine salıstırmalı turde durıs jaylastırıu
V) pastanovkanın kagazdın ortasına jaylastırıu
S) pastanovkanı ulken etip salıu
D) pastanovkanı kishkene etip salıu
5. Gorizont sizigi degen ne?
A) jer menen aspannın kesılısıu sizigi
*V) kozdın kadi boyınsha otıushi sizik
S) planshet ortasındagi kese sizik
D) pastanovkanın ortasınan otıushi kese sizik
6. Perspektiva degen ne?
A) parallel` siziklardın kesılısıui
V) zatlardın birdey olshemge ulkeyiui
*S) zatlardın birdey olsheminin kiskariui
D) kiya siziklardın kesılısıui
7. Ritm degen ne?
A) kalem suurette paydalanatugın nagıslar
*V) suuret manılerinin kereklı uakıtta kaytarılıui
S) kompozitsiyalıq jaylastırıu
D) suuret manılerinin kaytarılıui
8. Koordinat degen ne?
A) turi sizik
*V) siziklardın kornisnıń jaylaskan jeri
S) kompozitsiya orayı
D) siziklardın kaytalaniui
9. Konstruktsiya degen ne?
A) jaylastırıu
V) sırtkı boleklər
S) kayta isleu
*D) ishki boleklər, kurılıslar

10. Konstrast degen ne?

- A) bir-biri menen ten
- *V) bir-birine karama-karsi
- S) bir-birine uksas
- D) bir-birine jakin

11. Fas degen ne?

- *A) sizilip atirgan zattin tuuridan korinisi
- V) sizilip atirgan zattin kaptaldan korinisi
- S) zattin aldinan korinisi
- D) zattin artinan korinisi

12. Profil` degen ne?

- A) zattin aldinan korinisi
- V) zattin artinan korinisi
- S) zattin tuuridan korinisi
- *D) zattin kaptaldan korinisi

13. Siluet degen ne?

- *A) ak fonda adam yamasa baska zat suuretinin koleminin bir turli koriniui
- V) adam sayasi
- S) adam musini
- D) belgi suuret

14. Vizual` degen ne?

- *A) tek koz korip turgan xalatinda suuretleniui
- V) koz aldina keltirip suuret saliu
- S) xar turli rende suuret saliu
- D) tush` penen suuret saliu

15. Fon degen ne?

- A) sizip atirgan materiallar
- *V) sizilip atirgan pastanovkanin arka tarepi
- S) sizip atirgan pastanovka
- D) sizip atirgan pastanovkanin birinshi plani

16. Nobroskalar degen ne?

- A) ulken formatlı kagazga islenetugin suuret
- *V) tez isleniu, koldi uyretiu maksetinde islenetugin shinigiu
- S) jumsak kalemde islenetugin suuret
- D) bir suurettin planin tabiu maksetinde islenetugin

17. Plakat degen ne?

- *A) tezlik penen islenetugin grafikalik korkem-oner
- V) tezlik penen islenetugin kalem suuret
- S) planshetke tartip isleu
- D) kagaz turi

18. Texnologiya degen ne?

- A) suuret salıp uyreniu
- *V) suuret isleude jaratiu usıllarin kollau, suuretlev kuralların kollauı uyreniu
- S) kalem menen islep uyreniu
- D) suuret isleude paydalanatugin kerekli kural

19. Kompozitsiya orayi degen ne?
A) shigarmani duris jaylastiriu
V) shigarmanın orta bolımı
*S) shigarmanın mazmunın ashıp suurette korınip turatugin bolımı
D) shigarmanın birinshi planı
20. Grafika degen ne?
*A) kara kalemde, kara boyauda islenetugin suuret
V) xar kiyli rende islenetugin suuret
S) kara kagazga islenetugin suuret
D) bastirip islenetugin suuret
21. Tush` degenimiz ne?
A) arnauılı kraska
*V) arnauılı karar boyau
S) arnauılı kalem
D) arnauılı kagaz
22. Afort degenimiz ne?
A) agashka arnauılı iyne menen oyip suuret salıu
*V) metalga arnauılı iyne menen oyip suuret islenip son kagazga basıp tusırıu
S) kaniltirga arnauılı iyne menen suuret salıu
D) taska arnauılı iyne menen oyip suuret salıu
23. Kselografiya degen ne?
*A) agash taktaga oyip suuret salıu xem oni kagazga basıp tusırıu
V) temirge oyip salıu xem oni kagazga tusırıu
S) taska oyip salıu
D) kagazga bastirip alıu
24. Kalem suurette kollanilatugin jumsak kurallarga kaysılar kiredi?
*A) komir, sangine, sous, pastel`
V) pastel`, kalem, tush`
S) palmaster`, kalem, tush`
D) sangina, guash, pastel`
25. Renli jumsak materialdi tabin?
A) sangina
V) sous
*S) pastel`
D) komir
26. Portret orınlauda birinshi baskishti tabin?
*A) kompozitsiyalik jaylastiriu
V) shetten jaylastiriu
S) ortadan jaylastiriu
D) nabroskalar isleu
27. Proportsiya degen ne?
A) jaylastiriu
V) kalem
*S) olshem
D) ishki boleklar

28. Kalem suurette Renessans dauirinde adamnin boyin olshegende onin boyi neshe basina turi keliui kerek?
- A) 5
 - *V) 8
 - S) 7
 - D) 6
29. Adam portretinin suuretin salganda oni neshe boleкке bolıp alamiz?
- *A) 3
 - V) 7
 - S) 2
 - D) 5
30. Adam stolda otirgan xalata onin boyin olshegende neshe basina turi keledi?
- A) 10
 - V) 7,5
 - S) 8
 - *D) 6
31. Erkek adamnin denesinin suuretin salganda onin iyninin eni neshe basinin olshemine turi keledi?
- A) 6
 - V) 4
 - S) 3,5
 - *D) 2
32. Kalem suurette erkek adamnin denesinin suuretin salganda onin janbasinin eni neshe basinin olshemine tuuri keledi?
- A) 1,5-2
 - V) 3
 - *S) 1,5
 - D) 4
33. Xayal adamnin denesinin suuretin salganda onin iyninin eni neshe basinin olshemine turi keledi?
- *A) 1,5
 - V) 2,5
 - S) 2
 - D) 3,5
34. Rakurs degen ne?
- A) turi jayip korsetiu
 - V) shtrix beriu
 - *S) tuuri jiynap korsetiu
 - D) kompanovkalar
35. Sous degen ne?
- A) kalem suurette paydalanilatugin oshirgish
 - V) kalem suurette paydalanilatugin kagaz
 - *S) kalem suurette paydalanilatugin jumsak kalem
 - D) kalem suurette paydalanilatugin katti kalem
36. Sanginanin reni kanday?
- A) ak
 - V) sari
 - S) kara
 - *D) kizgish

37. Kalem suuret suuretlev onerinin kaysi janrina kiredi?
A) jivopis`
V) peyzaj
*S)grafika
D) miniatyura
38. Kalem suurette paydalanilatugin xar kiyli rendegi jumsak kalemde tabin?
A) sangina
V) sous
S) ugol`
*D) pastel`
39. Kalem suurette paydalanilatugin jumsak kara kalemde tabin?
A) sous
V) sangina
S) pastel`
*D) xammesi
40. Kalem suuret sizganda iri shtrixlardi kay jerde paydalaniladi?
*A) birinshi planda
V) ushinshi planda
S) ekinshi planda
D) arka planda
41. Adam denesinin boleklerge kaday geometriyalik denelerge uksaydi?
A) konus, piramida
V) prizma, shar
S) kub, tsilindr
*D) tsilindr, sfera
42. Kalem suuret salganda yarim sayani formanin kay jerine kollanadi?
A) kolenkede
V) jarikliktan keyin sayadan aldin
*S) sayadan keyin jarikliktan aldin
D) jakriklikta
43. Kalem suurette paydalanilatugin safit degen ne?
A) fonda isletetugin material
*V) lampa
S) kalem turi
D) kagaz turi
44. Kalem suurettegi en jarik jer ne dep ataladi?
*A) blik
V) svet
S) refleks
D) rakurs
45. Refleks degen ne?
A) jariklik
*V) saya jaktan janip turatugin jariklik
S) en saya jer
D) ortadagi saya

46. Kalem suurette en jarikliktan en karangi jerge deyingi sayalardi izbe-iz duris atan?

- A) en jarik ton, yarim saya, saya, refleks, taslaushi saya
- V) ortasha ton, en jarik ton, refleks, saya, aktsent saya
- S) aktsent saya, taslaushi saya, en jarik ton, saya
- *D) en jarik ton, ortasha ton, refleks, taslaushi saya, aktsent saya

47. Aktsent saya degen ne?

- A) en jarik saya
- *V) en kara saya
- S) kolenke saya jer
- D) yarim saya jer

48. Kalem suurette en karangi jer kayerde?

- *A) kolenke jeri
- V) karangi saya
- S) yarim saya
- D) fon

49. Adam portretin salganda birishi bolıp nenii uyreniu kerek?

- A) gipsten islengen musınlerdi
- V) nabroskalar
- *S) adam bas suyegin
- D) geometriyalik deneler

50. Drafirovka degen ne?

- *A) pastanovkagag koyilatugin material
- V) pastanovkaga koyilatugin zatlar
- S) fon
- D) saya

**«Su`wretlew o`neri ha`m injenerlik grafikasi» ta`lim bag`dari 2-kurs «Qa`lem su`wret»
pa`ni boyinsha bahalawdin`
REYTING KRITERIYaSI.**

Uluma 100 ball, sonnan AT-30 ball, KT- 40 ball. JT-30 ball

1. Aralq tekseriw ushin ja`mi 30 ball. 2 ret 15 balldan

Ayriksha «5» bahasi (13-15 ball 86-100 %). Talaba berilgen lektsiya temalari boyinsha tapsirmag`a juwaptin` toliqlig`i, mazmuni, misallardin` keltiriliwi, o`z betinshe pikri, jan`a pedagogikalıq texnologiyalardan paydalana biliwi. Berilgen tapsirma boyinsha qa`legen temag`a oqitiwdin` metodlarin, printsiplerin, sistemalarin, formalarin, jan`a pedagogikalıq texnologiyani paydalaniw sheberligi talap da`rejesinde bolsa, o`z betinshe berilgen tapsirmani tolıq o`zlestirse, onda ajratilg`an balldin` 86-100 % qoyiladi.

Jaqsı «4» bahasi (11-12 ball 71-85 %). Talaba berilgen lektsiya temalari boyinsha tapsirmag`a juwabinda azi kem kemshilik bolsa, mazmuni tolıq bolmasa, o`z betinshe pikirin tolıq jetkere almasa, jan`a pedagogikalıq texnologiyalardan paydalana biliwi tolıq bolmasa, pedagogikalıq texnologiyani paydalaniw sheberligi tolıq bolmasa, o`z betinshe jumisqa berilgen tapsirmanin` ayrimlarin o`zlestire almasa, onda ajratilg`an balldin` 71-85 % qoyiladi.

Qanaatlandirarli «3» bahasi (9-10 ballg`a shekem 55-70 %). Talaba berilgen lektsiya temalari boyinsha tapsirmanin` ko`pshiligine juwap Bere almasa, mazmuni tolıq bolmasa, o`z betinshe pikirin jetkeriwi to`men bolsa, jan`a pedagogikalıq texnologiyalardan paydalana almasa, o`z betinshe jumisqa berilgen tapsirmani to`men da`rejede o`zlestirse, onda ajratilg`an balldin` 55-70 % i qoyiladi.

Qanaatlandirsiz «2» bahasi (0-8 ball 0-54 %). Talaba berilgen lektsiya temalari boyinsha tapsirmag`a juwap Bere almasa, mazmuni bolmasa, o`z betinshe pikirin jetkere almasa, jan`a pedagogikalıq texnologiyalardan paydalana almasa, pedagogikalıq sheberlikke iye bolmasa, qa`te jazsa. Oqitiwdin` metodlarin, printsiplerin, sistemalarin, formalarin, jan`a pedagogikalıq texnologiyadan paydalanip bilmese, o`z betinshe jumisqa berilgen tapsirmani orinlamasa onda ajratilg`an balldin` 0-54% qoyiladi.

2. Ku`ndelikli tekseriw ushin ja`mi 40- ball 4 ret 10 balldan

Ayriqsha «5» bahasi (9-10 ball 86-100 %). Talaba a`meliy , laboratoriyalıq sabaqlarinin` tapsirmalarin o`z waqtında duris orinlasa, sheshiw jollarin tu`sindirese ha`m aling`an sheshimdi tekserip, onda tolıq talıqlasa, ko`rsetpeli qurallar tayarlap ham oni sabaq o`tiw dawamında paydalana alsa, maqsetti tuwri qoysa, oqitiwdin` metod, printsiy, forma ha`m sistemalarinan duris paydalansa, o`z betinshe jumisqa berilgen materiallardı tolıq o`zlestirse, onda ajratilg`an balldin` 86-100 % qoyiladi.

Jaqsı «4» bahasi (8-9 ball 71-85 %). Talaba a`meliy, laboratoriyalıq sabaqlarinin` tapsirmalarina juwap tolıq bolmasa, sheshiw jollarin tu`sindirise biraq aling`an sheshimdi tolıq tekserip, oni tolıq talıqlay almasa, ko`rsetpeli qurallar tayarlap ha`m oni sabaq o`tiw dawamında tolıq paydalana almasa, maqsetti tuwri qoysa, oqitiwdin` metod , printsiy, forma ha`m sistemalarinan paydalaniwda qa`teliklerge jol qoysa, o`z betinshe jumisqa berilgen materiallardı tolıq o`zlestire almasa, onda ajratilg`an balldin` 71- 85 %.

Qanaatlandirarli «3» bahasi (6-7 ballg`a shekem 55-70 %). Talaba a`meliy, laboratoriyalıq sabaqlari tapsirmalarinin` ko`pshiligine juwap bolmasa, sheshiw jollarin tolıq tu`sidire almasa aling`an sheshimdi tolıq teksermese, oni tolıq talıqlay almasa, ko`rsetpeli qurallar tayarlap ha`m oni sabaq o`tiw dawamında tolıq paydalana almasa, maqsetti tuwri qoya almasa, oqitiwdin` metod, printsiy, forma ha`m sistemalarinan paydalana almasa, qa`teliklerge jol qoysa, o`z betinshe jumisqa berilgen materiallardı tolıq o`zlestire almasa, onda ajratilg`an balldin` 55-70 % qoyiladi.

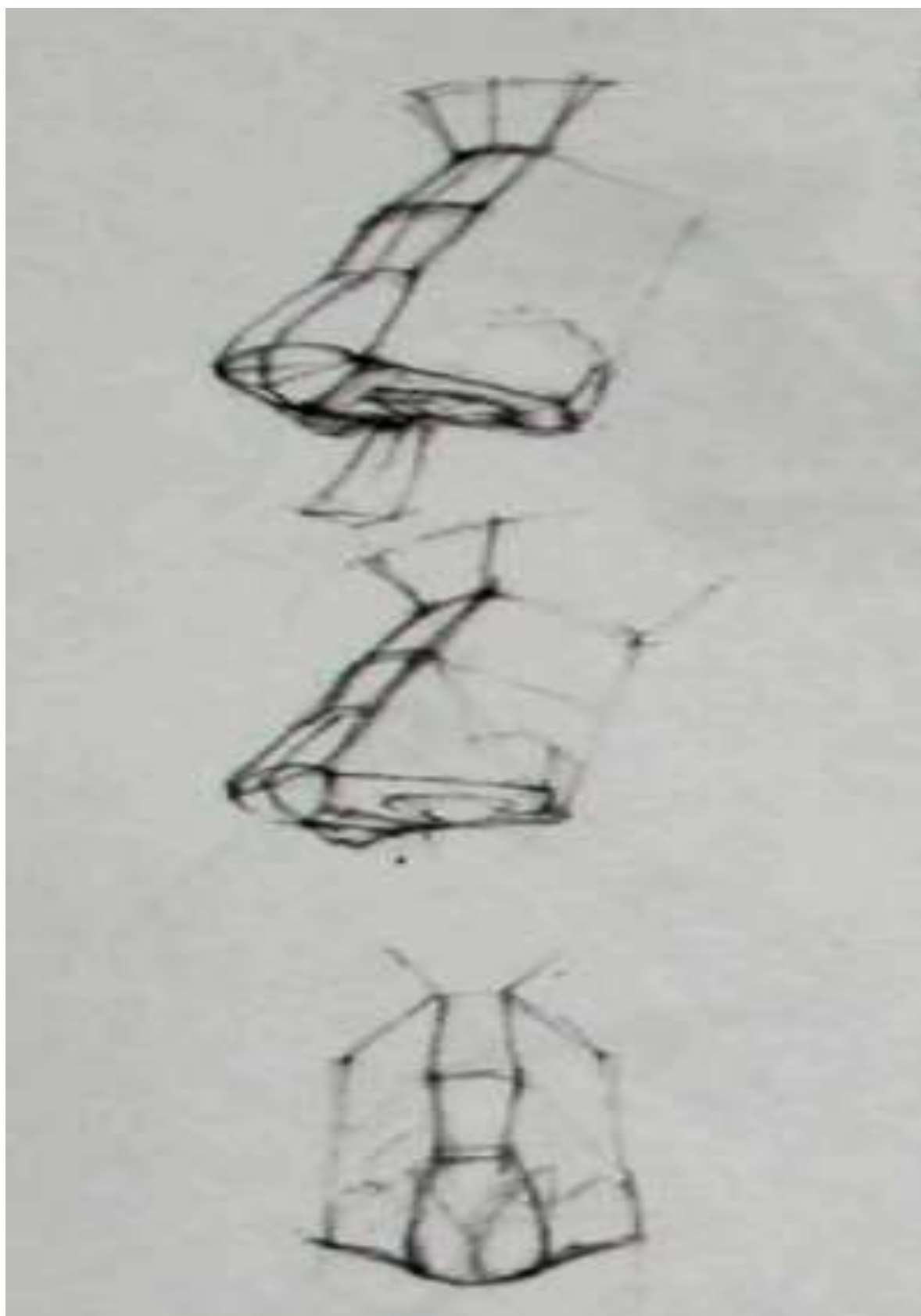
Qanaatlandirsiz «2» bahasi (0-5 ball 0-54 %). Talaba a`meliy, laboratoriyalıq ha`m seminar sabaqlari tapsirmalarg`a juwap bermese, sheshiw jollarin tu`sindire almasa aling`an sheshimdi tekserip bilmese, oni talıqlay almasa, ko`rsetpeli qurallar tayarlay almasa ha`m oni sabaq o`tiw dawamında paydalana almasa, maqsetti tuwri qoya almasa, oqitiwdin` metod, printsiy, forma ha`m sistemalarin paydalana almasa, o`z betinshe jumisqa berilgen materiallardı o`zlestire almasa, onda ajratilg`an balldin` 0-54 % i qoyiladi.

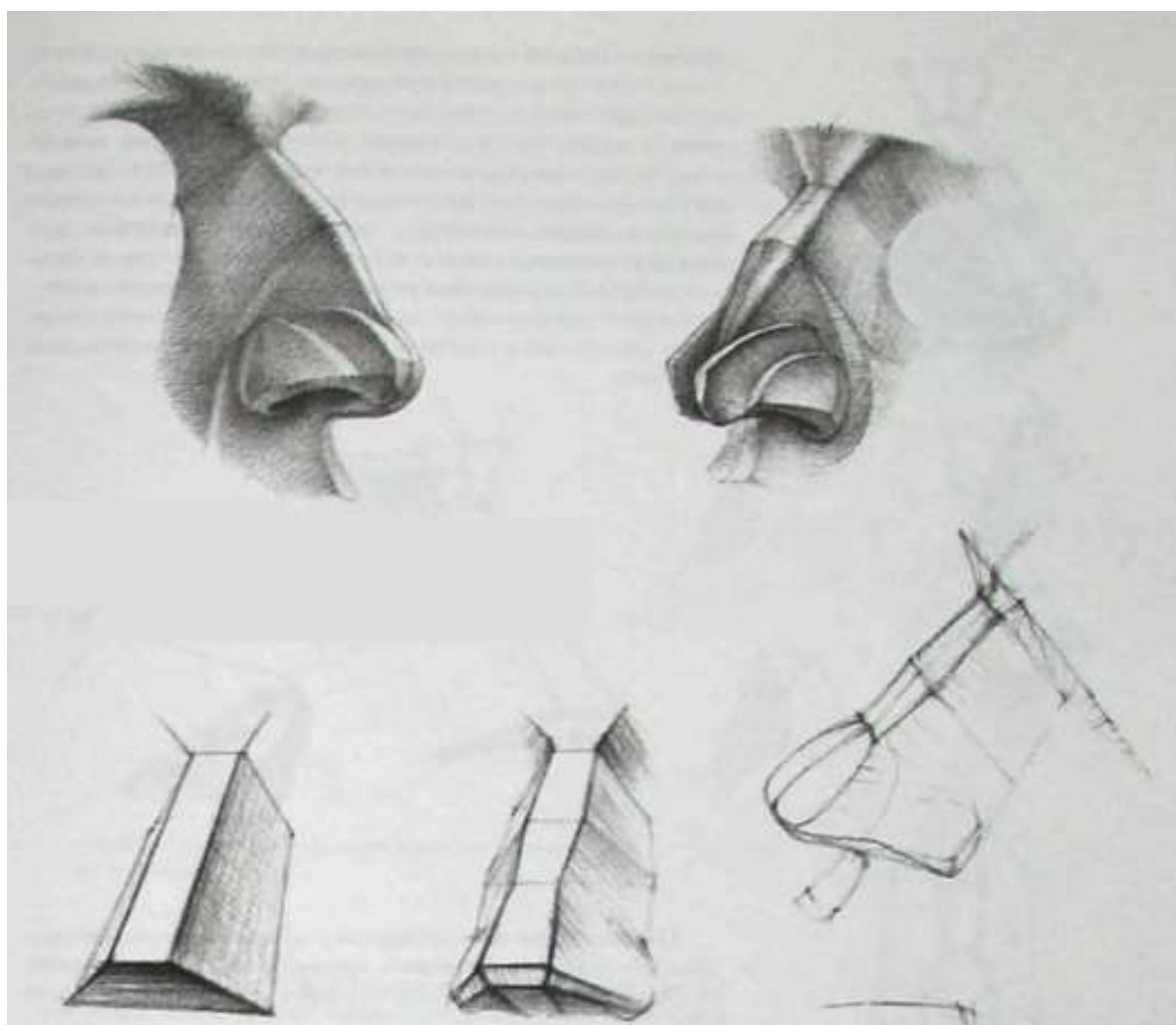
JUWMAQLAW BAHALAW DA`REJELERI:

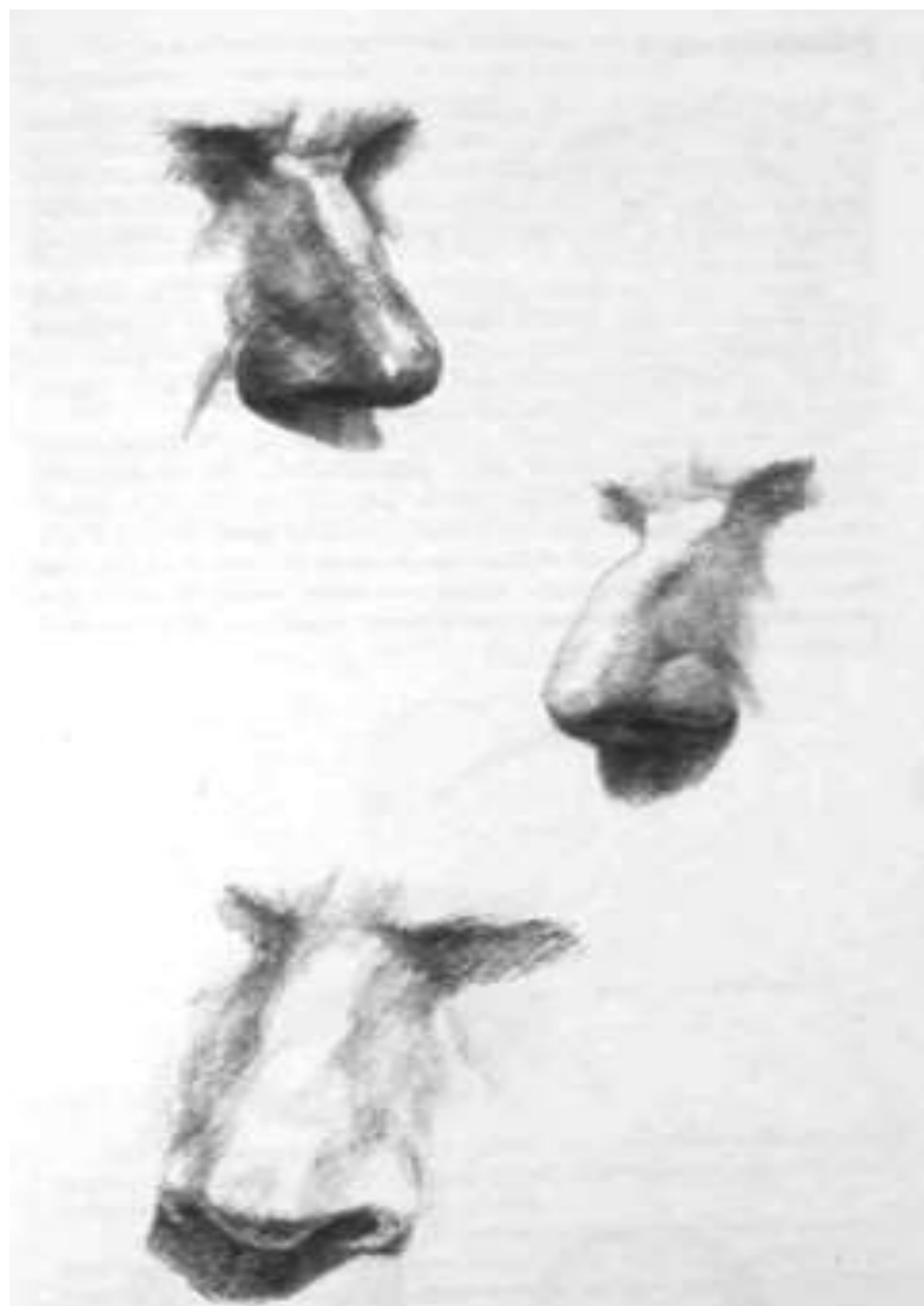
Juwmaqlaw bahalawg`a maksimal baldin 30 balı ajratilgan.

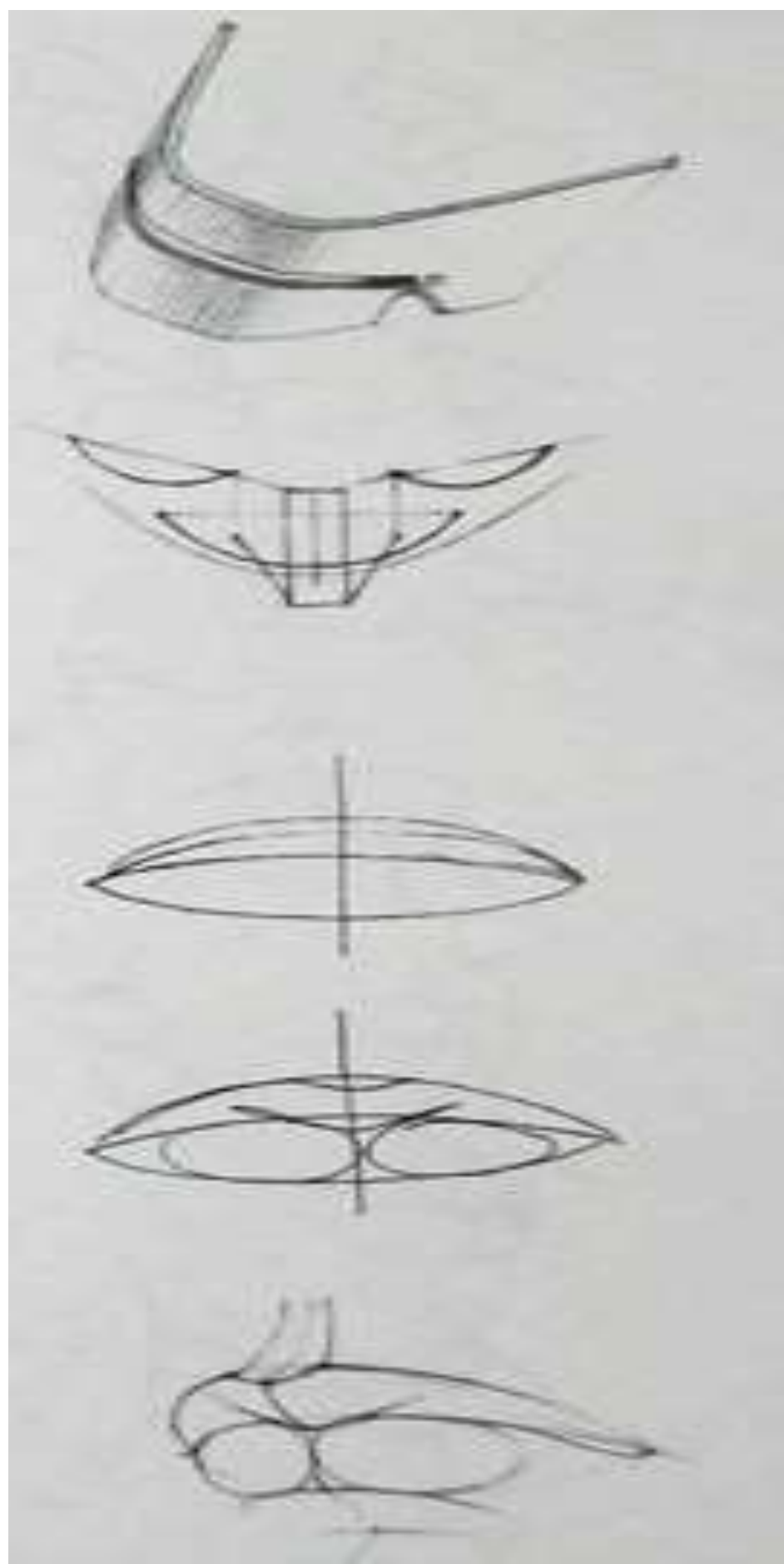
Baxalau turi	J.B	Juuab beriu darejesi
Maksimal bal	30	
2 Baxa 0-54 %	0-16	Anik tusinikke iye emeslik, berilgen soraularga uluma juuab bere almasa yamasa naduris juuab berse bireuine juuab berip kalganina juuab berep almasa
3 Baxa 55-70 %	17-21	Berilgen sorauga ustirtin juuab berse, bireuine tolik kalganlarina naduris yamasa uluma juuab bere almasa
4 Baxa 71-85 %	22-25	Berilgen sorauin barlıgına juab beriuge xareket etse yaginiy eki sorauga anik kalganina shala juuab berse kosimsha sorauga juuab berse.
5 Baxa 86-100 %	26-30	Berilgen ush soraugada tolik juuab berse mazmunlı jazsa, soyleu nutki tusintiriu barisi anik bolsa, kosimsha soraularga anik juuab berse.

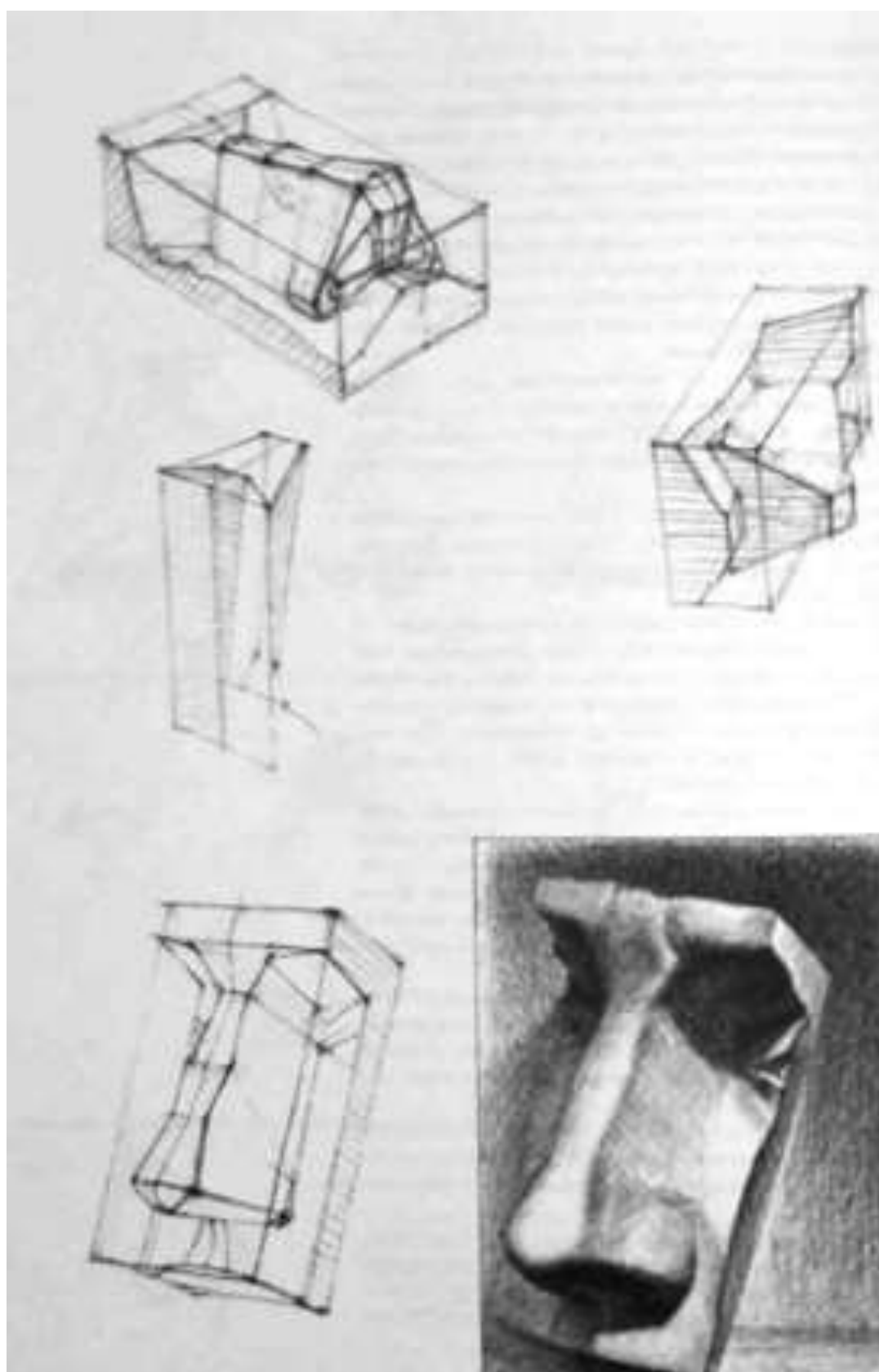
TARQATPA MATERIALLAR

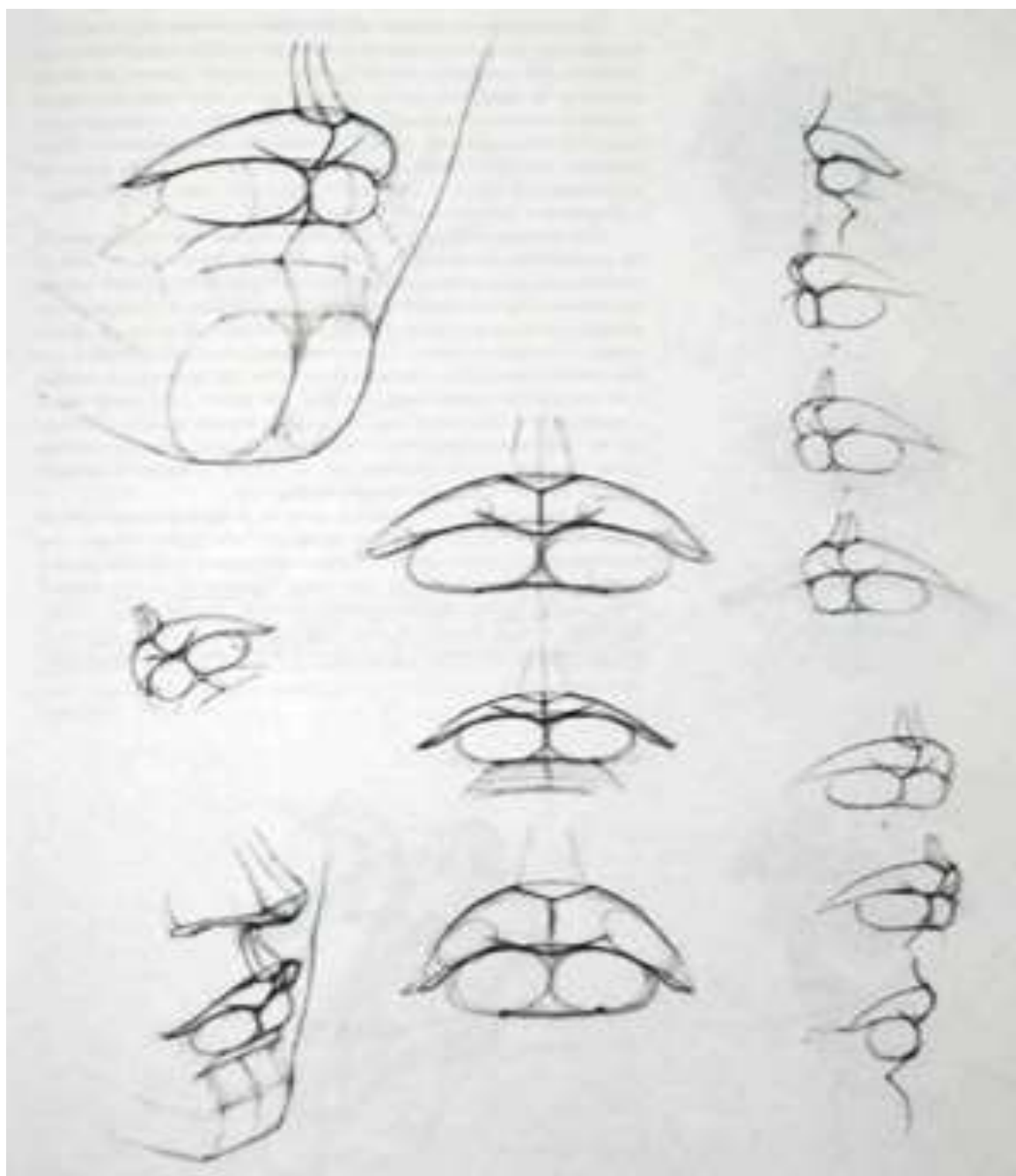

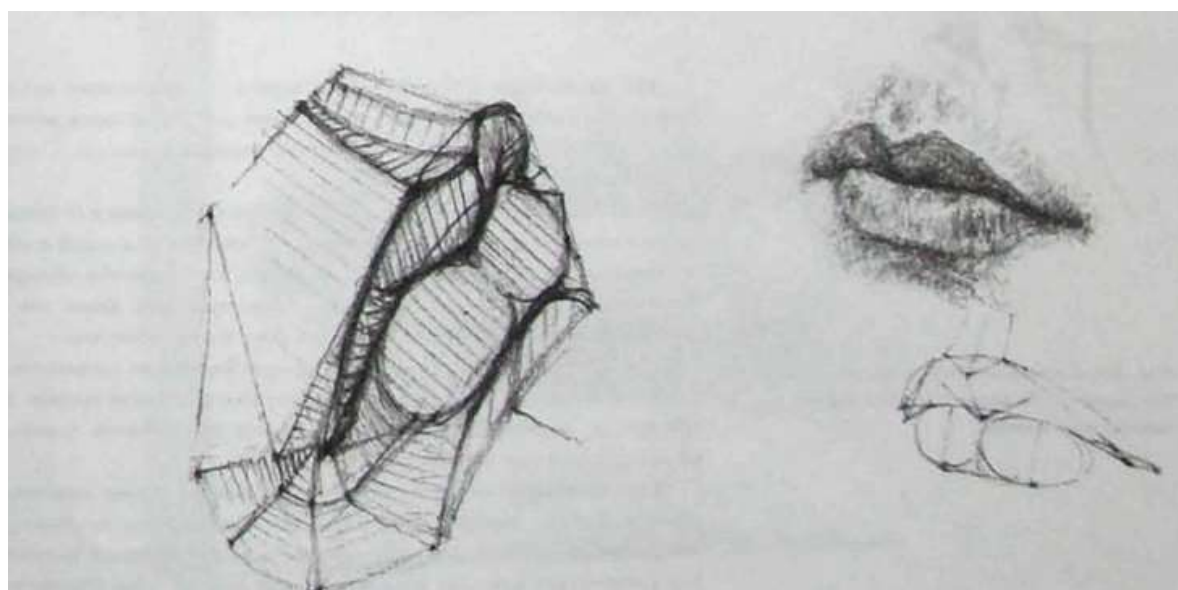
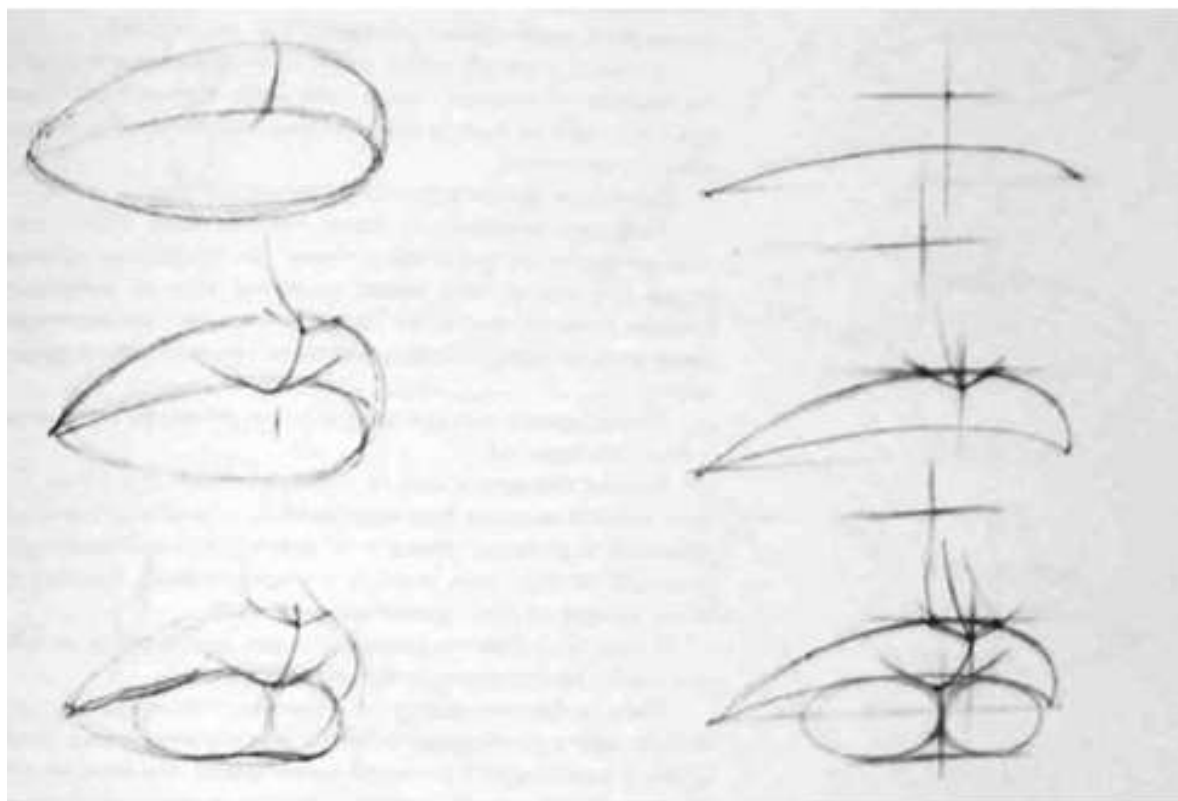

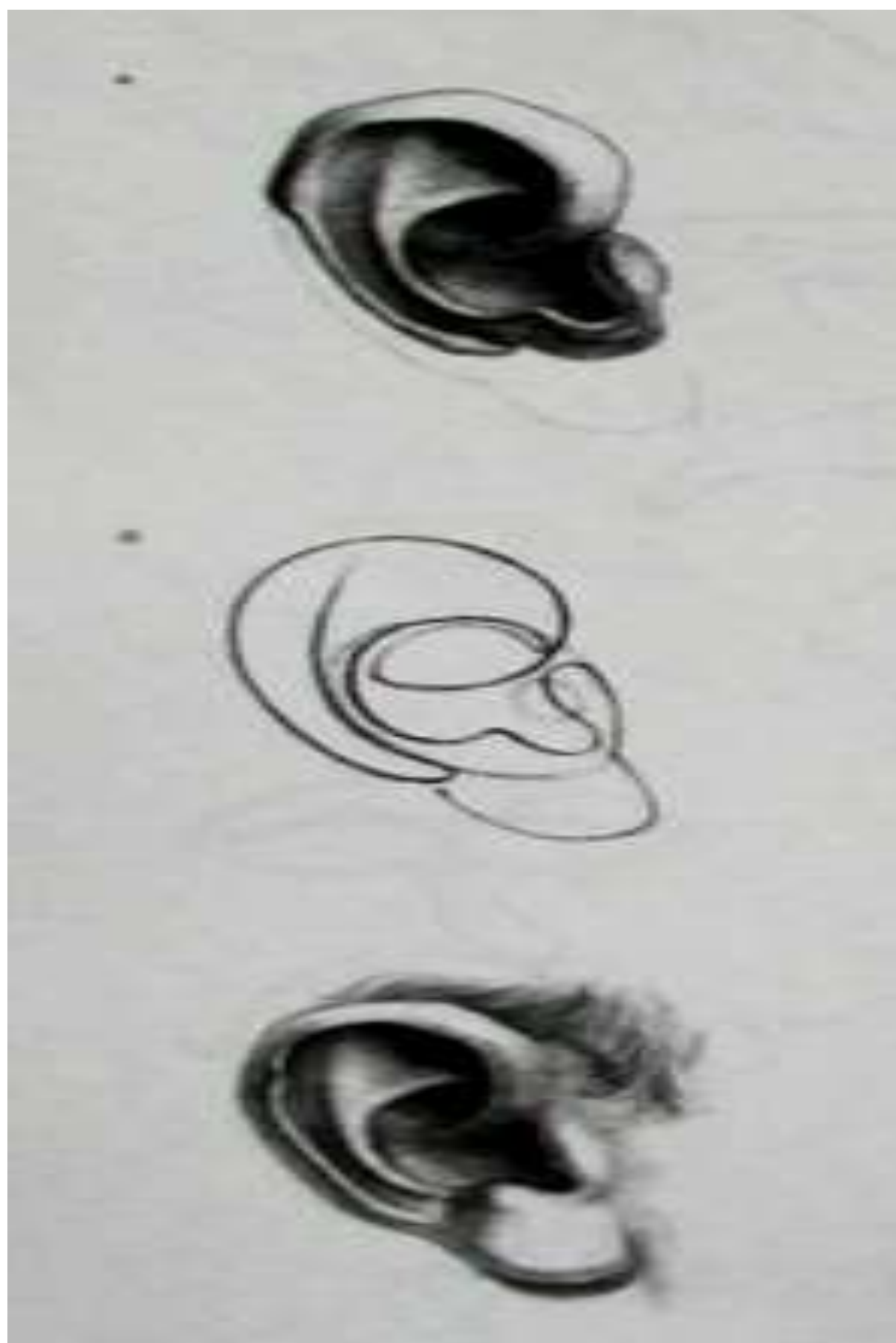

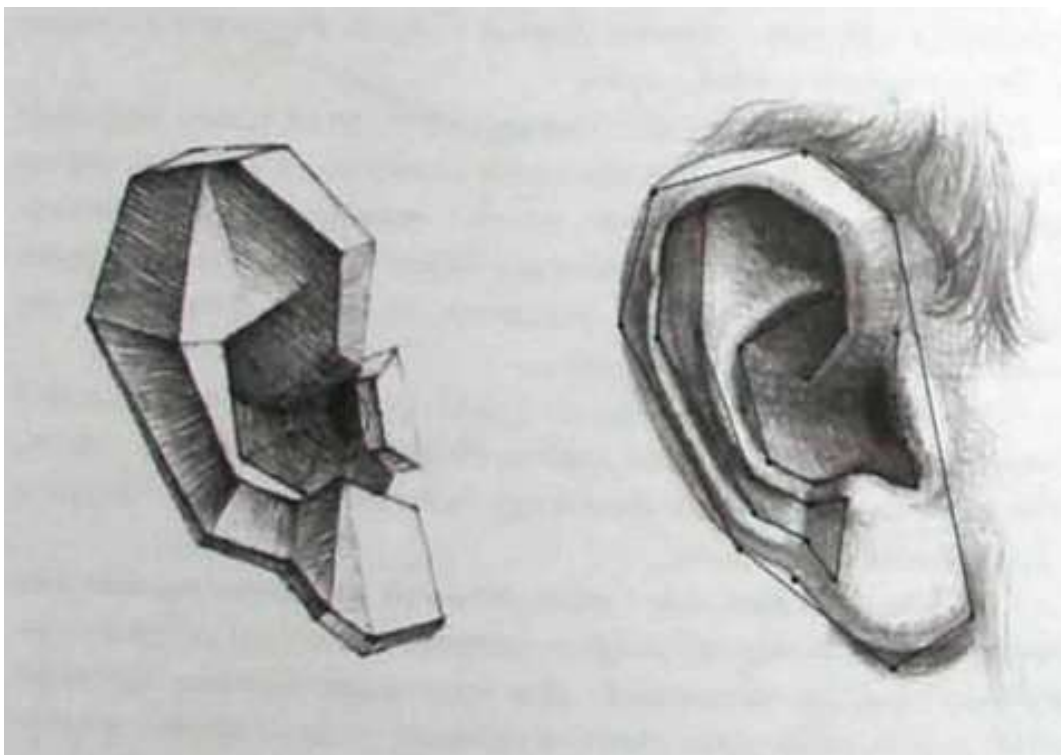
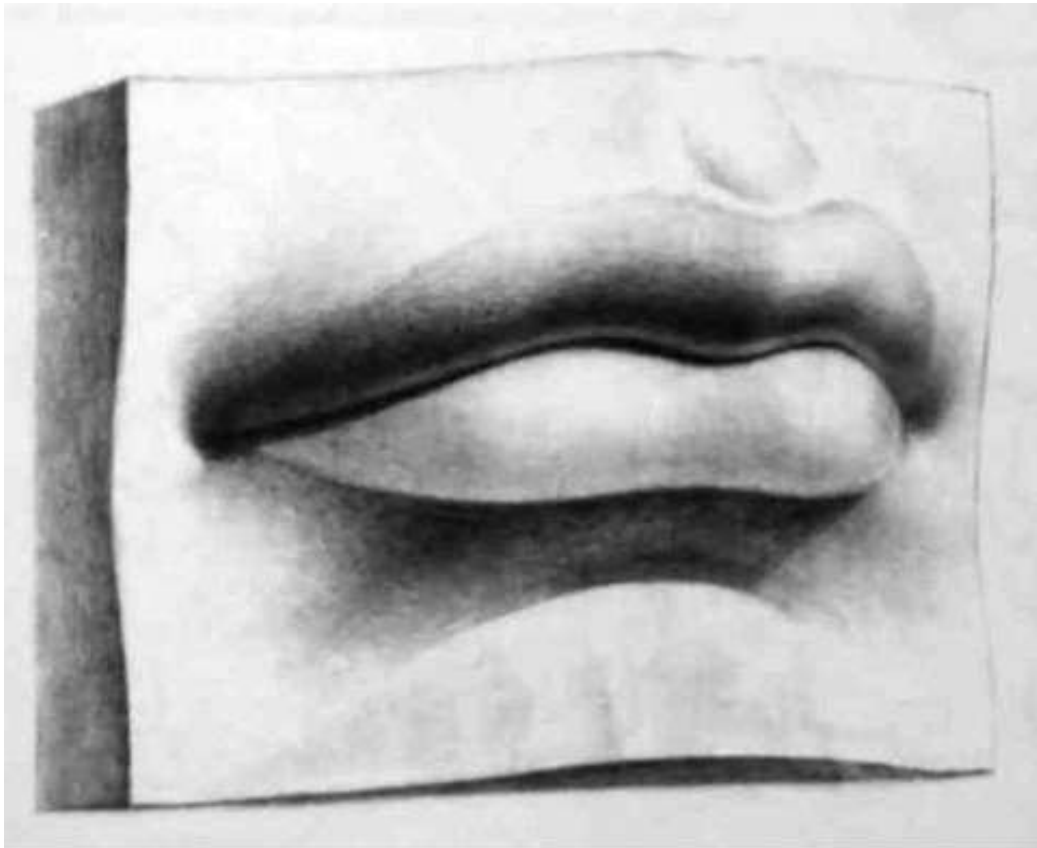
TARQATPA MATERIALLAR

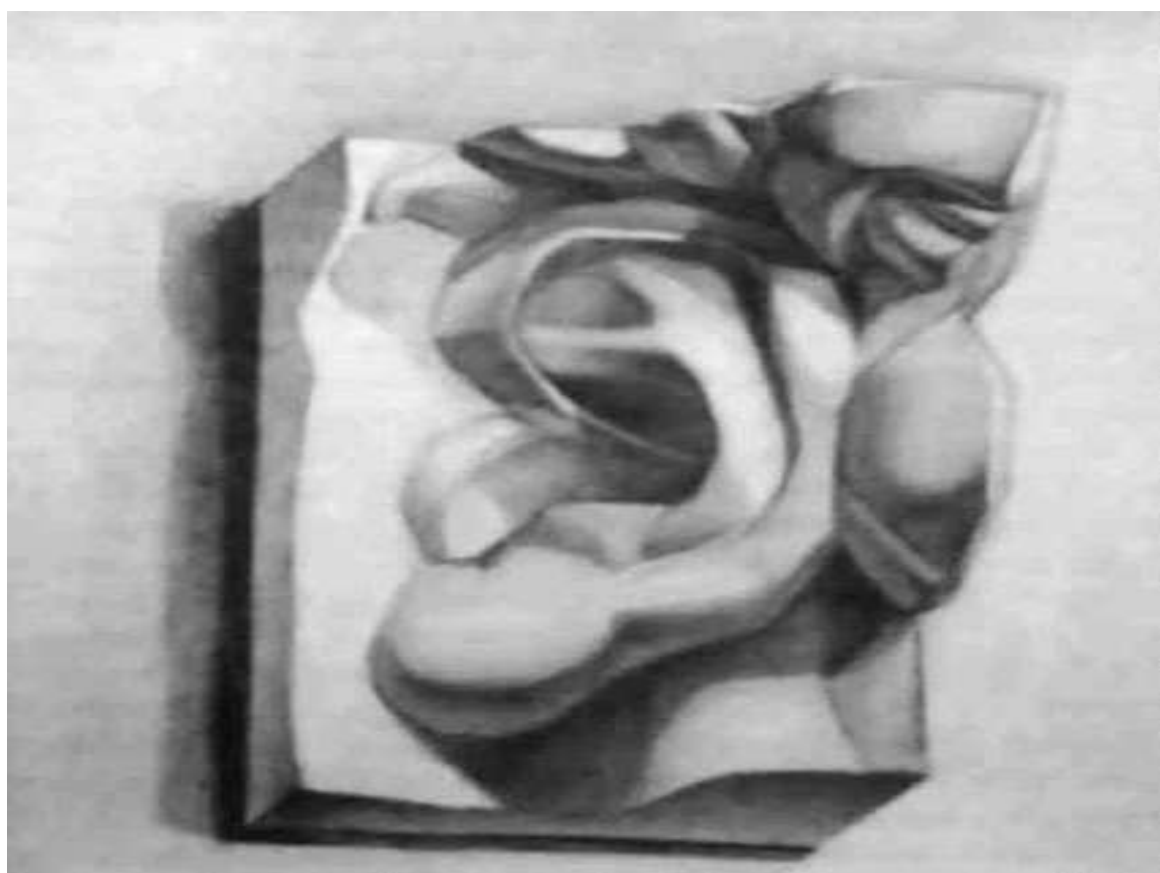

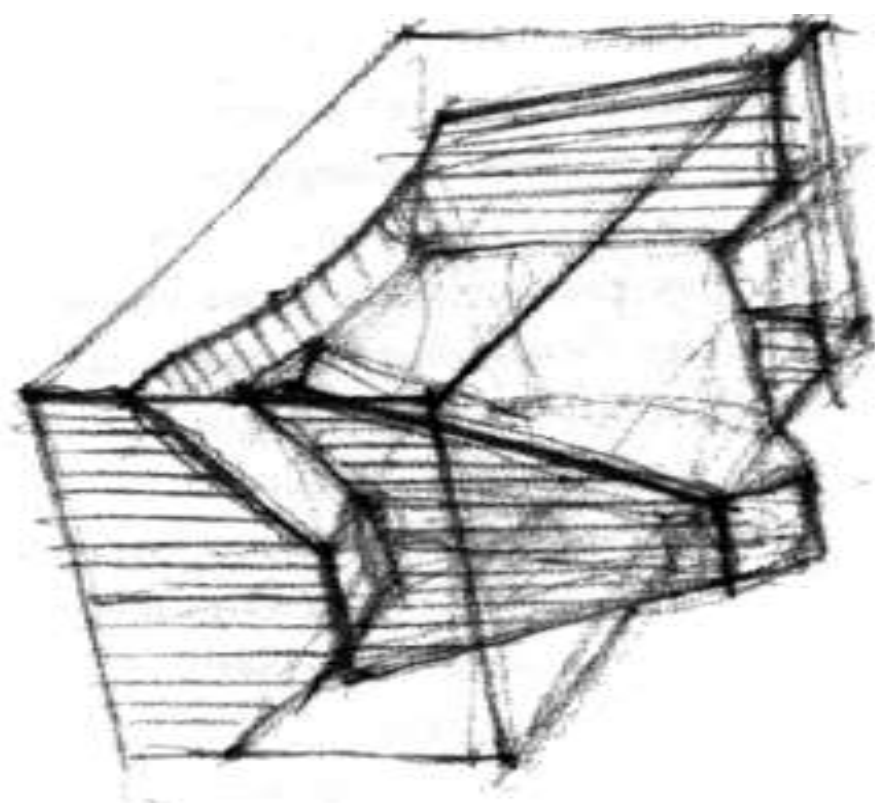

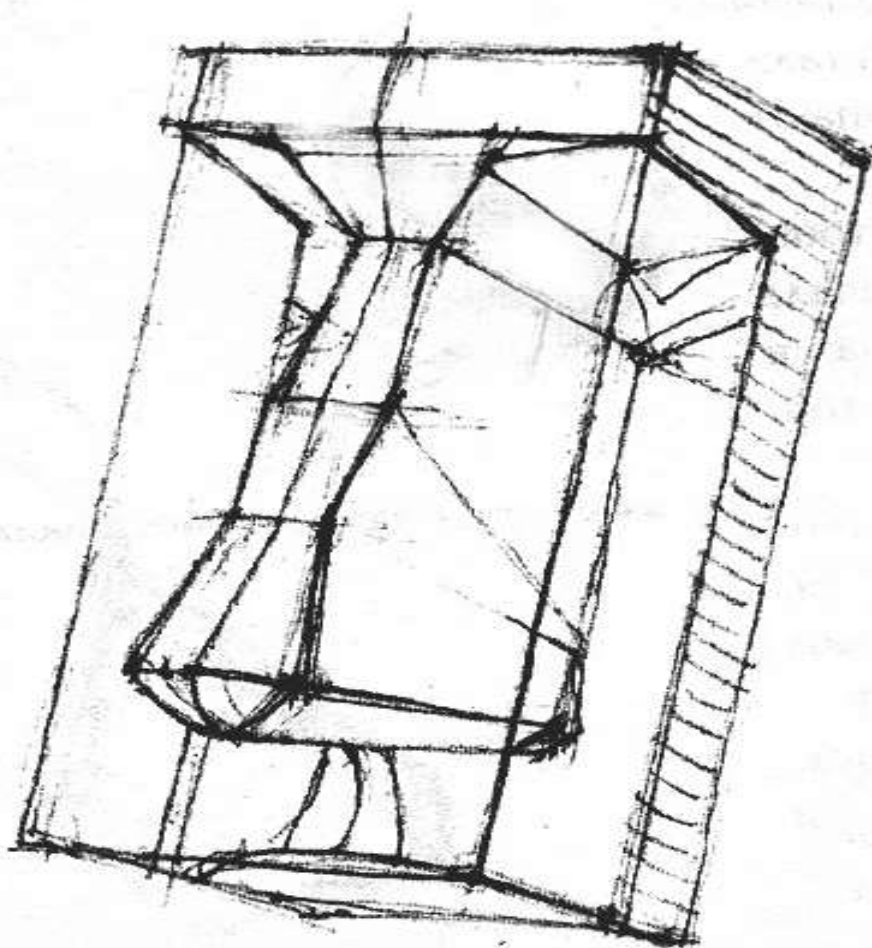
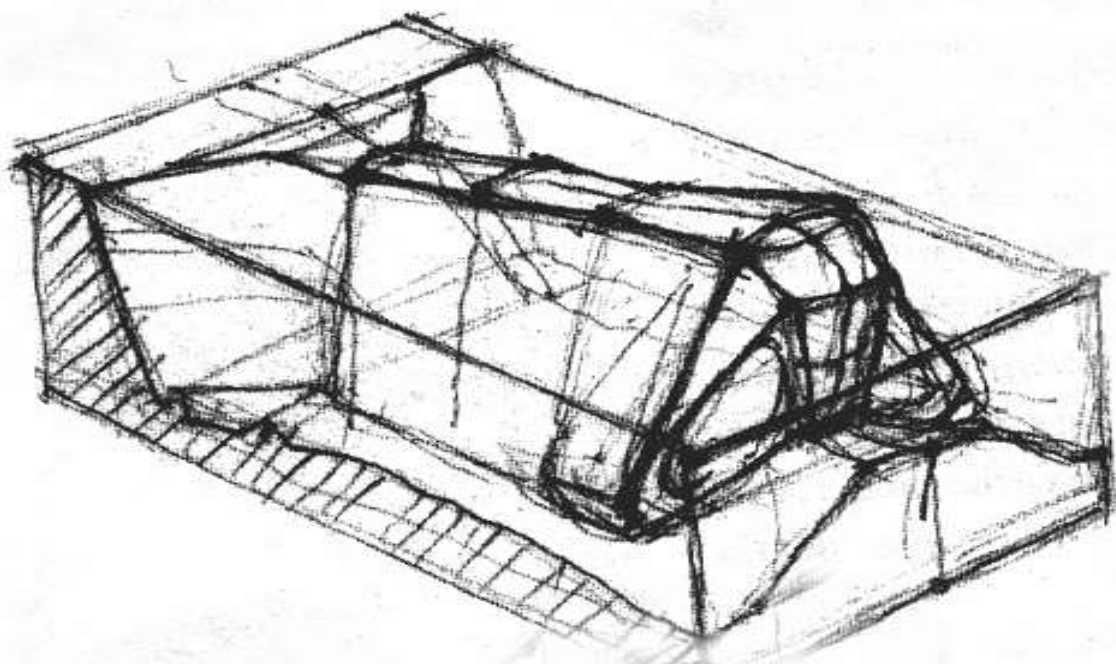

TARQATPA MATERIALLAR

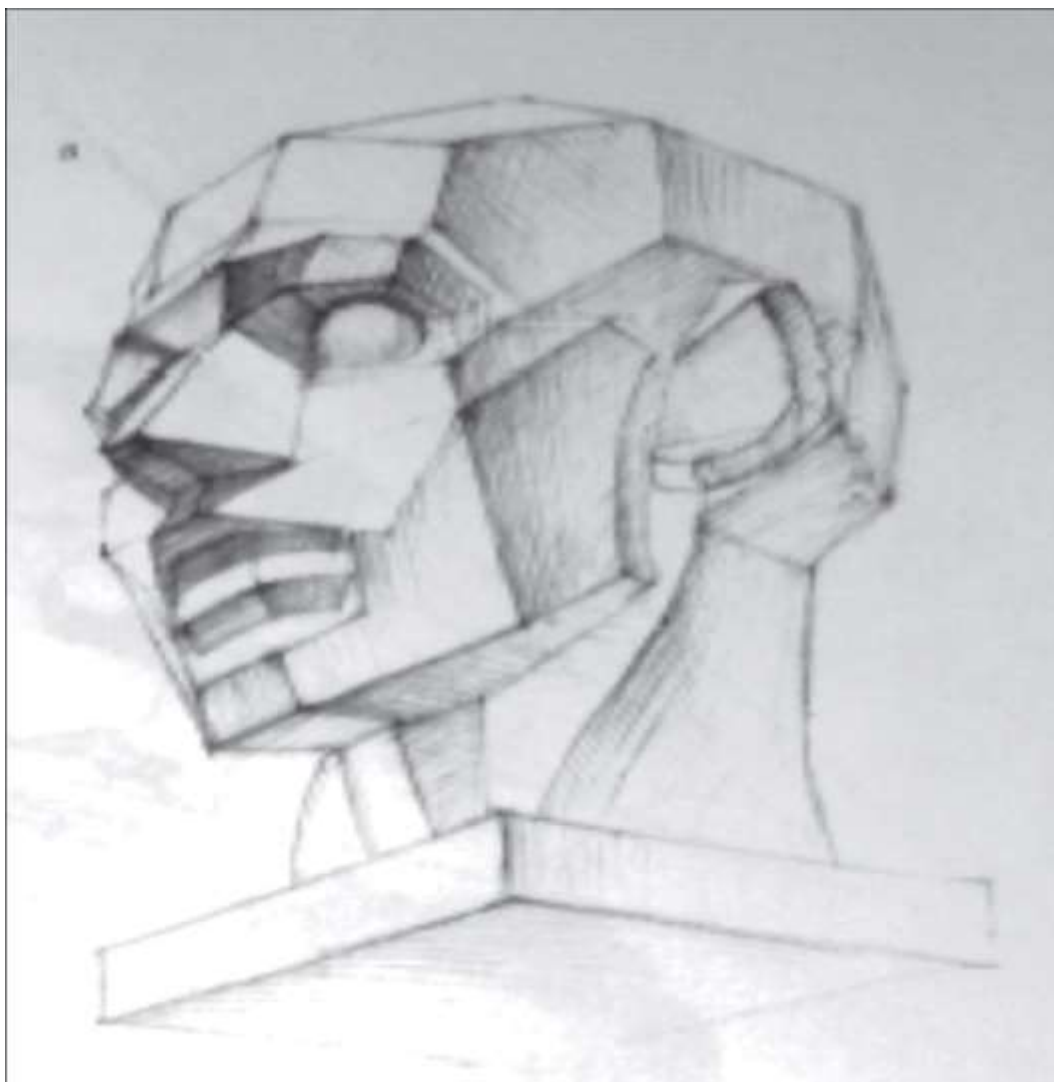

TARQATPA MATERIALLAR

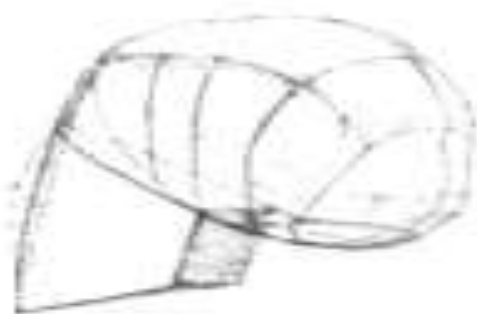
**Qa`lem su`wret pa`ni
Kesik bas su`wreti :**

1. Qoyilma tuwri jaylastirilg`an ba ?
2. Qoyilma tuwri qurilg`an ba ?
3. Saya ha`m jaqtilig`i tuwri tabilg`an ba ?

Tema boyinsha sorawlar

1. Adam basi formasi du`zilisi haqqında aytıp berin`.
2. Profil sizig`i ne ?
3. Adam basi formasi bo`leklerinin` qatnaslari haqqında aytıp berin`.
4. Adam bas su`yegi du`zilisi o`zgeshelikleri qanday ?
5. Adam basi formasin metodikalıq izbe-izlikte islew ta`rtibi qanday ?
6. Murin formasi du`zilisi nixamlıqlarin misallarda ko`rsetip berin`.
7. Ko`z formasi du`zilisin su`wrette sizip ko`rsetin`.
8. Bastin` tiykarg`i bulshiq etlerin sanap o`tin`. Olar qanday formag`a iye?
9. Adam basi du`zilisin sxema tiykarında sizip ko`rsetin`.

TARQATPA MATERIALLAR

